POLIROM
Top 10+

ROGER VERCEL

Căpitanul Conan

Table of Contents

Notă asupra traducerii
I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
X
XI
XII
XIII
XIV
XV
Postfață. Roger Vercel, ofițer în Primul Război Mondial

POLIROM
Top 10+

ROGER VERCEL

Căpitanul Conan

ROGER

VERCEL

Căpitanul Conan

Traducere din limba franceză și note
de Laurențiu Zoicaș

Postfață și notă biografică
de Frédéric Bonnor

POLIROM
2014

© 2014 by Editura POLIROM, pentru ediția în limba română
www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53
ISBN ePub: 978-973-46-4948-8
ISBN PDF: 978-973-46-4949-5
ISBN print: 978-973-46-4796-5
Coperta: Carmen Parii
Foto copertă: © VisualPress/Northfoto
Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright și este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.
Cet ouvrage, publié dans le cadre du Programme d'aide à la publication Nicolae Iorga, a bénéficié du soutien de l'Institut français de Roumanie.
Acest volum, apărut în cadrul Programului de sprijin pentru publicare Nicolae Iorga, a beneficiat de susținerea Institutului Francez din România.

Lectura eco - un supererou al lumii moderne!
Versiune digitală realizată în colaborare cu Libris.ro

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

ROGER VERCEL – pe numele său adevărat Roger Crétin – se naște în Le Mans la 8 ianuarie 1894. Crescut de mama sa în spiritul catolicismului pios, intră la seminarul teologic, pe care îl părăsește însă curând pentru a-și urma studiile la Facultatea de Litere din Caen. În momentul lansării ordinului de mobilizare generală, la 1 august 1914, este încă student. După câteva săptămâni de așteptare, este repartizat la Serviciul de ambulanță al armatei din Le Mans, unde rămâne infirmier până la sfârșitul anului 1914. Transferat apoi, ca voluntar, la Dunkerque, participă în octombrie 1914 la bătălia de pe Yser. În 1915 și 1916 participă la bătăliile din Flandra, Champagne și de pe Somme. Rănit și gazat în 1916, intră, după convalescență, la Școala Militară de la Saint-Cyr. Proaspăt sublocotenent, este repartizat în Armata franceză de Răsărit (*Armée française d'Orient*). Debarcă la Monastir (Macedonia) în 1918 și participă la bătălia de la Dobro Polje, din 14-15 septembrie. Câteva săptămâni mai târziu ajunge la București, unde are prilejul să asiste, la 1 decembrie 1918, la defilarea triumfală de pe Calea Victoriei. Ulterior va lua parte la luptele împotriva bolșevicilor din Basarabia și Ucraina, după care va deveni ofițer de legătură între comandamentele armatelor aliate.

Va exercita și funcția de judecător de instrucție pe lângă Jandarmeria militară, fiind așadar însărcinat cu cercetarea tuturor crimelor și delictelor comise de militarii francezi (insubordonare, dezertare, brutalități față de populația civilă etc.). Ca mulți militari francezi de pe Frontul de Răsărit, Roger Vercel rămâne pe teritoriul românesc până la semnarea tratatelor de pace și consacrarea României Mari, la sfârșitul anului 1919. Se întoarce în Franța decorat cu Crucea de Război franceză și, din partea statului român, cu Crucea Comemorativă a Războiului.

La întoarcerea din România, Roger Vercel își termină studiile superioare de Litere, în 1921 fiind numit profesor de literatură la Dinan. În acest orășel breton își pregătește teza de doctorat, consacrată imaginilor din opera lui Corneille, pe care o susține în 1927.

În 1930 își publică primul roman, *Notre Père Trajan* (*Părintele nostru, Traian*), inspirat din amintirile de pe frontul răsăritean. Primul Război Mondial, România și Bulgaria sunt fundalul altor două romane, *Capitaine Conan* (*Căpitanul Conan*, 1934) și *Léna* (1936), care, alături de *Notre Père Trajan*, alcătuiesc o trilogie balcanică. Talentul scriitoricesc al lui Vercel este răsplătit, în 1934, cu premiul Goncourt pentru *Căpitanul Conan*. În 1953, Vercel candidează pentru un loc în Academia Franceză, rămas vacant prin decesul lui Jérôme Tharaud; fotoliul îi va reveni însă scriitorului și cineastului Jean Cocteau. Roger Vercel moare la 26 februarie 1957 la Dinan, orașul său de adopție.

Notă asupra traducerii

Românii care citesc în original romanul lui Jules Verne *Castelul din Carpați* și, evident, traducătorii în română ai acestui roman reconstituie mai mult sau mai puțin amuzați numele românești de locuri și persoane pe care, din motive ce țin de sursele documentare folosite, autorul le-a mutilat involuntar. Traducătorii străini nu se simt obligați s-o facă pentru că nu-și dau seama că personajul *Miriota* este, de fapt, *Miorița*, sau că fraza ortografiată *Rôman on péré* trebuie citită „Românul nu piere". Astfel de reconstituiri sunt adeseori necesare, dacă autorii evocă spații geografice sau culturale cu care nu sunt îndeajuns de familiarizați. Iar, din acest punct de vedere, Roger Vercel nu face excepție.

Vercel a locuit la București, l-a străbătut în lung și-n lat, l-a privit atent, cu ochiul pătrunzător al scriitorului de mai târziu; și, conștiincios, și-a notat nume, date, adrese, impresii. Cu trecerea timpului, însemnările își vor fi pierdut din lizibilitate, iar niște cuvinte notate într-o limbă necunoscută se vor fi îndepărtat deja de forma lor originară.

De aceea, traducând romanul lui Vercel, a trebuit, în câteva situații, să restabilesc ortografia câte unui cuvânt românesc („trăiască", scris *triaska*); o serie de grafii rămân însă incerte și am fost nevoit să tranșez fără să fiu sigur că lecțiunea mea este corectă. Au existat trei situații de acest fel.

Prima se referă la prenumele pe care Vercel îl scrie, atât în *Capitaine Conan* cât și în *Notre Père Trajan*, „Foïtza" și care va fi fiind mai obișnuitul *Joița*, diminutivul lui *Zoe* (p. 124). A doua, la numele [Ileana] *Sartul*, pe care l-am considerat cel puțin un hipercorectism prin adăugarea unui *-l* final și pe care l-am modificat, fără convingere, în *Sartu* (p. 125, 127 și 130); nu este însă exclus ca originalul să fi fost *Șonțu*, întrucât francezii nu sunt sensibili la diacriticele românești, după cum nici românii nu sunt atenți la cele franceze, maghiare sau polone. A treia și cea mai problematică a fost strada *Santeanika*, pentru care mai multe soluții erau posibile: Sfântul Ionică, Fântânica, Șerbănică, Sultănica. Consultând planul din 1915 al Bucureștiului, am optat pentru această ultimă variantă (p. 71 și 78), bazându-mă și pe localizarea acestei străzi.

O problemă aparte a pus-o locul uneia din scenele-cheie ale romanului: Palais de Glace apare, în celălalt roman „bucureștean" al lui Vercel, *Notre Père Trajan*, ortografiat *Palais des Glaces*. În plus, trebuia aflat dacă denumirea era franceză sau românească. Asta, desigur, admițând că nu era vorba de un loc imaginat de Vercel. Confirmarea că localul evocat de Vercel a existat și că purta denumirea de Palais de Glace mi-au adus-o, din surse independente, tinerii mei colaboratori Diana Dinică și Alex Bodolica, cărora le mulțumesc. Diana Dinică a căutat, cu răbdare benedictină, în periodicele românești din epocă; datorită eforturilor ei am aflat că Palais de Glace

ființa, în anii 1918-1920, în sediul fostului Club Austro-Ungar (actualul Restaurant Elisabeta din bulevardul Regina Elisabeta nr. 45).

Vercel evocă deci în *Capitaine Conan*, la fel cum o făcuse și în *Notre Père Trajan*, locuri și adrese reale. Totuși, probabil pentru a-și preveni cititorul că unele dintre faptele ce alcătuiesc materia narativă a romanului său sunt fictive, el îi oferă un indiciu de ordin temporal: cronologia faptelor fictive este ea însăși fictivă. Seara de duminică 21, pomenită în cursul anchetei polițiste, nu corespunde, dacă ținem seama de cronologia internă a romanului, niciunei date reale, nici în calendarul gregorian, urmat de francezi, nici în cel iulian, în vigoare în România până la 1/14 aprilie 1919.

Se cuvine să mai adaug că, atât pentru că nu dispunem de o ediție critică a originalului francez, cât și din dorința de a nu încărca textul cu note explicative, am optat, în câteva ocazii, pentru niște echivalențe ceva mai transparente. Astfel, am tradus *corps franc*, o realitate fără corespondent în armata română, prin echivalentul său funcțional, „detașament de cercetare“, sau denumirea preparatului *914* prin „neosalvarsan“. De asemenea, câteva nume de localități au fost redate prin variantele lor locale, și nu prin echivalentele lor mai cunoscute în Franța la acea vreme (de ex., Skopje și nu *Uskub*).

L. Z.

Lui Jean des Cognets
această carte care-i datorează atât de mult

I

Până la urmă, tot culcat e cel mai bine!

Iar dacă nu te miști, dacă te-ai înfofolit în două pături, dacă ți-ai tras în picioare, una peste alta, cinci perechi de ciorapi și ți-ai vârât sub șale ghetele, ca să le mai poți încălța când va trebui, e chiar foarte bine!...

Citesc o carte. Din zece în zece pagini, mă opresc din citit, smulg foile parcurse, le răsucesc și le aprind. Am astfel parte, preț de câteva secunde, de o căldură de cuptor, care trece repede, dar care-mi permite totuși să ajung la capătul următoarelor zece pagini.

Necazul e că, sub zăpada care cade de pe copaci, acoperișul de deasupra mea s-a încovoiat neliniștitor: pantele lui mai că se unesc și, de cum ridic capul, mă lovesc de el. Iar loviturile astea or să-mi facă adăpostul de nelocuit – o foaie de cort udă e mai iritabilă decât o piele sensibilă. Prin locul în care ai atins-o cu vârful degetului, apa răzbate și picură înăuntru. Îmi plouă în urechea stângă, pe nas, pe carte și, mereu, exact în aceleași locuri. Să-nnebunești, nu alta!

Totuși am făcut bine că mi-am schimbat locul! Noaptea trecută m-am trezit pentru că-mi era mult mai frig decât de obicei. M-am așezat cu un pleoscăit: ședeam cu fundul în Dunăre! Apa crescuse de cu seară și, cum cortul meu se găsea chiar în buza fluviului... De altfel, și aici, în pădurea mlăștinoasă, sub copacii de pe care șiroiește apa și cu dezghețul care s-a pornit, o să ne murăm la fel de rău.

— Ce-i?

O mână cu degete amorțite bâjbâie pe la nasturii de la intrare; apoi strecoară o foaie prin despicătura dintre pânze:

— Ordinul, don' locotenent.

Până la mine, parcă toate crengile pădurii au plâns peste peticul acela de hârtie; a rămas doar un păienjeniș de dâre

violete. Reușesc să citesc: „Defilare la ora 15.00“ – și detaliile adunării.

Suntem în 22 noiembrie. În cinci săptămâni, cât a durat traversarea în pas alergător a Macedoniei, apoi a Bulgariei, de-a lungul a șase sute de kilometri de munte, regimentul s-a topit pur și simplu pe trei sferturi. Mi-am văzut oamenii, unul câte unul, căzând în genunchi, la urcușuri, sau pe spate, la coborâri. Mă duceam la ei și le spuneam, prostește:

— Ce e, prietene, nu mai poți?

Niciunul nu răspundea; nici măcar nu se uitau la mine, verzi la față, goliți de dizenterie. Trupurile li se scurseseră de-a lungul îngrozitorului marș. Nu mai rămăseseră decât niște schelete, niște oase ținute laolaltă de o piele pământie. Și greața cumplită de care sufereau cu toții, rictusul care le dezvelește dinții!... Îi târam până la groapă și porneam mai departe...

Și bolnavii de friguri! Ei măcar arătau bine, erau roșii la față, cu 41 de grade febră! Doar că, atunci când treceai pe lângă ei, auzeai răsunându-le gamelele, cartușierele, bidoanele, zdruncinate de tremurul lor, așa cum se aude vesela dintr-o casă când trece pe stradă câte un camion mare.

Ne abandonaserăm și catârii, cu zecile, la ultimele popasuri, bieții noștri catâri cu cârca jupuită, cangrenată. Dimineața abia le mai puteai pune samarul pe spinările ajunse carne vie: cincizeci de kilograme pe o rană – cum să nu înnebunească de durere? Seara se prăbușeau pe pietrele ascuțite de pe drum, iar catârgiii așteptau, supărați, să-i vadă morți ca să le poată da jos samarele, căci, agonizând, zvâcneau din copite. Între Prilep și Dunăre, peste o sută de catâri au ajuns în burțile macedonenilor care-i pândeau de sus, de pe creste, și-i cărau, hartane, de îndată ce trecea plutonul de poliție. Firește, alimentele erau lăsate în șanț, căci nu luam cu noi decât lăzile de cartușe, iar calul colonelului trăgea după el o bucătărie de campanie când am ajuns aici...

Cei trei sute de inși rămași putrezesc în tăcere în pădure, de o săptămână. Dacă li s-a ordonat să pună de-o defilare, înseamnă că e un dram de adevăr în ceea ce ne strigau italienii săptămâna trecută, când treceam prin Kiustendil!... Dar, chiar și

așa, ar trebui să ne lase naibii în pace! Doar când mă gândesc că va trebui să ne încălțăm!

Sunt sigur că, la optzeci de ani, anchilozat și țeapăn, tot îmi va fi mai ușor să mă îmbrac! Parcă aș intra într-o baie de gheață: tot ce-mi pun pe mine este îmbibat cu zăpadă topită. Nu voi reuși niciodată să încălzesc bureții de pe mine!...

În pădure, unde ajung într-un târziu în patru labe, zăpada este străpunsă de miliarde de găurele, de alveole adânci și dese, acoperite de dezghețul de la amiază. Cerul care se vede printre trunchiurile negre este atât de murdar, atât de galben, încât pământul nins nu izbutește să-l mai lumineze. În dreapta, fluviul ieșit din matcă, printre alți copaci de smoală, parcă s-a ridicat, parcă s-a înălțat ca o bandă verticală, ca o pânză brună ce urcă până la tavanul greu al norilor și ne împresoară. Totul este atât de întunecos, de rece și de spălăcit, încât ai impresia că așa va rămâne pe veci, că am nimerit dedesubtul lumii, pe un tărâm pe care soarele nu l-a văzut niciodată!

— Hai, sus! Defilare la ora trei!

Am strigat ordinul către o tufă de mărăcini, o rețea deasă de zăpadă. În dreptul ei, un soi de castel de cărți de joc din pânză galbenă, în care dorm oamenii, culcați cap la picioare, cu tălpile încălzite frățește de spinările camarazilor.

Oricât de absurd ar fi acest ordin, răcnindu-l în pădurea pustie ai impresia că dezlegi un blestem. Statul culcat o săptămână în zăpadă, în penumbra vâscoasă a pânzei cauciucate este o hibernare care-ți înăbușă rău mintea. Am simțit cu toții frigul amorțindu-ne treptat mădularele ca o boală care te năpădește, am ascultat prea multă vreme liniștea, liniștea asta largă și pâcloasă a zăpezii, liniștea închisă, înăbușită, atât de diferită de liniștea de pe la țară, adâncă, deschisă, făcută parcă să amplifice, cu toată rezonanța golului ei, zgomotele și glasurile ce-o tulbură. După ce te-ai uitat prea mult la un biet copac bătrân și strâmb căruia vântul îi smulge una câte una ultimele frunze, ai ajuns să te gândești că toți camarazii uciși au murit, că ai ajuns bărbat fără să fi avut tinerețe, că, pentru a cincea oară, n-ai să fii acasă, la gura sobei, de Crăciun... Da, când răcnești un ordin care-ți impune un scop, o acțiune, un ordin precis sub cerul ăsta cețos, un ordin care

prescrie o oră exactă în curgerea cenușie a timpului în care totul se îneacă, un ordin supărător, care va stârni prin adăposturi o indignare tonică, simți că-ți revii, că ți se limpezește creierul!

Dar tufa din dreptul plutonului 1 nu se mișcă. Știu că sunt cu toții acolo: le văd capetele, niște umflături rotunde în partea de jos a pânzei.

— Hai, mai vioi!

Am apucat stâlpul subțire al cortului și îl scutur cu precauție, căci mi-ar părea îngrozitor de rău dacă bățul s-ar frânge din pricina mea! Acoperișul se învolburează scurt: s-au așezat cu toții, îngrijorați de soarta sălașului.

— Stați să ne tragem bocancii!

Bocancii!... O vorbă și o realitate tragică pentru sărmanele lor picioare de infanteriști, greu de privit, greu de târât, niște picioare fără ciorapi, roase de încălțările grosolane, julite de toți bolovanii tăioși de pe munte, cu călcâiele zdrobite de săptămâni de urcuș, cu degetele strivite, măcinate de zile în șir de coborâș. Bocancii!... De o săptămână încoace și-i tot îngrijesc, îi încălzesc, îi frământă, îi impregnează răbdători cu grăsimea din cutiile de conserve, în speranța că se vor mai înmuia; de fiecare dată însă când trebuie să-și vâre în ei picioarele umflate, zdrelite, sângerânde, auzi doar:

— Au! Au!... Ah, Doamne!... Nu pot!... Eu mă duc desculț la defilarea mamii lor!

În sfârșit, la două patruzeci, compania mea este adunată – vreo treizeci de oameni atât de lehămetiți încât nici nu mai simt nevoia s-o spună! Cele șapte zile de „odihnă“ în suc propriu i-au terminat. Alinierea durează, pentru că tușesc, șchiopătează, îi dor șalele și ies întruna din rând, alergând să se pună pe vine în dosul unui copac... Varza furajeră și ardeii șterpeliți săptămânile trecute de pe ogoarele bulgarilor, legume primejdioase cu care s-au ghiftuit, pentru că erau verzi și proaspete, le-au distrus burta.

— Îndată, don' locotenent, să termine!

— Hai, luați pe două!

Tropăim multă vreme prin zăpada galbenă, lipicioasă, de pe drum; alunecăm, înjurăm. De pe copacii mustind de apă curg

întruna picături pe care le simțim căzându-ne pe umeri; deodată, vântul ți se repede la față și la mâini, crivățul venit din stepa rusească te izbește în coapse și în pântec, te mușcă de urechi și de degete, îți scormonește ochii, de parcă ar vrea să ți-i înfigă mai adânc în găvane.

— Pe umăr… arm'! La dreap… ta! În cadență… marș!

Să strigi ordine când îți simți obrajii ca de lemn, înțepeniți de frig mai dihai decât de cocaina dentistului, nu e deloc ușor! Să le execuți e și mai greu!… Aș minți dacă aș spune că mișcările sunt elegante și că băieții mei au o înfățișare marțială când ies în luminișul în care colonelul îi privește venind!… Bătrânul stă în picioare, în pragul pavilionului de vânătoare în care Statul-Major arde în sobe podelele. Strigă spre plutoanele mele îndoite de diaree:

— Hai, ține pasul! Și apasă bine patul armei!

Strigă așa, părintește, fără răutate. Pare aproape bucuros să vadă defilând niște trupe atât de arătoase!…

Între timp, întregul regiment s-a adunat în formație, cu arma la picior. Nu l-am mai văzut de două luni, de la o paradă la Prilep, și îmi face o impresie îngrozitoare: o aliniere de chipuri vinete, descărnate, cu obrajii supți, cu ochii duși în fundul capului… Dar mai este un lucru pe care nu-l observ imediat: în înfățișarea acestor oameni este ceva ciudat, ce nu reușesc încă să precizez. Mă uit atent la frontul companiei mele în poziție de drepți și, brusc, îmi dau seama: m-au frapat hainele lor fluturânde! Deși lipite de piepturi de curelușele cartușierelor, mantalele atârnă pe umeri ca pe niște cuiere, iar centiroanele, largi în ciuda găurilor suplimentare, parcă strâng doar aer în locul burților. De dimineață, în pavilionul de vânătoare pe care Statul-Major îl împarte cu muribunzii au murit trei inși.

— Atențiune!

Colonelul s-a oprit în centrul careului, cu o foaie de hârtie în mână.

— Prieteni, vă dau o veste mare. Suntem învingători! Din 11 noiembrie, războiul pe frontul francez a luat sfârșit.

La drept vorbind, cam bănuiam noi, dar momentul e totuși solemn! Încremenirea oamenilor dă măsura emoției, în vreme

ce colonelul citește comunicatul, cu glasul întretăiat de rafalele de vânt:

— În a cincizeci și doua lună a unui război fără precedent în istorie…

Crivățul izbește de frontul formației frânturi de fraze istorice:

„…exemplară prin tăria ei sublimă și prin eroismul ei de zi cu zi… când trecând la ofensivă și smulgând victoria…“.

Apoi colonelul își împăturește jurnalul și adaugă, ca în treacăt:

„Armistițiul a intrat în vigoare azi-dimineață la ora unsprezece“.

Bine face bătrânul că nu dă prea mare importanță acestui anunț care pe noi nu ne privește! Noi încă de acum aproape două luni avem parte de armistițiu: așa a început, pentru regimentul nostru, oribila expediție peste Balcani, care ne-a azvârlit, vlăguiți, în pădurea asta nenorocită. Pentru ei, armistițiul va însemna cu totul altceva! Permisii, plimbări, trai pe vătrai!… Noi suntem și rămânem „Armata de la Salonic“! Asta, pe frontul francez, era o insultă… Și totuși, pe 15 septembrie, am cucerit, cu scările de asalt, vârful Sokol – un perete vertical înalt de 1.383 de metri… Dar cum să te lauzi cu așa ceva? Sună a denumire de medicament!…

Nu s-a terminat odată cu citirea comunicatului?… Oamenii se uită cu mult interes spre stânga. Mă întorc și văd că se pregătește ceva incredibil: fanfara!… Și ne uimește infinit mai mult decât armistițiul faptul că fanfara regimentului – pe care nimeni n-a văzut-o și n-a auzit-o vreodată și despre care se vorbea ca despre o instituție legendară – există și a ajuns până aici, în condițiile în care drapelul s-a înecat cu catârul lui cu tot la trecerea peste Vardar. Acum sunt doisprezece, doisprezece instrumentiști care se uită neliniștiți la șeful muzicii și își apropie cu precauție gurile de alămurile deformate de izbituri. Cornetul cu pistoane suge metodic, unul după altul, degetele înghețate, fligornul așteaptă doar o comandă, talgerele așteaptă să se lovească: ce-o să iasă de-aici…!

— Fa, fa, fa, si… murmură șeful muzicii.

Și începe!

Crivățul ne lovește. Pădurea, răscolită, fuge spre sud dând din crengi, sub goana norilor; copacii se ivesc pe deasupra puștilor și ne împresoară, siniștri; fluviul viclean își umflă valurile mâloase! Uităm de toate de dragul *Marseillezei* pe care șeful muzicii o zgâlțâie cu brațele și cu pieptul. Mugetele ritmate înfăptuiesc o minune pe care n-au izbutit-o frazele sforăitoare ale comunicatului: capetele acestea slăbite se ridică, chipurile șterse își recapătă trăsăturile, trupurile chinuite sunt galvanizate.

Dar vai!... Bieții oameni care suflă, care-și înfig în clape degetele degerate cântă fără partituri. Partiturile s-au risipit prin vreo trecătoare, prin vreo râpă, pe undeva între Veles și Skopje. De aceea se poticnesc de la primele măsuri, iar regimentul, cu arma pe umăr, ascultă, stupefiat, râgâielile speriate ale tromboanelor, țipetele jalnice ale clarinetului rătăcit. Unul câte unul, muzicanții se dau bătuți, instrumentele le alunecă din gură...

— Re, re, fa, la... urlă șeful muzicii, încurajându-i pe supraviețuitori cu gesturi de om care se îneacă.

Un cornet și un fligorn mai rezistă o vreme, dar abandonează pe la măsura a treisprezecea, când melodia modulează... Toată lumea așteaptă. Ofițerii rămân cu săbiile la verticală, colonelul aruncă priviri neliniștite spre șeful muzicii; șeful muzicii lasă brațele să-i cadă a neputință și clatină din cap. Nicio șansă s-o mai dreagă. S-a isprăvit!

— La dreap... ta!

Și, după acest eșec, o luăm din loc fără să găsim în noi înșine, așa cum s-ar fi cuvenit, plăcerea de a ne bucura; pășim cu capetele plecate, în urma fanfarei dezonorate... Să fii în viață după cincizeci și două de luni, să știi că ai avut atâta noroc și să ratezi bucuria pe care trebuia s-o încerci!...

— Patru ani m-am tot jurat c-o să mă fac pulbere când o veni ziua aia, iar acum, poftim, n-am nici măcar o litră de vinișor să-mi ud gâtlejul!

În spatele meu, plutonul îl aprobă cu mormăieli pe cel care a vorbit. Orice semn exterior al victoriei ne este refuzat: nici de muzică n-am avut parte, iar diseară o să bem apă, apă

trandafirie în care medicul regimentului dizolvă ultimele comprimate de permanganat!

Simt o bătaie pe umăr:

— Gata? Le-a ajuns cât s-au murat?

Gluma dovedește cât de puțin îl interesează acest armistițiu suplimentar pe locotenentul Conan, breton din Saint-Malo, un ins mărunțel dar bine legat, lat în spate, cu brațe vânjoase și tari, cu capul rotund, cu o față împinsă parcă dinăuntru de o bilă, cu obraji roșii și lucioși, din aceia care le fac pe parizience să se extazieze când îi descoperă, soioși, mânjiți de unt, în curtea câte unei ferme de pe marginea șoselei. Și-a păstrat basca, uniforma bleumarin și furajera roșie a vânătorilor, corpul lui de trupă de origine. Pe panglica prea scurtă a Crucii lui de Război*[1] se înghesuie cinci steluțe și trei lauri. Alături, Legiunea de Onoare.

Când ajunsese în Grecia, în ianuarie 1917, Fordul care-l ducea de la Itea la Bralos trăsese pe dreapta, într-un defileu al Parnasului, cedând respectuos stânga, adică partea dispre prăpastie, altui Ford cu fanion francez. Din această a doua mașină coborâse un general, generalul nostru, care, lăsându-și șoferul să se descurce singur pe buza râpei, ținuse să-i salute, chiar de la sosirea lor, pe ofițerii trimiși din Franța.

Rămăsese tablou în fața unei Cruci de Război atât de încărcate și de neașteptate pe pieptul unui tinerel bucălat și cam adormit; îl întrebase ce vârstă are: „Contingent ’913“… Citări?

— Domnule general, nu le am la mine, răspunsese Conan, dar să tot fie ca la cincizeci și doi de nemți lichidați în optsprezece incursiuni.

Atunci generalul exclamase, înduioșat, căci era un om deosebit:

— Minunat! Doar douăzeci și trei de ani, și cu o asemenea constelație pe Crucea de Război! Mi-aș dori să fii copilul meu, tinere erou!

Când, prin popotele din Monastir, Conan reproducea, cu accentul lui tărăgănat, acest dialog, pe care probabil că-l mai înfrumusețase pe ici, pe colo, toți așteptau cu sufletul la gură acest „tinere erou“ care se sfârșea într-un chicotit, căci,

ajungând la momentul cu pricina, povestitorul nu-și putea stăpâni niciodată bucuria.

Își câștigase laurii și steluțele comandând un detașament de cercetare. Cei care-l cunoșteau se jurau că flăcăul ăsta blajin, pe care ți l-ai fi închipuit mai degrabă în fața unei ulcele cu cidru, încălțat cu saboți și purtând pe cap o pălărioară rotundă cu panglici, ca țăranii bretoni, întreprindea incursiuni de o îndrăzneală înspăimântătoare și că cei cincizeci de gealați din subordinea lui ascultau de el ca de bunul Dumnezeu. El vorbea rareori de războiul lui. Și era și foarte de treabă. Dădea tot ce avea, mai puțin ceasul, pe care-l capturase de la un ofițer bulgar.

Merge acum lângă mine, pe poteca noroioasă, alunecoasă, și ridică din umeri:

— Noi, la detașament, știam de ieri.

De la armistițiu – cel adevărat, de la Salonic – nu mai există detașament de cercetare în cadrul diviziei. Detașamentul lui Conan a devenit compania întâia de mitraliere din Regimentul 50, dar Conan continuă și va continua să spună „detașament“… Cugetă câteva clipe și, cu vorba lui domoală, de care cuvintele se lipesc cum se lipește de tălpi mâzga de pe drum, spune:

— Pentru ei s-a terminat, pentru noi, nu!… Sunt infirmi care-și închipuie c-or să-i ducă la gară duminica viitoare, cu fanfară!…

Amintindu-și de muzică, pufnește ciudat, apoi prezice:

— Noi doi, cu contingentul nostru, o s-o mai târâm mult pe coclauri ca astea!… Pun pariu că peste un an tot aici o să fim, la răcoreală!

Oare și-a jurat să mă aducă la disperare?…

— Ții minte, îmi spune trăgând din pipă, când am plecat… Ziceam: „E, măcar n-o să facem trei ani!“… Ehei, băiete, o să-l facem și pe-al cincilea!

Culmea, dar am impresia că perspectiva nu-i este complet dezagreabilă… Agasat, îl reped:

— Să fii sănătos, dacă ai de gând să te reangajezi…

Se proțăpește cu brațele încrucișate, mă sfredelește cu ochii lui mici, pe care parcă i-ar fi greu să-i țină deschiși, și, fără să se

sinchisească de compania care trece pe lângă noi hăhăindu-se, răcnește:

— Eu, să mă reangajez! Eu!... Mulți ca mine ai văzut tu prin cazărmi?...

E limpede că ar vrea să spună mai multe, dar când se înfurie, ceea ce i se întâmplă des, începe să se bâlbâie! Atunci, cu acea mobilitate a trăirilor care mă surprinde mereu la el – pare atât de lent! –, Conan trântește o înjurătură și ordonă:

— Lasă-l pe sergent să-ți ducă oamenii și treci să mănânci un pui.

Pe drum îmi explică:

— Un soldat de-al meu a șterpelit doi pui dintr-o fermă bulgărească și mi-a adus și mie unul. Am scos cinci franci să i-l plătesc. „Dacă-l cumpăram, zice, primeam. Da' nu m-a costat nimic, așa că nu vi-l pot vinde!"

Și-au săpat cavernele în coasta unei râpe. Le-au închis cu pereți din brazde de iarbă, din care răsar hornuri bizare, înjghebate din cutii de conserve fără fund, prinse între ele cu cablu telefonic. Conan dă la o parte foaia de cort care închide intrarea de la punctul lui de comandă, iar eu mă extaziez: înăuntru e cald; într-o vatră zidită frumos din pietre și argilă arde un foc strașnic. Flacăra luminează, pe pereții de pământ negru, haine, teci de piele. Conan merge până în fundul adăpostului, pune mâna pe ceva, se aude un șuierat prelung și văd țâșnind o flamă orbitoare care se lungește, apoi se scurtează și rămâne ca o limbă de văpaie. A făcut rost până și de carbid pentru lampa cu acetilenă!

— Mi-ai văzut sufrageria?

Încăperea e săpată în pământ, două tranșee scurte țin loc de bănci, cu spătare din saci cu nisip. Între ele, o suprafață netedă, acoperită cu o foaie de cort, pe care stau două bidoane și patru gamele din aluminiu.

Oscilez între entuziasm și consternare: dacă el și băieții lui s-au instalat atât de comod, ca într-un sector calm, înseamnă că sunt siguri că treaba o să mai dureze multă vreme!...

Gazda mea se uită la ceas:

— Acum putem ciuguli ceva. Vii să-mi vezi paraleii?

Mergem până la o costișă în care lopețile au tăiat o ușă impecabilă; ba un artist a sculptat chiar în relief, deasupra, o grenadă din lut roșu. Conan dă la o parte foaia de cort care închide intrarea și strigă:

— Continuați!

Și aici e cald. Miroase a gaz lampant. Nu e zgomot, deși în hruba adâncă stau, șezând sau întinși, cel puțin patruzeci de oameni – majoritatea în jurul unor pături, jucând cărți. Ici-colo, câteva lămpi ciudate, improvizate din cutii de conserve goale și, în chip de fitil, fâșii de tifon bine răsucite. Flăcăruile lor roșii luminează de jos fețele jucătorilor, vârstându-le cu umbre triunghiulare ca niște pumnale încrucișate; pomeții și bărbiile ies în evidență, dar gura nu e decât o dâră de umbră, iar licăririle care aleargă pe streașina orbitelor fac ca ochii să pară și mai negri. Totuși, văzute mai de aproape, fețele se umanizează. Sunt fețele unor oameni învățați să suporte, atâta tot, niște fețe vânoase și uscățive, dar ale căror trăsături nu se descompun ca ale diareicilor mei. Se vede că s-au hrănit și că n-au suferit de frig… Mă surprinde mai ales privirea lor – o privire sigură, care mă țintuiește, mă cântărește… La omul sleit de puteri ochiul cedează înaintea piciorului, devenind (ceea ce, de fapt, și este) o simplă pieliță umplută cu puțin lichid tulbure. Oribil! La capătul câte unei etape istovitoare, ochii oamenilor mei semănau cu ai peștilor morți – niște ochi spălăciți, încremeniți, ca de porțelan sticlos.

Aici, ochii care lucesc după cum tresar flăcările și-au păstrat toată forța și agerimea.

Mitraliorii au încă în față, pe pături, căni de tablă pline cu vin roșu. Conan vede și clatină din cap:

— Bravos! Dacă vă prinde bătrânul cu băutura-n nas, cum v-am prins eu acum, ce-o să faceți? O să-i dați adresa cârciumii?

De undeva îi răspunde un glas:

— N-aveți grijă, don’ locotenent. Am luat măsuri…

Conan ia umbra la trei-păzește:

— Măsuri! Ce măsuri ai luat tu, băi moacă?… Băgați de seamă că aghiotantul s-a prins că trageți la măsea câtu-i ziulica de lungă! Precis s-a întâlnit bot în bot cu vreunul matosit bine!… Dacă vă prinde, o să-ncasați cu vârf și-ndesat!…

— Ia gustați de-aici, don’ locotenent…

Un lungan bine clădit s-a ridicat și-i întinde un bidon. Conan bea, mai întâi neîncrezător, câteva picături pe care le lasă să-i cadă în gură de sus, una câte una. Apoi își trage degetul și un firișor lung și alb i se scurge în gâtlej. Celălalt se uită la el cu un zâmbet în colțul gurii, zâmbetul podgoreanului care dă la degustat un vin de soi și așteaptă laude din partea cunoscătorului. Conan oprește curgerea, plescăie din limbă cu admirație, se șterge la gură cu mâneca și-mi întinde bidonul. Beau mai de jos, discret: în bidon e rachiu piperat, mai pișcător ca ardeiul iute.

— Mai luați, don’ locotenent, insistă lunganul când îi înapoiez bidonul.

— De unde-ai făcut rost de-așa ceva? întreabă Conan.

— L-am primit de la părintele…

— Adică…?

— Păi da!… Am trecut cu Raoul pe la dânsul… Am băut un păhărel… După aia i-am arătat bidonul gol și carafa plină… Și singur ni l-a umplut, don’ locotenent… Zi și tu, Raoul!

Raoul, tolănit pe jos, confirmă:

— Așa-i!

Ăsta juca o foiță, dar partida s-a întrerupt, iar el își lipește de piept cărțile în evantai. Își scoate pipa dintre dinți și, fără să ridice capul, zice:

— Don’ locotenent, îl știți pe găliganul ăla cu paiele, care ne-a fugărit atunci cu pușcociul lui… Aveam nevoie de vreo două legături: ne-am întors la șiră… El ne aștepta, da’ n-a apucat să zică nici pâs. Am luat un snop din grămadă și i l-am tras pe cap, până la brâu. Să-l fi văzut cum se zvârcolea!…

— Pe roșcată ați mai văzut-o? întreabă Conan.

În dreapta noastră, rezemat de peretele de pământ, un ins cu buze groase, pistruiat, ridică privirea:

— Am văzut-o eu ieri, don’ locotenent, în spatele școlii ăleia. Chicotea… N-o să se lase greu…

— Nu-mi trebuie! declară Conan. Ditamai animalul!… Am avut așa o macedoneancă: cum mă apropiam de ea, de bucurie, începea să se dea cu capul de pereți!… Nu, tăticu’!… O prefer pe brunețica de la cârciumă…

— Da, da’ degeaba, răspunde râzând cel cu bidonul de rachiu. Aseară am vrut să-i dau cinci franci și mi i-a azvârlit în față!

— Pentru că nu te pricepi. Dacă o să mai stăm pe-aici, o să-ncercăm s-o dăm pe brazdă…

Dar unde Dumnezeu trăiesc toți oamenii ăștia? Doar nu în pădure!

— E un sat bulgăresc la cinșpe kilometri, mă lămurește Conan după ce ieșim. Mai dau și ei câte-o raită pe-acolo, din când în când; treaba lor! Ceilalți n-au decât să facă la fel!

— Nu ți-e teamă să n-ai necazuri?

— Mi se fâlfâie! strigă el de răsună pădurea. Explică-le tu că trebuie să facă foame, la doi pași de bulgăroii dolofani pe care doar ce i-au bătut ca pe fasole! L-ai auzit pe bătrân: „Învingători“, cică!… Mai mare râsul! Învingători care se pitesc pe niște coclauri pe unde așa-zișii învinși nu și-ar trimite nici câinii să moară!… Și n-ai voie să te atingi de nimic, de-o căcărează de iepure sau de vreun fir de păr de-al muierilor lor! Poate că așa le-ar trece pofta de război și nu le-ar mai veni să înceapă iar! Mama mă-sii!… Da’ mai bine nu mai zic nimic, că mă umple scârba!…

Și, stăpânindu-și, ca de-atâtea alte ori, spre admirația mea, furia bruscă, începe să vorbească despre cu totul altceva – despre frig, despre catâri, despre Dunărea în care are de gând să întreprindă, la o distanță respectuoasă de pavilionul de vânătoare, pescuiri minunate, cu grenade.

În fața ușii lui ne așteaptă doi musafiri, doi sergenți din detașamentul de cercetare, ale căror Cruci de Război sunt aproape la fel de încărcate ca a lui. Cel mai scund are o față banală de ucenic frizer și schițează un zâmbet cam anost. E spilcuit: are părul castaniu, lucitor, pieptănat cu cărare; V-ul galoanelor de pe mânecă îi ajunge până la cot, iar de sub gulerul cu copca desfăcută apare o regată albastră. Pe decorație, o frunză de laur și patru stele… Celălalt are o față uscățivă, icterică și chinuită de ticuri, ochii galbeni și o mustață rară, pălită și zbârlită. E foarte înalt; are Medalia Militară și Crucea de Război cu șase stele, dintre care patru de aur. Intrăm.

Ordonanța aduce o gamelă de vin fiert cu mult zahăr. Conan îl înșfacă de centiron pe ospătar și mi-l prezintă:

— Rouzic. De-al meu, din Saint-Malo. Fugi și-adu și restul.

După ce Rouzic dispare în dosul prelatei pe care o umflă vântul din pădure, Conan continuă:

— E băiat bun, da-i mănâncă câinii din traistă!... Odată însă a plecat să spele trei perechi de ciorapi la șipotul de la cota 978 și mi s-a întors cu un bulgar... Cum își aduna el rufele, vede venind un bulgar, unul care se săturase, un rătăcit voluntar... „Ia te uită, se gândește Rouzic al meu, un grec ieșit la plimbare.“ Îi zâmbește ăluia, ăla îi întinde arma. Rouzic, băiat bine-crescut, o întoarce pe toate părțile, trage de închizător: „Bono, bono pușcos grecos“... Apoi, simțindu-se îndatorat, îi dă și el bulgarului pușca lui; îți dai seama ce moacă a făcut ăla!... Și, isprăvindu-și treaba pe-acolo, își pune în găleata de pânză ciorapii spălați, își ia înapoi pușca și salutare!... Bulgarul se ia însă după el în sus pe coastă, își desface cartușierele și vrea cu tot dinadinsul să-i vâre lui Rouzic pe gât tot ce-avea el în dotare – pușca, baioneta, tot! Să vezi cu ce săpuneală s-a ales: „Ți se pare că am mutră de hamal? l-a pus Rouzic la punct. Păi dacă în armata greacă nu vă-nvață nici să vă cărați singuri echipamentul, ce să mai zic?“. Și zi așa, Rouzic, l-ai învățat bunele maniere pe grecul de la șipot...!

Ordonanța, care tocmai s-a întors, răspunde blajin:

— Păi de unde era să știu io că nu e grec?

— Daa, zice Conan, ești vigilent și ai piciorul mic! Pune alea aici!...

A adus o tocană de iepure cu măsline!

Conan îmi întinde bidonul:

— Servește-te cu încredere!... E al cincilea săptămâna asta!... Ne aprovizionează unul, Foudrasse. Un băiat de toată isprava! Cred că și în tunelurile metroului, dacă ar pune lațuri, tot ar prinde iepuri!... Când eram pe linie, ca să ne scape de bulgari, să vezi ce i-a trăsnit prin cap! Nenorociții ăia se plimbau noapte de noapte pe fundul râpei, cu niște namile de câini... Foudrasse îngropa acolo grenade, legate de câte un țăruș zdravăn. Nu lăsa la suprafață decât un lat din cablu telefonic. Bulgarul care-și prindea copita în lat arma și grenada. Se apleca să-și desprindă

piciorul. Și, în poziția asta, îl prindea explozia… Nici nu știu pe câți i-a pocit cu invenția asta a lui! Că nu le punea pe aceleași trasee!… Pe la douășpe, pe la unu, auzeai deodată mai întâi bubuitura, apoi zbieretele… A doua zi găseai caschete, pachete de pansamente, băltoace de sânge. Le-a trecut ălora cheful de plimbări sub clar de lună!

Tocana după care îmi lăsase gura apă îmi rămâne în gât: parcă văd un biet soldat cenușiu, aplecat spre lațul în care i s-a agățat piciorul, apoi jerba de foc și de oțel ce țâșnește prin trupul chircit deasupra exploziei…

— E scârbos ce povestești!

Conan, care tocmai bea, se înecă:

— Ascultă, o grenadă nu e o portocală!… Când primeai grenade, le primeai ca să le folosești; iar ideea de a-l pune să le amorseze pe fratele căruia oricum îi erau destinate este, orice mi-ai zice tu, foarte deșteaptă!…

Vine și puiul, rumenit de să-ți bați copiii… apoi sosul, într-o cană de tablă.

— La frigare, mă anunță Conan. O baionetă din cioc până-n târtiță, niște jar de lemne și iată ce obținem cu modestele noastre mijloace!…

Râde cu ciudatul lui râs înfundat:

— La ora asta, colonelul își înfulecă conserva de carne de fiecare zi!…

Apoi, închinând cu cana de metal:

— Noroc, și să fim noi sănătoși!

Mai bem o dată în cinstea armistițiului, de convenienței, și, pentru că sfârșitul războiului ne duce cu gândul la începuturile lui, vorbim iar despre primele ofensive, de la Ypres, în 1914, din Champagne, în 1915, de pe Somme. Deodată, Conan mă întreabă așa, ca în treacăt:

— Tu unde ți l-ai omorât pe primul?

Auzindu-i întrebarea, încerc brusc o bucurie de care nu-mi dădusem seama până acum: poate că am omorât și eu pe careva, dar nu voi ști asta niciodată!… Pentru mine, ca pentru atâția alții, războiul a fost o perioadă în care mergeam aplecat, ca oamenii prea înalți care se tem să nu dea peste o ușă prea scundă. Erau zile când totul era o goană orbească, întreruptă de

aruncări pe burtă. Faptele mele de arme? Am fost și eu citat de două ori pe ordinul de zi… M-am târât în dimineața unei ofensive până la o groapă, un cuib de mitralieră; am aruncat înăuntru niște grenade… O luptă de zgomote… Al meu a amuțit ultimul!… Apoi, într-o noapte, când eram comandant de patrulă, am citit harta greșit și am ajuns prea departe pe un drum din Oise, apărat de câteva abatize. Am ajuns la intrarea într-un sat căruia i-am văzut numele pe indicatorul rutier – un sat despre care știam că se află în spatele liniilor germane!… Întorcându-mă iute, după ce, în treacăt, am cules dintr-un adăpost o tabelă de tragere și un snop de hărți care-mi autentificau isprava, am avut plăcerea de a-l ului pe colonel și de a-i risipi scepticismul. Asta-i tot!… Pentru că tăcerea mea se prelungește, sergentul cel spilcuit răspunde în locul meu:

— Eu la Tahure, în ’915. Aveau o bucată de tranșee astupată… Așa, vreo cinșpe metri. Pe-acolo ajungeau la budă… Făceau ăia cinșpe metri târâș, da’ tot mai era câte unul care o lua la fugă spre sfârșit, până să sară înapoi în groapă. Eu eram la mitralieră și m-am prins… Am telemetrat, am luat linia de ochire și am așteptat. Două zile am așteptat: mă usturau ochii de cât mă zgâisem spre punctul ăla. Într-o dimineață, văd că sare unul. Din zbor l-am luat… juma’ de bandă am băgat în el. A căzut pe partea noastră, dar s-a ridicat în fund. Atunci i-am trimis și restul benzii! „L-ai plumbuit bine, n-o să mai muște“, mi-a zis servantul. Cu ăla mi-am pierdut eu fecioria!

Se uită la noi zâmbind, mândru nevoie mare, de-ai zice că tocmai ne-a cântat o romanță. Mi-e greu să-mi imaginez un filfizon ca el la pândă, la atac… Și totuși era sergent în detașamentul de cercetare!…

— Al meu, zice Conan, a fost la o săptămână după ce ieșisem de la Saint-Cyr ca aspirant… Tu ai fost la Saint-Cyr?

— Nu.

— N-ai pierdut nimic! N-aveai loc de protejați care-ți făceau viața grea ca să poată sta dumnealor la căldurică! La șase dimineața, în decembrie, la pielea goală, în curte, înviorarea! După aia te duceau, cu ranița-n spinare și unitatea de foc completă, până-n fața porții regale de la parcul Versailles, care era tot numai un polei. Trebuia să te cațeri, să-ți păstrezi

echilibrul deasupra țepușelor din grilaj, cu riscul de-a te înfige-n ele de o mie și una de ori, apoi, când ajungeai în parc, ți-o trăgeau băieții până la prânz cu tâmpenii de genul: „Inamicul are corpul de gardă la Micul Trianon și posturile de santinelă pe direcția Oranjeriei!“. Câte o învoire duminica și paișpe zile de bulău dacă pierdeai trenul special din gara Montparnasse. O dată l-am prins din zbor și am călătorit călare pe tampon… Plus cadeții de profesie, ofticați că au ajuns răcani, că au rămas fără pene la chipiu și, mai ales, că s-au trezit amestecați cu de-alde noi! O dată s-au dus să-i ceară comandantului școlii un însemn prin care să se deosebească de ceilalți. Colonelul era un tip nemaipomenit… „Un însemn, le-a zis el puțoilor, la ce bun? Cei care au făcut frontul au cu toții Crucea de Război sau cicatrice. Voi aveți pielea neatinsă! Puteți fi recunoscuți foarte ușor!“

— Le-a zis-o! comentează încântat sergentul-frizer, turnând rachiu în cănile de tablă.

Conan o golește pe-a lui dintr-o înghițitură:

— Un tip nemaipomenit!… Când ne-a venit rândul să plecăm, știa că o să facem praf dormitoarele: așa se-ntâmpla mereu! Ne-a zis: „Nu spargeți tot, gândiți-vă și la camarazii care urmează să sosească. Lăsați-le și lor ceva de făcut țăndări!“. După aia, nimeni nu s-a mai atins nici de-o piatră din curte… Din păcate, nu aveam de-a face doar cu el. Era acolo un adjutant din cale-afară de câinos! Da’ făceam bășcălie de el, că era bou și-i puneam întrebări încuietoare. Ne zicea la ora de contabilitate: „Livretele matricule se păstrează într-o cutie ad-hoc. – Cum adică ad-hoc, domnule adjutant? – Adică din lemn. O cutie ad-hoc înseamnă o cutie din lemn“… Îți dai seama că mi se acrise de el și de cutia lui, și că mi-a părut bine că am plecat pe front. Ajung în Argonne. Locotenentul care comanda compania îmi descrie sectorul pe hartă. „Aici, zice, e o tranșee a nimănui. N-o mai ocupăm nici noi, nici inamicul. Accesul e blocat cu arici și sârmă ghimpată.“ Seara, după cină, m-am dus să dau o raită pe răcoare, ca să mă lămuresc. Era o beznă…! La un cot al tranșeei mă ciocnesc cu un găligan. Mă așteptam mai mult decât se aștepta el: am tras primul – doar așa, la nimereală. A căzut. M-am gândit: „Nu se poate, te prefaci! Trebuie să fie mai greu de-atât să omori un om!“. I-am tras câteva picioare-n fund, i-am

pus țeava pistolului în ceafă. Nu s-a mișcat. O mierlise!... Asta m-a uluit pe mine: că a durat atât de puțin!... Cum ai sufla într-o lumânare! Cei de după el mi-au dat mai mult de furcă!...

— Eu, începe sergentul cu fața contorsionată, nici nu mai știu cu câți am început. Era la atacul de la Côte du Poivre[2]*, în ’916... Până atunci, făcusem și eu ca ceilalți: nu mă gândisem niciodată dacă o să-l achit pe vreunul... De dimineață, îl omorâseră pe frate-meu, un băiețandru, contingent ’915, chiar lângă mine... A încasat un glonț în ochiul stâng... Am umplut doi saci cu grenade și, când am ajuns în linia a doua, le-am aruncat într-un adăpost, de-au început să zbiere... Voiau să iasă: eu le-am tot dat cu grenade-n cap până nu s-a mai auzit nimic... Vreo douăzeci erau, într-un adăpost cât ăsta...

— Eh, s-a isprăvit! spun eu.

Conan, deja roșu la față, dă pe gât încă o cană de rachiu:

— Da-da... Până data viitoare. Fiți fără grijă, o să-nceapă iar!...

Și, pentru că protestam:

— Faci ca ăia de la poarta cimitirului, care zic în ziua înmormântării că n-o să-l uite niciodată. Ca ei o să faci, o să uiți!... Ai și început... M-am gândit de-atâtea ori: sătui, da’ sătui până-n gât, definitiv, află de la mine că nu-s decât morții!...

[1]* Decorație militară franceză instituită la 2 aprilie 1915 pentru a răsplăti citările pe ordinul de zi pentru fapte de arme excepționale. Fiecărei citări îi corespundea câte un tip de stea și/sau de frunză de laur, astfel: steaua de bronz însoțea citarea pe ordinul de zi al regimentului sau al brigăzii; cea de argint, citarea pe ordinul de zi al diviziei; cea de argint aurit, citarea pe ordinul de zi al corpului de armată; frunza de laur de bronz, citarea pe ordinul de zi al armatei, iar frunza de laur de argint, cinci citări pe ordinul de zi al armatei (n.tr.).

[2]* Denumirea unui deal și a unui sector de front în bătălia de la Verdun (12 februarie – 19 decembrie 1916) (n.tr.).

II

Suntem trei mii, încolonați pe batalioane, în piața largă și pătrată. Călare, generalul care urmează să comande defilarea execută o voltă și contemplă încremenirea perfectă a trupelor, a căror aliniere se întinde până departe de tot, pe bulevardul cu cinci culoare. Strigă un ordin: armele zăngăne de două ori și baionetele țâșnesc deasupra regimentelor. Observ atunci un lucru ciudat: de fiecare baionetă este prins un buchet... Apoi, singur, la pas, generalul înaintează până unde începe Calea Victoriei, se oprește și ridică sabia.

O ridică atât de sus, încât tot trupul îi urcă spre ea; umărul stâng a dispărut, dreptul pare smuls de brațul întins. Capul, întors către noi, trage și el de gât, pentru ca privirea și glasul lui să răzbată până la toți în același timp:

— Înainte, marș!

Sunt foarte aproape de el; văd cum strigătul îi strâmbă gura cu trăsături aspre. Gestul nu este acela al unei lame care coboară arătând spre un țel, ci, după ce se învârte scurt, aruncând scânteieri în aerul alb, sabia se repede în jos, tăind parcă intrarea în oraș și rupând, în ropot asurzitor de tobe, zăgazul fluviului de baionete care începe să curgă la vale spre Bucureștiul triumfător.

Am ajuns aici ieri-noapte, străbătând niște mahalale adormite, cufundate în întuneric. Iar acum, dimineața, suntem aruncați în marșul triumfal... Tocmai am văzut trecând un rege obosit, care ne-a salutat moale cu sabia, o regină sprintenă și vioaie, care ne-a zâmbit cu toată gura, și, într-o caleașcă, două prințese fermecătoare, cu diademe. Am văzut defilând burta lui Berthelot printre flori, gurile tunurilor noastre astupate cu trandafiri, dănțuirea cavaleriei ușoare, care saltă-n șa pe caii ei albi, infanteria română, visătoare și simpatică, ale cărei goarne scot niște chemări prelungi și nostalgice, ca de bucium. E

rândul nostru… Coborâm, ca o invazie, în răpăitul a o sută douăzeci de tobe. Împingem cu genunchiul copii zdrențăroși, goniți în calea noastră de bubuitul fanfarei.

Apar trotuarele: mă umple de admirație mulțimea care nu se revarsă în stradă, ci rămâne pe loc, oprită de disciplină ca de un fluviu pe un chei. Câțiva țărani în cojoace se descoperă: au niște ochi minunați, de copii, imenși și adânci.

Mărșăluim emoționați, cu nervii întinși la maximum, ca pielea de pe tobe. Calea Victoriei s-a îngustat, iar acum se aude un huruit ca de prăbușire. Orice ritm s-a frânt în reverberațiile ecourilor. Când înăbușit, când metalic și casant, tunetul produs de mișcarea furioasă a bețelor se lovește de fațade; fiecare clădire înaltă îți trimite câte o pală de zgomot, din zgomotul ce le izbește și le înfundă ferestrele căscate, la care vezi suprapunându-se, printre drapele, chipuri încordate, și de la care începe să ningă cu flori. Pauzele bateriei lasă loc freamătului impetuos al armatei în marș.

Acum, mulțimea se înghesuie dincolo de linia infanteriștilor români cu arma pe umăr; e o mulțime fără corp, alcătuită din fețe și din mâini, din chipuri cu ochii măriți, lacomi, cu guri din care izbucnesc urale, din mâini care aplaudă și care nu se aud!

Un arc de triumf, încă unul, apoi altele și altele, tuneluri de ghirlande, catarge cu steaguri fâlfâind, evantaie de drapele răsfirate la toate ferestrele… Dar ecusoanele vorbesc o limbă necunoscută, arcele de triumf par triste sub frunzișul iernatic, strigătele, înăbușite de tobe, își pierd din însuflețire.

În trei rânduri, toba mare răsună înfundat. Văd, în față, rotindu-se un fulger, răsucirea a două sute de trâmbițe, și o notă stridentă sfâșie văzduhul, ca la Judecata de Apoi: muzicile celor șase regimente încep să intoneze *Sambre-et-Meuse*. Și, străpungând amplele fraze ale marșului, glasurile triumfătoare ale goarnelor le acoperă pe ale alămurilor și vibrează ca niște cântece de cocoși uriași. Strada o cotește, eu micșorez pasul și văd fanfara din flanc: zăresc, dincolo de învârtirea amețitoare a buzduganului tamburului-major, bețele neobosite ale toboșarilor, trâmbițele apoplectice care umflă obraji ca ai tritonilor; și, la pauze, înălțarea atâtor umeri care deschide larg

bojocii, capetele răsturnate pe spate, urechile drepte ca niște arme, ochii injectați ai suflătorilor.

E o revărsare căreia nimic nu-i rezistă! Mulțimea, mulțimea de țărani tăcuți și molcomi, mulțimea asta prost hrănită, slabă și lividă se lasă luată pe sus de vijelie: apăsarea piepturilor rupe deodată stăvilarul infanteriștilor români care se opintesc în zadar. Ni se întind sute de mâini, soldaților li se vâră în buzunare țigări, niște bătrâne apucă pulpanele mantalelor și le sărută ca pe niște moaște; cartușierele se umplu de flori, mă trezesc cu un buchet enorm în brațe, ne răsună în urechi strigăte de „trăiască, trăiască!“, violente ca niște strigăte de ajutor; spre noi se întind fețe răvășite pe care șiroiesc lacrimi.

Rândurile tălăzuiesc, se împreunează, se aliniază din nou în piața Cercului Militar, unde barajele rezistă. Mă uit îndărăt: oamenii mei mărșăluiesc cu o forță care-i zguduie din toate încheieturile, cu armele aproape la verticală de cât de tare apasă pe paturi. Mărșăluiesc… voinicește, ca mine!

Bulevardul Elisabeta… Bulevardul Carol… Piața Mihai Viteazul, unde un voievod din bronz își strunește calul…

— Onorul spre dreap… ta!

Îi privim, ochi în ochi, pe regele călare – un rege posac, cu un barbișon sur, un rege asupra căruia muzica noastră n-a avut niciun efect –, pe regina elegantă, îmbrăcată într-o uniformă albastră de husari și căreia curelușa petrecută pe sub bărbie îi încadrează surâsul, pe cei doi prinți – Carol, un ofițer subțirel în tunică, Nicolae, un licean cu cască pe cap –, pe Berthelot, revărsându-se de pe un cal mai împodobit cu flori ca un altar. Când salut cu sabia, îl zăresc în rândul întâi, printre oficialități, pe Conan, cu bereta pe-o ureche, cu mâinile la spate, zeflemitor și indulgent. Exonerat de glorie, a venit și el să vadă cum defilează soldații.

— Țineai șpanga aia ca pe-un pușcoci, mi-o trântește când îl reîntâlnesc la popotă, singur, după un ceas.

Nici că mă putea jigni mai rău! Aș fi preferat să cred că o spune din josnică invidie, dar era un băiat de zahăr, așa că până și o asemenea consolare îmi era interzisă. Era în același timp și un om realist, pe care defilarea triumfală nu-l impresionase deloc.

— Cavalcadele de felul ăsta, mă lămurește el, sunt făcute numai ca să-i oftice pe băieții care și-au pus pielea la bătaie pe front. Am văzut defilând niște inși pe care nu i-am prea întâlnit prin tranșee! Toți ăia care au stat și-au frecat-o defilau cu efectivul complet și fără o zgârietură! I-ai văzut pe cavaleriștii din escortă? Noi-nouți! Și șmecherii din Statul-Major, ce mândrețe de ostași! Ca scoși din cutie, și plini de avânt! Diseară o să-i auzi povestind prin saloane cum au fost ei la război: „Ah, prințesă, deloc nu ne-a fost ușor! Să ne fi văzut la Salonic, cum mai telefonam la ordine și contraordine!... Păi ce muncă era numai ca să trimiți la mașina de tocat un amărât de batalion!“. Mă scandalizează porcăriile astea, pricepi?

De altfel, doar întâmplător se nimerise la finalul triumfului, căci își petrecuse dimineața în recunoaștere; ajunsese la următoarele concluzii:

— Băutură ioc, mâncare ioc. Fac ăștia pe-aici o foame ce n-ai mai văzut. Prin bodegi te servesc cu șervete; în cafenele nu se sfiesc să-ți aducă, pe tavă, un pahar mare cu apă și o farfurie cu castraveți. Altminteri, plin de pupeze!...

În momentul acela, odronanța mea intră și-mi întinde un plic galben, cu ștampila regimentului și mențiunea „Ordin de serviciu“.

— Beleaua! zice Conan.

Exact! Sunt de patrulă în oraș, după-amiază, de la trei la opt... O plimbare cu casca pe cap, sabia, revolverul și patru soldați coadă! Consemnul: să avem grijă ca militarii să-i salute corect pe ofițerii români și francezi, să nu facă tărăboi, să nu cânte, să nu umble beți pe stradă... Apoi, itinerarul de urmat.

Conan mormăie:

— A-nceput! Nici n-ai apucat să-ți tragi sufletul, că te-au și umflat! Auzi, să salute!... Păi fârtații mai bine și-ar lipi cazmaua de marginea căștii, la câtă ofițerime or să-ntâlnească!... Auzi, să nu umble beți!... Ei, la capitolul ăsta pot sta liniștiți! Ascultă la mine: soldatul care o să izbutească să se matolească diseară va trebui să fie citat pe ordinul de zi... Dacă găsești vreunul, dă-mi numărul lui matricul: o să aibă de la mine cinci franci!

Supărat, pentru că îmi închipuisem că voi dispune cu totul altfel de după-amiaza asta, scrâșnesc:

— Să vezi distracție!

— E clar, zice Conan, c-o să arăți mai degrabă a guguștiuc decât a cocoș!

— Ai idee pe unde-or fi străzile Lipscani, Sărindar, Bulandra?...

Conan mă întrerupe:

— Precis că astea-s străzile cu tractire! Cum ai zis...?

Își notează la repezeală numele străzilor, apoi iese anunțând:

— O s-ajung înaintea ta! Mă duc în recunoaștere, să văd mutrele damelor pe ziuă. Întunericul le avantajează! La lumina felinarelor, zici că ai pus mâna pe ceva cât de cât; pe urmă, când rămâi doar tu cu ea, constați că te-ai ales cu un ciuruc!

Tocmai terminam melancolic o bucățică de brânză de bivoliță, când apare locotenentul de Scève, comandantul companiei a 3-a.

— Am întârziat îngrozitor, se scuză el, dar m-am întâlnit la divizia colonială cu niște camarazi de promoție! Nu mai puteam scăpa de ei!... Of, dragul meu, te pun să servești a doua oară.

Popotarul, care aducea pe o farfurie două sardine amărâte, protestează:

— Nu face nimic, don' locotenent...

— Păi adu și restul, te rog.

Și, atacând aperitivul, întreabă:

— Ia spune, Norbert, cum a ieșit defilarea?

— N-ai fost?

— Nu. N-am făcut parte din recuzita festivă, așa că am dat o raită prin târg. Am ajuns până pe la margine. Nu-ți vine să crezi: o colcăială de bivoli, de porci negri, de femei desculțe, de plozi numai piele și os, cu căciuli de oaie țuguiate... Ménard, ești regele bucătarilor! Jigoul ăsta e fript la perfecție!... Ai o farfurie fierbinte? Acum e momentul s-o aduci.

Cât așteaptă, își așază pe fața de masă mâinile lungi, cu degetele ușor curbate în sus, niște mâini fără muchii osoase, modelate parcă numai din carne. Apoi își netezește mustățile lungi și negre. Le prinde între degetul mare și celelalte patru lipite, îndoindu-și încheietura, și le trage ușor vârfurile înspre urechi. Gestul îi maschează buzele zeflemitoare, izolând partea

de sus a feței și subliniindu-i relieful viguros. Ochii cenușii se adâncesc și mai mult sub fruntea proeminentă, creasta nasului pare și mai dreaptă, și mai fermă. Nu-i remarcasem niciodată pomeții atât de ridicați. Parcă descopăr pe neașteptate un nou chip și, surprins, încerc să-l înțeleg, când de Scève își coboară mâna, iar toate trăsăturile lui își recapătă brusc expresia obișnuită.

Popotarul a adus farfuria fierbinte și sosul. Locotenentul decupează din jigoul Intendenței o felie groasă și o taie în bucăți mari, pe care se apucă să le înfulece, flămând ca un vânător.

Mă uit la el prostește, printre rotocoalele de fum care se înalță din țigara mea. Sunt uluit că cineva poate respecta atât de scrupulos codul bunelor maniere la masă, expediind în același timp, într-o cadență ca asta, bucăți de un asemenea calibru! Un om căruia îi este foame și care mănâncă singur cade mai mereu în propria-i farfurie: molfăie, dumică, roade, își pune la treabă fălcile, bărbia, gâtlejul. De Scève mănâncă stând drept, fără grabă, fără efort, și a ajuns la a treia felie…

Tăcerea mea mi se pare și mie oarecum ciudată; încep deci să povestesc defilarea, spunând, în încheiere:

— Te asigur, merita să vii să vezi…

Dă din cap cu hotărâre:

— Nu-mi place să văd oameni jucându-se de-a soldații!… Și apoi, în cazul de față, nu ți se pare că e cam puțin o defilare? Unde s-a mai pomenit să închei patru ani de război cu o paradă pe bulevard, în frunte cu toba mare?!

Nu m-am prea mirat să aud un ofițer de carieră ca el judecând cu atâta asprime spectacolul militar din cursul dimineții. Eram obișnuit cu disprețul lui față de conformism, cu independența voit provocatoare a opiniilor lui. Nu gândea la ordin, nu-și punea frâu limbii ca ceilalți ofițeri activi care se așezau în jurul acelei mese. Lua atitudine în orice împrejurare. Se simțea că este obișnuit să spună cam tot ce-i trece prin minte. Când era o chestiune de serviciu și ținea să scoată pe gură o erezie, reușea, ce-i drept, s-o facă în așa fel încât maiorul și căpitanii să creadă că, la o adică, era doar ironic și să râdă de

îndrăzneala lui. Poate și pentru că-l simțeau de-al lor mai mult decât pe noi, care tăceam…

De Scève se alăturase regimentului la Sviștov, un mic port bulgăresc la Dunăre, unde eșuaserăm după ce ieșiserăm din codru. Parcă-l văd intrând în sala de clasă în care tocmai ne isprăveam cina. Căzut prizonier, fusese eliberat de armistițiu. În zdrențe, cu ochii aprinși de febră, neras, cu încălțările înnoroite, se oprise în prag să salute. Pe toți, chiar și pe cei mai încuiați dintre noi, ne frapase în momentul acela prin semețirea autoritară a frunții, prin dârzenia ce i se citea în privire.

— Ține la tăvăleală cu ștaif! declarase maiorul.

Conan, care-l cunoscuse în Macedonia, mi-l definise:

— Un tip cu coaie!… Era la dragoni, s-a cerut la infanterie. Își putea găsi un loc călduț, dacă voia, că socru-său e mare barosan!… Era de mult căpitan, dar, într-o seară, bulgarii au făcut o incursiune și l-au umflat după ce l-au bătut bine. Pe numele mic îl cheamă Ghislain, dă-ți seama! Cică are un castel, slugi, strămoși, un nume cu o grămadă de particule, dar n-arată…

La două zile după ce sosise la Sviștov, de Scève mă abordase pe chei:

— Ești student?… Înseamnă că vom fi siliți să convorbim, căci, din câte am văzut, nu prea avem de ales…

Se uita la mine cu un zâmbet îndeajuns de insolent cât să mă determine să refuz; în același timp însă, îmi întindea o mână larg deschisă. Am avut mai multă încredere în mâna decât în privirea lui…

De la Dunăre la București, în satele românești pitite în mijlocul unor pătrate largi, străjuite de copaci înalți, am purtat cu de Scève discuții aprinse. Ne legau nu atât puținele noastre preocupări comune, cât descoperirea contrastelor dintre noi. Eu îi reproșam că prea e sigur de toate, deși se preface sceptic. El râdea de mine, comparându-mă cu un câine de vânătoare prost, care se repede pe două piste diferite și nu e în stare s-o descopere pe cea bună și s-o urmeze. Mi se părea cultivat, pentru că era în stare să citeze la momentul potrivit un nume sau o frază. Vârsta – era cu cinci ani mai mare ca mine –,

manierele și titlul lui îmi impuneau mai mult respect decât aș fi vrut, iar eu mă răzbunam exagerând, ori de câte ori aveam prilejul, familiaritatea dintre noi – dar el, delicat, nu mi-a dat niciodată peste nas. De altfel, spunea că am o formă a minții agreabilă și că eram mai puțin necioplit decât se temuse. Prieteni?… un cuvânt ambițios, care l-ar fi făcut să zâmbească, dar pe care poate că nu l-ar fi tăgăduit…

Acum, popotarul îi toarnă în cana de tablă cafea fierbinte:

— Te-ai hotărât ce faci după-amiază? mă întreabă de Scève.

— Sunt de serviciu de la trei la opt… Patrulă de garnizoană. Nu meritam una ca asta!

Zâmbește:

— Nu te mai plânge! O să fii ofițerul cel mai remarcat… Ți se dau și oameni?

— Da, patru. De ce?

— Pentru că o să ai nevoie. Când dai drumul într-un oraș la cinci regimente deodată, și-ncă prima oară după patru ani, trebuie să te aștepți la tămbălău! De-abia după-amiază or să se simtă cu adevărat învingători: să te ții, beție!… Bașca anonimatul pe care ți-l asigură uniforma și limba: te jenezi mai puțin de niște oameni care nu te-nțeleg și pe care nu-i înțelegi… Și diseară, după ce termini, ce faci?

— O plimbare pe la câteva săli de dans, cu Conan. Vii cu noi?…

— Nu… N-am nicio îndoială că o să fie sinistru! În plus, târfele sunt prea proaste și nu te lasă niciodată să uiți! Mă duc la Ateneu. Am auzit că orchestra e bună…

Își scutură țigara de scrum:

— Vrei să-ți dau un sfat?…

— Spune.

Mă privește cu o seriozitate stânjenitoare, apoi spune cu răceală:

— Conan e un băiat foarte bun, dar sunt sigur că o s-o facă lată ca un descreierat. Tu ai totuși în minte o viziune destul de frumoasă asupra femeii. Câteva târfe sunt de-ajuns ca să ți-o spurce…

Apoi, uitându-se la ceas, adaugă:

— Dacă trebuie să-ți iei oamenii din strada Făgăraș, ar trebui să te miști…

Calea Victoriei îmi amintește de o stradă de provincie duminica. Dar nu orice stradă, nu, ci Strada Mare, strada cu magazine, strada pe care lumea o măsoară ritual, de mai multe ori în cursul după-amiezii, trecând, la fiecare capăt, de pe un trotuar pe celălalt…

Tot Bucureștiul pendulează răbdător între Palatul Regal, care seamănă leit cu cea mai banală dintre prefecturile franceze, și Palatul Poștelor, o clădire enormă, importată de la München. Nu vezi niciun automobil, doar câteva trăsuri mânate de niște vizitii spâni și grași, în tunici de catifea albastră. Conan mă prevenise în legătură cu ei: vizitiii din București fac parte din secta rusească a scapeților, care le impune adepților să se castreze după ce li se naște al doilea copil. Asta este aici condiția ca să poți conduce un atelaj luxos!

— Tare mi-e silă de claponii ăștia, adăugase Conan. Când le-oi face cinstea să urc în tărăboanța lor, să nu se-aștepte să scot vreun leu!… Porcul, când îl scopești, măcar guiță, nu se-așteaptă să se căpătuiască!…

Mantalele lor lungi, lucioase, încinse cu șnur auriu, așază pete vii pe mulțimea ponosită, în care domină verdele – o mulțime marcată de război, în paltoane tocite, în blănuri spălăcite. Ce mă stupefiază și aproape că mă neliniștește este discreția, tăcerea ei. Atâta lume și atât de puțin zgomot! În Franța, oamenii sunt mai vorbăreți și când merg în urma unui dric!

Femeile sunt înalte și delicate. Sub voalete strălucesc niște ochi negri minunați. Ocheadele lor, pe care le împart cu dărnicie, au o anume siguranță potolită, tulburătoare. Nu știu cum să le interpretez pe cele care-mi sunt adresate. Ar putea însemna la fel de bine și „Vreau să fiu a ta pe veci!“, și „De ce ești singurul cu cască pe cap?“.

Întâlnesc la tot pasul ofițeri români, majoritatea înalți, înălțați și mai mult de chipiele lor cu galoane late. Cei bătrâni au burtă, cei tineri poartă corsete. Salut, dând astfel exemplu. Mi se răspunde cu o deferență măgulitoare, cu o încântare mirată.

Mulți soldați de-ai noștri pe Calea Victoriei, cam prea mulți, ceea ce-mi displace. Se plimbă corect, dar de salutat nu salută. Îmi iese în cale unul care mă privește cu luare-aminte, amuzat, mulțumit să constate că el e liber, iar eu legat. Doar ce nu pufnește în râs trecând pe lângă mine; îl opresc.

— Uite ce e, amice, că nu saluți, puțin îmi pasă, dar în urma mea vine domnul maior, care a agățat deja trei inși și le-a notat numele!...

Nu este adevărat, dar asta îl va neliniști...

În afara anchilozei generalizate a brațului drept, lucrurile merg bine! Totuși, în față la Capșa, cafeneaua șic, dau cu ochii de un artilerist purtat triumfal pe brațe de un grup de studenți ironici.

— Dă-te jos de-acolo!

Se execută, nemulțumit:

— Nu se mai poate distra omul...?

Mie-mi spune?...

Puțin mai încolo, trec prin dreptul lui Conan, care strânge în brațe o fată frumușică și veselă. Îmi strigă:

— Învăț limba română!

O s-o-nvăț și eu!...

E ora patru: se lasă noaptea de decembrie. Lumina electrică, distribuită cu parcimonie, întristează brusc strada mare. Prin cârciumi se aprinde la fiecare lustră doar câte un bec chior, care aruncă un licăr fumuriu. Vitrinele pline doar cu mărunțișuri oferă o priveliște jalnică: greu a mai apăsat războiul pe oamenii nevoiași, dacă marile magazine ale capitalei au ajuns atât de jos!

Ora cinci... Știu că nu pot spera la vreo întâlnire plăcută, iar tropăiala mulțimii de umbre din jurul meu începe să mă irite. De altfel, e timpul să explorez și celelalte străzi de pe itinerarul meu...

Strada Sărindar... Strada Lipscani... Conan o să fie dezamăgit: nu e deloc ce-și închipuia el! Doar străzi de negustori – dovadă, firmele de deasupra prăvăliilor închise. Sunt prost pavate, și mai prost iluminate, mărginite de fațade neregulate și sărăcăcioase, cu câte o fereastră în care pâlpâie o flăcăruie roșiatică. Cei dinăuntru n-au decât lămpi cu gaz!...

Câte un gang își cască dreptunghiul negru și scund în tencuiala galbenă. Ne împiedicăm de bornele înfipte la colțul pragurilor. Vitrinele înguste sunt încadrate de bârne groase, negeluite. Pustietatea acestor străzi, în care doar ecoul pașilor noștri răsună pe caldarâmul grosolan, este o surpriză plăcută: de ce ni le-or fi trecut în itinerar?...

Ajungem la capătul străzii Lipscani, când, în spatele nostru, înăbușit de depărtare, începe să scârțâie un pian mecanic, un pian obosit, astmatic, care parcă împroașcă note ascuțite. La flăcăruia unui felinar, citesc numele străzii, apoi mă uit pe plan: am ajuns prea departe. Mă întorc, călăuzit de stridențele muzicii aceleia, ale cărei fraze par smulse de niște piepteni de fier, și intru într-o ulicioară laterală. Sunetul, care de-acolo venea, se frânge brusc, după un zdrăngănit de stor metalic coborât în grabă. Ulicioara e și ea pustie. Doar o mâță fuge din calea noastră, ca să ne privească de la distanță cu ochii ei verzi și ficși. Observ niște ferestre scunde care se decupează, stacojii, pe fațadele negre.

În alte vremuri, mi-ar fi plăcut strada asta veche, cu frontoane triunghiulare și marchize, lumina difuză a felinarelor, până și mirosul de zarzavat care o năpădește. După ce trec însă prin dreptul câtorva ferestre, îmi dau seama că e mărginită de cârciumi – niște cârciumioare îngropate în pământ, la care ajungi coborând câteva trepte, niște dughene ciudate, cu mese printre care zac grămezi de varză și cu tavane din care atârnă funii de ardei roșii sau legături de știuleți aurii. Sunt pline de francezi care beau din niște păhărele o băutură limpede ca apa: țuică.

Altminteri, cei pe care-i supraveghez prin ferestruicile murdare, cu perdelițe îngălbenite de fum, beau cuminți. Șed câte patru sau câte șase la niște măsuțe, dar șed cu o forță, cu o convingere extraordinară! Simți că simplul fapt de a-ți rezema coatele de o masă, de a putea sta înfipt într-un scaun adevărat, de a avea în jur niște ziduri adevărate înseamnă pentru ei redescoperirea unei plăceri vechi, pe care o savurează. Se odihnesc ca niște țărani ce și sunt, cei mai mulți dintre ei, puțin aplecați în față, încovoiați, cu picioarele rășchirate, cu capul în palme, într-o deplină destindere a mușchilor, cu acea iscusință a

sprijinitului care izbutește să treacă pământului, scaunului, mesei întreaga greutate a trupului. Și de-ar muri subit și tot nu s-ar clinti!...

Dar la capătul ulicioarei din ce în ce mai înguste, pe caldarâmul umed apare deodată un dreptunghi de lumină purpurie, vârstat de umbrele alungite a trei inși care ies din cârciumă. Primul dintre ei se clatină și se proptește într-un perete. Ceilalți doi șovăie puțin în prag, parcă surprinși de întunericul și frigul de-afară. Deodată ne văd și se duc să-l ajute pe bețiv – căci este limpede că cel care se pune în mișcare cu băgare de seamă, pipăind zidul, merită din plin cei cinci franci ai lui Conan!... Mă apropii: mă așteaptă, au izbutit să-l sprijine, de bine, de rău, pe camaradul care protestează cu împleticiri de limbă. Deslușesc, pe gulerele lor răsfrânte, mai largi decât ale noastre, niște petlițe roșii: artileriști... Pun mâna pe un umăr moale:

— Cum te numești?

Ca să se uite la mine, individul își dă capul prea mult pe spate – un cap care se bălăbănește și de sub care îi răsare, ascuțit, mărul lui Adam:

— Dacă te-ntreabă cineva, îmi răspunde el cu toată fermitatea de care dispune, nu știi nimic!

— Ei, probabil că așa o să și răspund...

Camaradul care-l sprijină din dreapta, un tip înalt, exagerat de bățos, dar al cărui râs fără oprire dovedește că nu-și dă seama de gravitatea situației, încearcă o pledoarie. Și el este îndeajuns de băut încât să-și puncteze discursul cu gesturi largi și nesigure:

— Don' l'ent... vă zic eu... Să ve'eți: nu c-am băut!... Să ve'eți!... Ne-am pierdut obișnuința... Înțelegeți, don' l'ent, s-a pierdut...

Sigur că-nțeleg!... Îi mai cert o dată, pentru că împrejurarea o impune, și le dau drumul fără să le iau nici numele, nici numărul matricul:

— Nu vă e rușine? În ce hal ați ajuns!

— Da' ce, am băut pe banii tăi?...

Replica a venit de la cel mai turtit dintre ei, de la cel care se clatină între ceilalți doi, dar camarazii lui îl potolesc ferm. Îl

trag îndărăt, îi dau ghionturi, îl sfătuiesc să-și țină gura și-mi mulțumesc pentru bunăvoință. El însă nu se lasă deloc și se smulge răsucindu-se cu putere:

— La’-mă-n pace, băăi!… Cu el vorbesc, cu ăsta care face gât… Auzi la el, cică-n ce hal! Bă, ce nenorociți sunt unii!…

— Hai, luați-l de-aici, altfel îl iau eu!… Și, repejor, pe străduțe!…

Hotărârea cu care îl înșfacă mă liniștește…

Ne reluăm patrularea, bătând din picioare, cu mâinile în buzunare și cu urechile mușcate, sub căști, de vântul tăios care se strecoară prin labirintul de străduțe și ne cuprinde din toate părțile la fiecare răspântie. Trebuie să călcăm cu grijă: caldarâmul e plin de gropi. Și totuși merită să te uiți în sus, căci cerul românesc e mai frumos, mai aproape decât toate cerurile Franței! Limpezimea albastră a nopții lasă privirea să răzbată până în adâncuri stranii. Constelațiile nu sunt țintuite, ca pe firmamentul nostru – dimpotrivă, stelele par să atârne liber în transparența rece: ochiul le simte rotunjimea și singurătatea. Calea Lactee ninge printre acoperișurile negre.

Undeva în dreapta noastră izbucnesc niște cântece brutale, niște zbierăte răgușite de recruți, care mă izbesc în plin. Oare va trebui să dăm o fugă într-acolo? Nu… Zarva se transformă în hohote de râs care, la rândul lor, amuțesc… Apoi, de la o fereastră, se aude brusc alt pian mecanic, care-și descarcă violent muniția ritmată. Mergem de-a lungul unei clădiri înalte, foarte lungi… Ce-o fi aici?… Seamănă cu un depozit sau cu o școală murdară, dărăpănată, dar storurile metalice sunt închise, un felinar cu gaz îmi arată o ușă ferecată cu ținte mari… Deodată, dinăuntru cineva ne bate în geam: la ferestrele luminate zăresc, în dreptul ochilor mei, trei chipuri de femei, trei fețe lipite de sticla tulbure. Nasurile turtite formează cercuri albe, ca ale copiilor de pe la geamurile trenurilor, gurile se înconjoară cu aburul răsuflării. Femeile râd, pesemne că ne cheamă la ele… Oamenii mei, cărora le e frig și foame, le aruncă doar o privire încruntată.

— *Dragule!… Domnule!*[3*]…

Este clar că pașii noștri au dat alarma prin cartier: la ferestrele de la etajele caselor înalte apar siluete care se sprijină

în coate și de pretutindeni se aud chemări șoptite: „dragule“ și „domnule“, ceea ce înseamnă, cred, *chéri* și *monsieur*… Rostite frumos, aceste cuvinte seamănă cu un gângurit, dar aici glasurile sunt dogite, străpunse parcă de umbre, aidoma chipurilor care apar printre obloanele întredeschise, se apleacă deodată și mai mult, apoi tac, atente.

În spatele nostru s-a trântit o poartă metalică, iar strada s-a umplut dintr-odată de insulte, de înjurături în franceză, de soldați pe care o femeie îi urmărește vociferânt. Îl aud pe unul dintre ei strigând:

— Las-o să urle! Vino-ncoace…

Dar femeia s-a agățat de cel rămas în urmă, se bate cu el, ceilalți se opresc. Ajung acolo fără să bage de seamă, căci sunt atenți numai la matracuca bătrână care se ține scai de ei și țipă cu o voce spartă, o voce care, ca o lumină prea vie, îi împiedică să-și facă mendrele până la capăt.

— Ce-i aici?

Toți amuțesc. Bătrâna dă drumul bărbatului pe care-l prinsese de umăr și se uită la mine: are o față lată, încremenită ca o mască, și niște obraji căzuți, care fac cute adânci și rotunde în jurul gurii.

— Ați plecat fără să plătiți, ai?

Sunt vreo șapte-opt și s-au oprit la câțiva pași. În fața mea, un individ furios care-și înnoadă la loc cravata smulsă și-mi aruncă în față:

— Ba am plătit, și-ncă prea mult pentru cât făcea!… Un sfanț nu-i mai dăm nenorocitei, un sfanț!…

Printre scâncete, românca începe o pledoarie incomprehensibilă. N-o să fie ușor de arbitrat!…

Mușteriul, care e la doi pași de mine, îmi strigă deodată:

— Ia mai lăsați-mă-n pace!…

Rămân ca prostul: individul s-a smuls dintr-un salt și o ia la fugă. Se pare că, în trecere, îi ia și pe tovarășii care-l așteaptă, și o șterg cu toții fără să șovăie, dispărând pe prima stradă lăturalnică. N-am apucat să am nicio reacție! Nu m-am mișcat, n-am spus nimic… Sub orice critică! Să mă iau după ei? Inutil și grotesc! De altfel, nici măcar n-am văzut ce scria pe petlițele lor!

Cu fățărnicia unui gradat care s-a făcut de râs, mă iau de oamenii mei:

— Nu puteați să-i opriți, blegilor!?...

Își dau seama că nu aștept de la ei niciun răspuns!...

Mă întorc atunci către femeie, ridic din umeri – ciudă, neputință, părere de rău, scuze, toate la un loc – și o luăm din loc, în pas întins, de teamă să nu se ia după noi.

Ne ajung din urmă ocările. Le scheaună una câte una, răspicat: o îneacă astmul. Are un glas îngălat, un glas cleios, care horcăie cuvintele de parcă le-ar scuipa!... Iar ce spune trebuie să fie porcos și caraghios, căci toată strada e numai un hohot, un hohot deșănțat, vulgar, care izbucnește de la ferestre în snopuri de râsete, printre scândurile streșinilor. Amorul nostru propriu de triumfători se indignează. În spate, oamenii mei propun o revenire în forță... Cum spusese și celălalt mai înainte, le ordon:

— Lăsați-o să urle!

Și mă consolez și eu cum pot, gândindu-mă la camaradul care va prelua schimbul și care s-ar putea să aibă de lucru, pe la miezul nopții, prin părțile astea!...

Căci se petrece un lucru extraordinar, pe care abia încep să-l întrezăresc: toți acești grenadieri, mitraliori, vânători și tunari redevin oameni, pentru prima oară, după patru ani! Ieri nu aveau dreptul decât la un suflet uniform, simplificat, în care contau doar supunerea și curajul. Astăzi, brusc, trebuie să ții seama de dorințele și de instinctele lor, de trecutul lor necunoscut de care își leagă prezentul. Iată-i ieșiți definitiv dintr-o tranșee care-i canaliza, și e de așteptat ca seminaristul și proxenetul, pe care mai ieri îi puteai confunda, să nu mai facă azi, după ce li s-a dat drumul, aceleași gesturi în aceleași locuri! Ieri, o unitate însemna un regiment; azi, un număr matricul înseamnă un om care, până la miezul nopții, poate gândi, vorbi, voi, acționa liber. De împiedicat nu-l pot împiedica decât eu – și tocmai am văzut cu cât succes! Dacă aș fi militar și inteligent, m-aș îngrozi!...

E timpul ca serviciul să ia sfârșit!... Ora șapte și jumătate! Ne întoarcem la cazarmă pe cheiul Dâmboviței, un canal lung și drept care se întinde între două taluzuri acoperite de polei. Apa

o fi înghețată? S-ar putea. Totuși gheața nu aruncă nicio lucire. Parcă ar fi cerneală. Lumina becurilor Auer se răsfrânge în ea, micșorată. Cheiul este pustiu cât vezi cu ochii. Îl mărginesc, în stânga noastră, niște coșmelii albe de care se agață câte o scară exterioară. Între ele se cască golurile curților cufundate în beznă. Din loc în loc se înalță câte un gard cu ulucile cătrănite, care se lasă însă repede păgubaș, descurajat de cuprinsul pe care ar trebui să-l împrejmuiască.

Străzile care pornesc de pe chei se afundă curând în terenuri virane, în maidane pe care cresc mormanele de gunoi ale orașului. Pe malul celălalt, uzina de gaz umflă un șir lung de gazometre negre. În fața noastră apar, unul peste altul, rânduri de ferestre luminate: capătul drumului, cazarma pe care ne-au împrumutat-o românii, atât de franțuzească: corp de gardă, grilaj, curte cu sergenți de serviciu, coridoare cafenii, scări ciobite de țintele bocancilor, dormitoare cu paturi maro, mirosind a sudoare de om și a piele. Ieri seară, când au ajuns aici după patru ani în care au trăit, în aer liber, o viață de vânători și de lupi, oamenii noștri aveau chipuri încruntate și ursuze, de elevi care descoperă cu groază internatul liceului…

— Dacă aluneci, dracu’ te-a luat! șoptește unul dintre soldați în spatele meu.

Și el s-a gândit la ce-ar însemna o cădere în apa asta moartă, mută, în stare parcă de orice, o cădere care nici măcar n-ar tulbura liniștea… Ai cădea în ea ca în umbra unui mormânt!…

Nu eu i-am văzut primul, pe strada din stânga, căci mă uitam numai la canal, ci oamenii mei: s-au oprit tuspatru și se uită spre cele două siluete care, la cincizeci de metri depărtare, se bat cu înverșunare, întinse la pământ. Cele două trupuri se rostogolesc, încleștate; câte o zvâcnitură le azvârle împreună de la stânga la dreapta, de parcă cineva le-ar legăna brutal. Văd cum se înalță un pumn, pe care o mână îl apucă însă și îl imobilizează. Mă împiedic de o cască.

— Sus!

Lanterna mea îi orbește; se despart. La un semn, oamenii mei i-au înconjurat, au pus mâna pe ei, i-au ridicat.

— Dumneata!?

L-am recunoscut pe sergentul lui Conan, pe cel cu față anostă de ucenic frizer... Deci așa arată mutra lui de ucigaș, pe care mi-era greu să mi-o închipui când mâncam cu el la masă, în adăpostul din pădure!... Cum e cu putință ca un chip omenesc să se schimbe în halul ăsta, cum se poate ca niște trăsături atât de netede să se crispeze atât de fioros?... Buzele i-au dispărut: două cute îi trag gura în jos, două, mai adânci, îi brăzdează obrajii, și două virgule negre îi zgârie fruntea între ochii care aproape au dispărut sub arcadele proeminente... Iar părul, părul lui pomădat, îi atârnă franjuri pe frunte și pe nas! O șuviță ascuțită îi cade în gură... Celălalt combatant, un soldat durduliu, de la Intendență, are ochiul drept tumefiat și buza îi sângerează.

— Nu i-am zis nimic, don' locotenent. Mă duceam liniștit cu ea. Și-mi zice: „Las-o în pace! Nu-i de nasul tău!“. Și a vrut s-o ia cu dânsul... Dumneavoastă l-ați fi lăsat, don' locotenent?

Cu care „ea“?

Aha, iat-o în spatele nostru, rezemată de zid. Lumina lanternei mele o izbește: e o fată subțirică, palidă, frumușică, din câte-mi pot da seama. Se zgribulește în paltonul boțit.

— Adică dumneata, subofițer, te încaieri pe stradă pentru o fată! Nu mai găseai alta în tot orașul?

Ridică din umeri:

— Cred că asta e a oricui!...

Soldatul, pe care-l țin zdravăn doi dintre oamenii mei, dă să sară la el, dar nu izbutește. Își repede înainte doar pieptul și capul:

— O luasem înaintea ta, băi!... Și știm și tu, și eu, de ce o vrei!... Ca să-i iei banii! Așa ai făcut și la Monastir! Știu toți ce-ți poate pielea!...

Răcnește insulte pe care celălalt le ascultă rânjind. Intervin:

— Taci din gură!... Iar pe dumneata să te găsesc într-o jumătate de oră în camera dumitale, la arest agravat... Te previn că-ți fac raport, și că povestea asta o să te coste gradul.

Sergentul clatină din cap și zâmbește cu o obrăznicie care cere palme:

— Cum doriți!... Pentru mine o să fie doar a treia oară când o să-mi las galoanele la vestiar! Da' are grijă domnul locotenent!

Locotenentul nu poate fi decât Conan.

Își ia de pe jos casca și pleacă târșâindu-și picioarele. Fata a dispărut în întuneric. Îl luăm cu noi pe soldatul care-și apasă cu palma ochiul învinețit. De undeva de departe îl ajunge un glas batjocoritor:

— Noapte bună la bulău, fraiere! Ți-am zis că mai bine mi-o lăsai mie!...

Atunci arestatul se oprește, deși cei din patrulă îl îmbrâncesc, și, întorcându-se spre umbra care se îndepărtează, strigă ceva ce nu credeam c-o să mai aud vreodată, amenințarea plină de ură, răcnită de atâtea ori în ultimii patru ani, înspăimântătoare ca apropierea unui ucigaș:

— Lasă că ne mai întâlnim noi, și-ți iau eu gâtul!...

Mergem câțiva pași și auzim o explozie. Ecoul ei răsună deasupra orașului: e tunul de la Cotroceni care, din oră în oră, bubuie vestind pacea victorioasă.

Nici n-apuc să intru bine în cancelaria batalionului, când mă trezesc cu Conan, prevenit probabil de împricinat:

— Hai că ești culmea! Se băteau și ăia în parte, la fereală, și trebuia să-ți bagi tu nasul! Ai fi bun de pedagog într-un internat!... Hai, dă-l naibii de raport! De ăștia din detașament mă ocup eu, înțelegi?... Fă-te și tu că n-ai văzut! Ce-o să-i zic eu o să-l doară mai tare ca raportul tău!... Pentru că și eu gândesc ca tine: tâmpitul s-a făcut de râs! Păi să nu fie el în stare să găbjească o fufă, că-l umflă patrula! Și s-o mai și încaseze de la unul de la Intendență! Asta chiar că-i prea de tot!

3* În română în original (n.tr.).

III

Sub un felinar, Conan se uită la ceas:

— Aoleu! E fără zece!

Eram la ieșirea din Calea Victoriei, de unde începe Șoseaua Kiseleff, artera largă de-a lungul căreia, de o parte și de alta, Bucureștiul se transformă brusc într-o înșiruire de parcuri și grădini. De la aceste Champs-Élysées românești până la popotă aveam de mers un kilometru prin aglomerația de pe Calea Victoriei, zece minute de hurducăială cu tramvaiul de-a lungul bulevardelor Carol și Elisabeta, apoi grădina Cișmigiu, plină de îndrăgostiți ieșiți la plimbare; în total, o jumătate de ceas!...

— O să avem tevatură cu bătrânul! zice Conan.

De altfel, știm prea bine ce se va întâmpla. Vom intra la desert – o lingură de marmeladă – în sala de mese luminată de patru lumânări, o sală mai goală și mai rece decât un refectoriu de internat, iar maiorul Bouvier ne va spune, fără să se uite la noi:

— Stimați camarazi, dacă orarul nostru nu vă convine, propuneți-ne altul, iar noi, vă asigurăm, ne vom conforma cu plăcere.

Prima oară era amuzant, și luai loc la masă silindu-te să zâmbești ca de o glumă bună.

La a doua întârziere maiorul rostea aceeași formulă, dar cu răceală, lent și răspicat, ca să simți dojana, iar victima schița un biet zâmbet pieziș, pândit pe ascuns de ceilalți comeseni.

A treia oară furia maiorului izbucnea în toată splendoarea ei, sub forma unui ultimatum exasperat, tăios, trântit cu fălcile tremurânde, cu ochii ieșiți din orbite... După care nu mai întârziai niciodată: preferai să mănânci în oraș, sau mai degrabă să te prefaci că mănânci, căci castraveții pe care restaurantele românești îi serveau, ca prin minune, în orice anotimp, fripturile scofâlcite, porțiile micșorate de mezeluri,

mesele la 100 de lei, la care gras și consistent era doar ospătarul, ne inspiraseră de multă vreme neîncredere chiar și față de cârciumile cele mai frecventate.

Pentru noi, întârzierea de acum ar fi fost a patra într-o săptămână și era greu să anticipezi cât de departe era în stare să meargă „bătrânul“ în fața recidivelor noastre insolente. L-am ajuns din urmă pe Conan, care deja o luase la picior, cu capul înainte, prin mulțimea întunecată de pe trotuar, și i-am propus un restaurant nou, despre care se vorbea mai bine. Conan a strecurat spre mine, printre pleoapele aproape strânse, o privire care i-a luminat chipul rotund și roșu, apoi a ridicat din umeri.

— Nu mai am nicio lețcaie!...

Într-adevăr, era sfârșit de lună! Ținându-mă după el, am încercat totuși să-l conving: oricât de prost am fi stat cu banii, câteva cornuri și o cafea cu lapte tot erau mai bune decât pâinea amară de la popotă! Conan era însă mâncău, așa că nu s-a obosit să-mi răspundă. Cu călcătura lui legănată, țărănească, mergea împărțind ghionturi în stânga și-n dreapta și croindu-mi și mie drum larg; îi călcam pe urme, neliniștit...

— Domnilor, masa la popotă face parte din îndatoririle de serviciu...

Rostise cuvintele fără mânie, grav, iar camarazii, care se luptau cu brânza tare de bivoliță, nici nu-și ridicară nasurile din farfuriile de aluminiu. Conan îmi aruncă o privire surprinsă și veselă, dar, luând șervetul, găsesc dedesubt, în farfurie, o filă de blocnotes:

„Locotenentul Norbert va executa trei zile de arest simplu. Motivul: lipsă de punctualitate în îndeplinirea îndatoririlor de serviciu“.

La celălalt capăt al mesei, Conan era, ca și mine, cufundat în lectura aceleiași înștiințări laconice. Și, tot ca și mine, admira ștampila albastră, groasă, a batalionului, ceea ce dovedea premeditarea gestului. „Bătrânul“ ne pregătise răvașele îndată după a treia noastră întârziere și le pusese la păstrare, încredințat că nu-i vor prisosi! Conan, mai roșu ca oricând, își înfuleca supa rece, nervos la culme.

În momentul acela, popotarul puse pe masă trei sticle de șampanie. Era semn că cineva avea ceva de sărbătorit, așa că, încruntat, am scrutat rapid fețele celorlalți comeseni.

Am întâlnit privirea lui de Scève, privirea aceea fixă, pătrunzătoare, cu care studia pe câte un chip efectul spuselor sale:

— Astea sunt pentru mine, Norbert, zise el desprinzând sârma de pe dopul cu căpăcel auriu. Sunt transferat la Biroul Economic al armatei.

Mă punea deci în fața faptului împlinit, dându-mi vestea în public, cum le-o dădea și celorlalți. Evident, o mică răzbunare… Poate de ciudă că, de când ajunseserăm la București, nu mă lăsasem îndeajuns acaparat de el. Înainte de a pleca, mă arunca printre ceilalți. N-avea decât!

— Felicitări!…

Am reușit să rostesc acest cuvânt pe tonul de cordialitate banală pe care-l doream, dar m-a cuprins turbarea când am simțit că obrajii mi se aprind, trădând lovitura pe care o încasasem.

Și totuși eram învățat cu astfel de rupturi! Relațiile de genul ăsta luau sfârșit, ca mai toate legăturile înfiripate în război, printr-un transfer… Un camarad era mutat: îl regretai iute – totul se făcea cu atâta grabă! –, schimbai cu el câteva scrisori, apoi fiecare îl abandona pe celălalt într-un trecut înțesat deja de chipuri! Căci erai deprins să renunți și numai prezentul conta, cu angoasele și amenințările lui. Curând, „de Scève“ n-avea să fie decât încă un nume de ținut minte și de dat apoi uitării… Păcat!

Între timp, maiorul ridicase paharul de șampanie și își începea toastul de rigoare:

— Dragă de Scève, în cinstea succeselor dumitale de economist! Îi vei călăuzi pe români spre țâța Franței victorioase. Nu-i lăsa s-o pipăie necuviincios!

Această vorbă de duh dădea de știre că Bouvier, comandantul de batalion, urma să scoată și altele.

Glumele lui erau mereu aceleași; nici măcar ordinea lor nu se schimba. Începea cu parodii literare ca:

eri frumoasa Myrto-n apa mării.

luat-o valul, semnul exclamării...

Urmau niște bancuri deocheate și prăfuite, apoi câteva jocuri de cuvinte, din cele care constau în inversarea neprevăzută și caraghioasă a unor sunete. Trebuia din nou să râdem de greșeala camaradului care, în loc de „Cu cântec, la popotă!“, comandase „Cu pântec, la cocotă!“, dar mai ales de propoziții nevinovate, ca „Spălătoreasa în curte spală“, care, intonate corespunzător, ar fi reușit să sfideze o anume onorabilitate.

Aștept această înșiruire și, ca să-i fac în ciudă, sunt hotărât să rămân sobru. Nu este însă nevoie.

— Norbert, mi se adresează maiorul prietenește, mi s-a cerut adineauri un avocat pentru viitoarea ședință a Consiliului de război. E nevoie de cineva care să facă cinste batalionului. Te-am numit pe dumneata. Ești student în litere. Vei condimenta procedura cu spirit atic.

Era o corvoadă suplimentară, care avea să-mi mănânce, pe durata a două săptămâni, majoritatea timpului liber, timp pe care mi-l petreceam călărind calul unui camarad artilerist. Luasem până atunci patru căzături, abia începusem să mă pot așeza pe un scaun fără să mă strâmb de durere, iar acum urma să pierd tot ce câștigasem după atâta antrenament!

Camarazii mei făceau glume nesărate pe seama mea și, ca și cum ar fi vrut să-mi răpească orice urmă de mândrie și să se scuze că m-a ales tocmai pe mine, maiorul se apucă să-și expună principiile în materie de justiție militară. Declari marfa: părăsirea postului, ultraj la adresa unui superior, furt de efecte militare; citești tariful prevăzut, taxezi ca atare...

— Dragul meu, îmi spune apoi cu acea politețe care, la el, e o formă de umor, nu-ți subestimez câtuși de puțin rolul de apărător, Doamne ferește, dar îngăduie-mi să-ți spun că nu reușesc să-mi dau seama la ce poate folosi. Din două, una: ori vinovăția e clară, și atunci costă atât... Ori nu e deloc dovedită. Se mai întâmplă, nu spun că nu se poate...

Mâinile care deja împătureau șervetele se opresc, atente, surprinse de această complicație neașteptată. Maiorul își întinde brațele pe masă ca pe niște argumente subliniate cu prisosință, și spune:

— Dar chiar și atunci, costă atât, din principiu!... Iar principiul este că un prevenit nu este niciodată un bun soldat! Dacă a ajuns să fie bănuit de ceva, înseamnă că merita să fie! Chiar presupunând că l-ai taxa pe nedrept, n-ai face decât un transfer de fonduri. Dacă nu e vinovat de una, e vinovat de alta, pentru care n-a plătit!

S-a pornit un tărăboi...! În afară de mine, Conan și de Scève mai erau acolo doi căpitani de carieră, un voiajor comercial, un fel de inginer, un samsar de cereale, fiul unui mare moșier normand și un „comerciant cu produse alimentare“ pe care-l bănuiam că este măcelar în viața civilă, din ziua în care avusese imprudența de a identifica în farfurie niște „capac de mânzat“. Cu toții – mai puțin căpitanii și de Scève, care se gândea la cu totul altceva – protestam. Argumentele se ciocneau. Cei de la capătul mesei lungi se întindeau cât puteau ca să se facă auziți.

Maiorul însă zâmbea ironic, iar când zarva s-a mai potolit, a continuat:

— Nu sunteți de acord?... Ei, nu vă cunosc de prea multă vreme, dar pariez o mie la unu că aceia care țipă cel mai tare s-au pus, nu o dată, ascultați la mine, ci de zece ori într-o situație care i-ar fi putut aduce în fața Consiliului de război!... Mergeați în permisie pe frontul francez? O prelungeați două, trei zile acolo: dezertare... Când erați în cazarmă, n-ați folosit niciodată un bilet de voie falsificat, cu ștampila desenată cu plombagină? Fals și uz de fals: între cinci și zece ani închisoare!... Nimeni dintre domnii de aici nu și-a croit alte haine din postav de manta?... Nimeni n-a sustras grenade ca să pescuiască cu melinită pe baltă sau pe râu?... Ia să vă văd brichetele... Toate sunt confecționate din cartușe!... Asta, dacă nu mă-nșel, se numește furt de muniție și de efecte din avutul statului și se pedepsește cu cinci până la douăzeci de ani muncă silnică! Iar când Conan l-a întrebat pe un maior de artilerie care-l prinsese în raza tirului: „Ați învățat să trageți la școala militară sau la balamuc?“, nu cumva se chema ultraj la adresa unui superior, și încă în exercițiul funcțiunii? Între cinci și zece ani muncă silnică, Conan...

Râdea și triumfa cu modestie. Avea dreptate! Cu toții comiseserăm asemenea delicte, și câte altele! Părăsirea postului

când ne duceam, fără ordin, la latrine, rebeliune contra forțelor de ordine când ne încăieraserăm cu jandarmii în gările de triaj, sau somnul câte unei santinele, sau distrugerea de material de război pentru tot cablul telefonic cu sârma căruia ne coseam nasturii, sau nesupunerea față de ordine, sau încălcarea de consemn în prezența inamicului! De atâtea ori ar fi fost de ajuns proasta dispoziție sau antipatia vreunui gradat, sau simpla nevoie a unui exemplu, adesea resimțită, pentru ca o abatere măruntă, obișnuită, să primească o denumire îngrozitoare care să i se potrivească mănușă. Totul depindea de apreciere: de nouăzeci și nouă de ori ți se trecea cu vederea; a suta oară, un chip devenit deodată nemilos îți dădea de înțeles că ai încurcat-o și ajungeai în fața curții marțiale fără să poți nega fapta, fără să-i poți discuta încadrarea sau pedeapsa prestabilită… Cu toții știam de mult lucrurile astea! În timpul războiului, curtea marțială făcea parte din riscuri, dar era un risc mai mic, la care nu-ți prea stătea mintea. La două luni după armistițiu te cam treceau fiorii la gândul că, nu o dată, scăpaseși de douăsprezece gloanțe trase grupat…

Maiorul, care nu voia să-și strice victoria, a conchis:

— Sigur, asta nu-nseamnă nimic! Gândiți-vă însă că, pentru zece inși care or fi pedepsiți pe degeaba, sau ca exemplu, o sută de mii au scăpat nepedepsiți. Pe mine, gândul ăsta mă lasă cu cugetul împăcat. Dumneata ce părere ai, de Scève?

Maiorul nu pierdea niciun prilej de a-i cere părerea lui de Scève. De Scève era ofițer de carieră, lucru de care Bouvier era mândru. Cel mai distins dintre ofițerii lui făcea parte din cadrele active și avea să rămână în rândurile armatei! Noi, cu excepția, poate, a lui Conan, nu prea izbuteam să ne ascundem dorința de a ne încheia cât mai repede socotelile cu milităria, iar maiorul simțea disprețul nostru nerăbdător. Armata, devenită brusc inutilă, se demoda; cei care refuzau s-o părăsească erau priviți ca niște rămași în urmă sau ca niște neajutorați. Disprețul și indiscreția noastră, a celor tineri, îl marcau destul de puternic. Faptul că un aristocrat ca de Scève prefera să rămână soldat era, pentru comandantul nostru de batalion, o revanșă pentru care-i purta recunoștință locotenentului:

— Deci, de Scève, ce părere ai?

De Scève își scoate țigara dintre buze și răspunde:

— Sunt întru totul de acord cu dumneavoastră, domnule maior. Și cred că cei care au fost pedepsiți ca exemplu n-au fost nici pe departe pedepsiți pe degeaba!

Conan mormăie:

— Țapi ispășitori! „Îți punem în cârcă toate tâmpeniile celorlalți, du-te dracului!“ Și, până una-alta, împușcă vreo trei-patru inși, ca să prindă ceilalți curaj!

De Scève ridică din umeri:

— Știi totuși prea bine că nu-ți poți alege întotdeauna armele!… Stâlpul de execuție e și el o armă, cum e și cuțitul curățitorilor tăi!… Cine nu vrea s-o folosească, să nu pornească la război!

— N-o să mai pornească nimeni!

Locotenentul-voiajor comercial, un tip grăsuț cu buze groase, pofticioase, o declară cu atâta convingere, încât toți se pun pe râs.

— Cu aceasta, dezbaterea a luat sfârșit, a conchis maiorul.

S-a ridicat, căci se culca devreme, singur. Cei doi căpitani, cel de la compania întâia, un lungan chel cu ochi adormiți și nasul ca un cartof, și cel de la a 3-a, un fost adjutant de intendență, roșu la față, s-au ridicat și ei în același timp.

— De Scève, spune maiorul, dacă nu m-ar stânjeni să te răpesc celor cinci camarazi ai noștri – eram șapte, dar era o manieră delicată de a ne aminti, lui Conan și mie, că nu suntem în cauză –, camarazii alături de care dorești, poate, să-ți serbezi trecerea în rândul grangurilor, te-aș fi rugat să vii cu mine la cancelarie, să încheiem bilanțul companiei dumitale.

— Nu vă faceți griji, domnule maior, voiam să mă retrag. Vin cu dumneavoastră.

— Îmi fac cu atât mai puține griji, spune maiorul Bouvier, cu cât te știu mai cuminte ca toate icoanele din mândrețea asta de țară. Domnilor,…

Strângându-mi mâna, de Scève îmi suflă:

— Am aflat de transfer abia în seara asta. M-a luat și pe mine prin surprindere. Te-am căutat. Nu te-am găsit… Pe mâine!

După ce ușa se închide, Conan murmură:

— Vai de capul ălora care-or ajunge pe mâna bătrânului când s-o nimeri el judecător în Consiliul de război!

Apoi, stacojiu:

— Dacă vrei să știi, pe cât s-a putut, eu mi-am cules oamenii dintre cei aflați în prevenție – și nu pentru prostii ca alea de le-ai auzit înșirate adineauri! Numai pe-acolo găseai gealați cu sânge-n ei!... Nici eu nu-l cunosc pe bătrân de prea multă vreme, dar aș paria și eu o mie la unu că, dacă ar fi fost să meargă și el pe unde se duceau ei, ar fi fost nevoiți să-l care pe brațe, sărmanii, că lui i s-ar fi tăiat picioarele!

Declarația lui fu primită cu indiferență. Toți erau nerăbdători să iasă: Bucureștiul, noaptea!... Cinematografele cu sonerii care țârâiau în aerul rece, sălile de dans – Salon Rose, Palais de Glace, Maxim's –, bulevardele pe care se plimbau femei cu ochi negri, dornice de atenție... Cu toții mâncaseră pe sponci, la popotă. Afară însă, aveau să redevină învingătorii adulați, țintă a tuturor privirilor și zâmbetelor. Aveau portofelele burdușite de invitații și lei. Chiar și cei mai vulgari dintre ei frecventau saloanele, învățaseră să sărute mâna doamnelor și erau mândri că au aflat ce gust are caviarul. Cu toții, după o bătrânețe de patru ani, se minunau constatând că au rămas tineri, că simt o asemenea poftă de distracție... Unii se luptaseră săptămâni de-a rândul cu propriile lor dorințe și, fie pentru că-și aminteau prea bine de război, fie pentru că se temeau de pace, se izolau cu strășnicie în casele cu ziduri groase, căptușite cu covoare, care le ofereau un domiciliu somptuos; dar până și ei cedau, unul câte unul, ispitelor nopții românești...

Trei zile de arest, trei seri pierdute căscând lângă soba de teracotă se anunțau grele, mai ales pentru Conan! Își petrecea toate nopțile prin sălile de dans și, deși șampania românească e doar sifon cu etichetă aurie, iar țuica, băutura spirtoasă națională, nu e decât un grog rece și neîndulcit, bea cu atâta regularitate încât reușea să fie beat în zori. Numai bun să se bată cu polițiștii pe care se ducea să-i înjure melancolic în Piața Palatului!

Tocmai dădea să plece, când cineva îl întrebă:

— Mâine ești de serviciu?

— Da… aprovizionarea cu lemne.

Această aprovizionare cu lemne era, pentru noi, alt motiv de mirare! Conan o asigura cu catârii companiei de mitraliere, niște catâri care, la întoarcere, erau întotdeauna încărcați mai să li se rupă spinările, deși toată lumea știa prea bine că în pădurile cumpărate de Intendență nu mai rămăsese de mult nici o surcică. Întrebat de unde făcea rost de lemne, răspundea mereu laconic:

— Mă descurc…

O luă și el spre ușă. L-am oprit:

— Încotro?

A șovăit:

— Păi, în seara asta, nu prea știu… la Salon Rose sau la Palais de Glace.

— Și arestul?

Începu să înjure îngrozitor, încurcându-se în măscări. Se sufoca de furie. Zbiera că o să facă ceva pe arest și că va da hârtiei care purta ordinul maiorului o utilizare precisă și că moșul n-avea decât să facă un contraapel lanțului de la closet!

— Doar că, adăugă el strângând din ochi, și dacă n-o să fac alea trei zile, tot o să-i port pică, pentru intenție!

Știam că, în urmă cu vreo două zile, reperase într-un șantan o fată înaltă, vulgară și temperamentală, pe nume Fréhel, originară de prin părțile lui, care cânta cu voce răgușită niște cântece naive despre târfe și pești.

— Tot ce are tractirul mai de soi, îmi spusese, și afurisită…!

Dar la alte lucruri îi stătea lui gândul în seara aceea; voia să iasă doar pentru că asta însemna un risc, iar riscurile, de la armistițiu încoace, prea se răriseră ca să rateze el un asemenea prilej.

— Vii și tu?

Tocmai atunci, în mod providențial, ordonanța mea, care aștepta la ușă, apare în prag, salută și-mi înmânează un pachet voluminos:

— Don’ locotenent, din partea domnului comisar raportor.

Arunc o privire asupra etichetei și văd, scris cu creion roșu: „DOSARE PE ROL“.

Știu ce să-i răspund:

— Nu. Trebuie să mă uit pe astea… Probabil sunt urgente, dacă mi le-au trimis din seara asta!

Conan stă bine înfipt în picioare, nemișcat, clipind des, ca un taur care s-a repezit în gol. Apoi ridică din umeri a milă:

— Trebuie să te uiți! La ce să te uiți?… Nici nu-i cunoști pe oamenii ăștia! Ca să poți vorbi despre ei, ar trebui să știi mai întâi ce soi de oameni ajung la popreală! Iar în armată nimeni n-are habar, ascultă la mine! Așa că, atunci când o să pledezi, o să arăți ca o fată mare! Și o să ți-i vezi pe toți condamnați!

Îi întind pachetul:

— Păi, dacă tot te pricepi…

Refuză să-l ia și-mi spune cu sinceritate:

— Eu aș începe să mă bâlbâi! Și i-aș mai și lua la refec pe judecători… Așa că m-ar da afară… Deci nu… Dar sunt lucruri pe care e bine să le știi. Vino-ncoace să ne uităm împreună la dosare.

E rândul celorlalți să-l întrebe:

— Păi nu vii?

Nu catadicsește să le răspundă și mă ia cu el.

Ninge, iar crivățul începe să ne șfichiuiască fețele încă din prag. Am primit însă niște căciuli cilindrice, din imitație de astrahan, pe care este cusut un mic drapel francez. Căciulile astea au urechi care se prind sub bărbie printr-un sistem complicat de copci, lăsând neacoperiți doar ochii și făcându-ne și nouă, și soldaților niște fețe ciudate, ca de tuaregi.

Mergem pe niște străzi pustii, prost iluminate, cocoșați sub rafalele de vânt, iar Conan, al cărui glas, înăbușit de lâna ce-i acoperă gura, de-abia răzbate până la mine, îmi expune un plan de apărare general și arogant. Trebuie, spune el, ca judecătorii să fie convinși că preveniții sunt niște soldați de elită, niște viteji, deprinși de ani de zile cu acțiunile în forță, dar pe care armistițiul i-a luat pe nepregătite. S-au obișnuit să se bată, iar acum duc dorul bătăliilor; sunt niște bieți eroi rămași fără slujbă, cei mai triști șomeri, cei mai vrednici de plâns, și ar avea nevoie de timp, de o trecere în etape înainte ca setea de luptă, stârnită în ei, să se stingă.

Se oprește și mă privește cu ochii închiși pe jumătate:

— Dacă ai ști tu, dragă, cât de rău îmi pare uneori că nu mai am cu cine să mă bat! Ce mai, nimic nu se compară cu o incursiune ca lumea!...

Șuierătura stridentă a unui fluier îl întrerupe. În mijlocul pieței, sub un felinar, un polițist român, înfofolit într-o manta de postav largă și cu o căciulă țuguiată trasă bine pe ochi, ne salută de departe când își dă seama că ne uităm la el. De pe strada învecinată îi răspunde altă fluierătură, apoi altele, tot mai îndepărtate. Noaptea, orașul este acoperit astfel de o rețea de țignale liniștitoare.

Conan îi aruncă o privire poncișă:

— Mă scot din sărite cu țiuiturile lor... Nu pot să-i sufăr!

Se impune s-o luăm urgent din loc, așa că-l zoresc. La mine, pe Știrbei Vodă, soba ținuse odaia caldă. Patul desfăcut avea așternuturi fine, brodate, iar pe masă mă aștepta o linguriță de dulceață, lângă un pahar cu apă rece. Ospitalitatea românească nu se dezmințea niciodată.

— A-ntâia! constată Conan. Ceva puicuțe?

Doar o bunică locuia acolo, cu două nepoțele.

Observă, filozofic:

— Știi, să fii servit la domiciliu are și părți bune, și părți rele...

Se interesează totuși de vârsta bunicii, încredințându-mă că unele femei nu renunță decât foarte târziu la dorința de a plăcea, și că cine nu pricepe lucrul ăsta riscă să le jignească. Se liniștește însă când aude cifra și-mi comandă:

— Hai, desfă hârțoagele!

Și începe să parcurgă lacom dosarele. În cinci minute s-a lămurit:

— Nimic, absolut nimic! Mai mare rușinea! Vor să țină moara în funcțiune, dar n-au ce să-i dea la măcinat! Te-apucă scârba! Mă duc să mă culc!...

Și pleacă, supărat.

IV

Arestul era situat nu departe de splaiul Dâmboviței, gârla gălbuie care străbate numai mahalalele nevoiașe ale Bucureștiului, șerpuind pe fundul unui șanț, între două maluri acoperite cu iarbă. Sub soarele alb, cheiul forfotea de zdrențăroși îmbrăcați în tohoarce murdare sau în cojoace pergamentoase. Mulți aveau chipuri de oaie, prelungi, fără buze, cu ochi galbeni, adormiți și blânzi.

Boii înjugați la câte un car grosolan scoteau aburi pe nări. Staționau în spatele unor grămezi de legume și de produse lactate, ardei iuți, porumb și unt auriu, varză și ardei grași. Țărăncile păreau stăpâne peste toată mișcarea și viața modestului târg. Cumetrele cu chipuri lătărețe sporovăiau de zor. Vedeai trecând țigănci cu pielea arămie: de urechi le atârnau mahmudele. Râsul le dezvelea dinții de lupoaică, iar sânii le jucau sub cămășile rupte.

Constat cu plăcere că hoinăreala mea pe lângă mărfuri face senzație. O uniformă franceză era un eveniment în mahalalele mărginașe, unde nu ne prea aventuram. Simpatia se simțea din chemările joviale ale țărăncilor late în șolduri, din râsetele lor sănătoase, din felul în care țăranii își ridicau căciulile când treceam pe lângă ei. Triumful îmi așternea pe față zâmbetul prostesc al domnului măgulit.

— Strada Sultănica?

Sunt îndrumat spre o stradă lungă ce dă în splai… O casă, o curte, un maidan, apoi altă curte, alt maidan, altă casă, și mereu impresia de neterminat pe care o dă acest mare oraș când ieși din cartierele înstărite. Parcă i-ar fi fost lene să-și umple golurile, iar acum se întinde, indolent, pe șesul nesfârșit, lăsându-și casele răzlețe să rătăcească de capul lor.

Arestul? La numărul 18. Am ajuns… Nicio fațadă, doar niște clădiri în formă de cruce neregulată, unde trebuie mai întâi să

descoperi o intrare. Apoi trebuie să-ți găsești drumul printr-un labirint de curți murdare și coridoare galbene. Într-un târziu se deschide o ușă din dosul căreia răzbat râsete și glasuri; își face apariția un jandarm care se arată de îndată foarte respectuos:

— Pe aici, domnule locotenent…

Nu se poate!… Ăsta e arestul? Ne iese în cale o a doua fată, care, pe jumătate goală, se duce după apă cu o garniță în mână; apoi încă una – niște fete boite strident, triste, târfe de zece lei!… I-au aruncat jandarmului câte un zâmbet umil și complice… Iar pe drumul nostru se mai deschide o ușă, suficient cât să nu lase niciun dubiu în privința a ce este aici… Cer lămuriri.

— Aici e un hotel, îmi răspunde pudic jandarmul. Noi ocupăm două corpuri de clădire. Hotelul le-a păstrat pe celelalte două.

Fie… De vreme ce Statul-Major acceptă această împărțire!… Sunt invitat într-o cămăruță cu șemineu de marmură, un șemineu franțuzesc, pentru pendulă cu temă și sfeșnice de bronz, dar odaia este extraordinar de slinoasă, iar tapetul se cojește de pe pereți. Mai la o parte, o masă de bucătărie și un taburet din care curg paiele: asta ar fi grefa. Jandarmul a plecat să-mi aducă mușteriii. O clipă mai târziu, aud șușoteli în spatele ușii:

— Încheie-te la nasturi, n-auzi!?

Și intră primul acuzat. Jandarmul așteaptă discret pe culoar.

Mă prezint. Încep să debitez micul discurs introductiv pe care l-am pregătit: se impune o deplină sinceritate. Doar într-o relatare absolut cinstită și amănunțită va putea apărătorul să găsească toate elementele care etc. Omul din fața mea mă aprobă politicos… Îl privesc drept în ochi:

— Deci…?

— Păi, să vedeți, don’ locotenent. Eram de serviciu la curățenie în magaziile Intendenței. Erau acolo baloturi de pături și, pentru că înghețam de frig în dormitor, că s-au spart toate geamurile și ne trezim dimineața cu picioarele bocnă, am luat și eu două pături. Asta a fost…

— Le-ai luat cu dumneata?

— A, nu! Le-am făcut pachet, le-am aruncat peste zid și m-am întors după ele seara… Doar că n-am avut vreme să pun teancul la loc cum era… Și magazionerul și-a dat imediat seama… A cerut la cancelarie numele celor care fuseseră de serviciu. Și au făcut percheziție în dormitor și au găsit păturile la mine pe pat.

Simplu, prea simplu! Simt de îndată că o să-mi fie greu să pledez… Ca să introduc în toată povestea un element moral care să-i dea cât de cât înălțime, întreb:

— Dar păturile de care zici, n-aveai de gând să le păstrezi! La plecare, de pildă, le-ai fi dus înapoi, nu?

O asemenea presupunere îl buimăcește. Într-un târziu, se pune pe râs:

— Normal că nu m-aș fi cărat cu pachetul după mine, dacă era s-o luăm de la capăt cu marșurile!… Acuma, don' locotenent, vă dați și dumneavoastră seama că mă dădeam singur de gol!

Păi sigur că da!… I-am cerut să fie sincer… Și e sincer cu vârf și-ndesat!… Mă rog…

— Ai fost decorat cu Crucea de Război?

— Da, don' locotenent, am două citări.

— Bine. Să-mi dai textul.

Se caută prin buzunare, întinde cu grijă pe masă două foi murdare, cu îndoiturile tăiate; citesc: o mitralieră în Champagne, un sergent rănit adus înapoi la ai noștri. Excelent!

Hoțul meu dezvăluie atunci ce-i în mintea lui:

— Credeți că or să-mi amâne demobilizarea?… Am stat în prevenție cinci săptămâni. Pentru două pături, e prea destul.

— Nu te plânge, că aici n-o duci rău…

Râde cu subînțeles.

— Sigur că nu, da', orișicât, contează!

— O să văd ce putem face.

Salută, apoi îmi întinde brusc mâna.

— Mulțumesc, don' locotenent.

Iar eu strâng călduros mâna care a furat!

Următorul!

Următorul este un arab; nu pricepe o iotă de franceză, dar se lansează de îndată într-o justificare răgușită care-i dezvelește dinții și pe care o presară cu jurăminte făcute cu palma

desfăcută. Îi fac semn să se oprească și să-l lase să vorbească pe caporalul interpret… A pierdut trenul în timpul unei deplasări. A ajuns la unitate abia după patru zile. Asta se cheamă dezertare pe teritoriu străin și se pedepsește cu doi până la cinci ani muncă silnică; dar lucrurile se pot aranja dacă judecătorii au avut vreodată de-a face cu căile ferate grecești… Următorul!

Al treilea e un teritorial apăsat de rușine, un om de treabă pentru care Consiliul de război a aruncat dintotdeauna, de departe, scânteieri înspăimântătoare, aidoma casei de corecție cu care sunt amenințate odraslele familiilor din clasa de mijloc. Faptul că a ajuns azi aici îl zdrobește.

În viața civilă era șofer la un castel. Era respectuos, manierat, purta mănuși. Le deschidea doamnelor în vârstă portierele unor mașini demodate și era atât de stilat, încât generalul nu șovăise să-i încredințeze volanul Fordului personal. Acum e dezertor, după cinci zile de absență nemotivată, și se bâlbâie disperat, înșiruind referințe ca la un birou de plasare. Nu reușesc să-i pun nicio întrebare:

— Dragul meu, dacă-mi permiți…

— Orice, domnule locotenent…

— Ia spune, de ce-ai plecat? De ce nu te-ai întors în cazarmă cinci zile?…

Căci nu izbutesc să-mi explic cum de a putut renunța la un loc așa de călduț și cum de s-a învârtit apoi cinci zile în jurul Bucureștiului, ale cărui mahalale nu sunt foarte vesele, înainte de a se preda unui ofițer de intendență care, stânjenit din cale-afară, nu prea știuse ce să facă cu el.

Cu privirea în pământ, răspunde:

— Mi se acrise, domnule locotenent, și m-am pierdut cu firea!…

Știu însă că nimeni nu se pierde cu firea timp de cinci zile, așa că insist. Îmi reiau, cu mai multă convingere, discursul despre cât de important este ca apărătorul să știe totul despre abaterea săvârșită. Merg până la a declara că avocatul este un duhovnic! Acest cuvânt îi învinge șovăielile. Și, dintr-o retorică bâiguită, plină de reticențe pudice, întreruperi dureroase și gemete, izbutesc să smulg următoarele lămuriri:

A plecat pentru că se săturase să conducă mașina generalului, care-l ținea lipit de volan zi și noapte.

A rămas pentru că a întâlnit o fetișcană…

Deh, așa-i când te lovește a doua tinerețe!

Vai, vai, vai! Lucrurile n-arată deloc bine!…

Firește, numai eu știu secretul. Toți cei care au întocmit rapoartele aflate la dosar declară că nu înțeleg motivul acestei absențe prelungite, iar generalul, profund jignit de atâta ingratitudine și, pe deasupra, mânios că fusese nevoit să-și lase mașina pe mâna unui șofer de camion, nu l-a ratat la cotitură… Iar acum prevenitul mă imploră să nu dezvălui această cădere în ispită, trezirea brutală a animalului din el! Ce vor spune familia lui, foștii lui stăpâni…? Îi arăt că-i va fi ușor, fără ajutorul romăncuței, să găsească o explicație plauzibilă pentru cele cinci zile de zbenguială, dar nici nu vrea să audă și pare să insinueze că, acum că știu despre ce e vorba, asta e treaba mea. În cele din urmă pleacă, asigurându-mă că nu va uita niciodată, că toată recunoștința lui… Preferam strângerea de mână bărbătească a primului.

Și gata!… Nu am decât trei cazuri. De altfel, nici celălalt avocat nu are mai mult de lucru: o consumație neplătită, o dezertare, un ultraj. Conan avea într-adevăr dreptate: moara se învârte în gol…

Jandarmul mă conduce până la stradă; trecerea mea, de astă dată mai bine semnalată, stârnește oarece tulburare printre amărâtele din stabiliment. Trebuie să defilez printre niște slăbături cu ochi aprinși de febră. Niște târfe jalnice, cărora le lipsește până și nerușinarea!… Jandarmul le dă la o parte, cu prefăcută stânjeneală. Dar se sperie văzând că dau din cap, căci își închipuie că mă nemulțumește această vecinătate care aduce atingere prestigiului Justiției militare.

Audiența îmi amintește de bacalaureat și de coridoarele facultății.

Același coridor plin de candidați care au trac. Se vede din felul în care își freacă palmele sau își umezesc buzele. În spatele ușii închise, primii chemați au început deja să răspundă la întrebări. Așteptându-mi rândul, îmi recitesc febril notițele. Căci notițele sunt permise – e un avantaj față de bacalaureat. În

rest, totul este mai rău: va trebui, pentru a doua oară în viață, să vorbesc în public, și nu doar în fața publicului tremurând de la examen, alcătuit din rude și prieteni mai anxioși decât candidatul… Vor fi cinci judecători în loc de unul, dar ceea ce mă îngrozește din cale-afară este miza! Simt un nod în gât și mă gândesc că notițele astea care acum parcă nu mai au niciun sens, tertipurile stupide pe care le-am descoperit vor trebui să salveze trei pârliți de la ani lungi de muncă silnică. Dacă încep să mă bâlbâi, nenorocesc trei oameni pe viață! Foaia care-mi tremură în mână este ultima lor apărare împotriva ocnei!… Preț de o clipă, simt o dorință disperată de a pleca: n-am să pot scoate un cuvânt, sunt sigur! Măcar să ies în curte, să iau puțin aer, să… Mă uit în spate: privirea mi se lovește de fețele preveniților și de chipiele jandarmilor. Un cap mai înalt decât celelalte îmi face un semn discret: îl recunosc pe hoțul de pături. Îl caut din priviri pe șoferul dezertor: văd un cap căzut pe un umăr, un jalnic *ecce homo*; îi adresez un gest de încurajare, la care răspunde cu o înclinare dezolată, ca rudele la poarta cimitirului… Apoi zăresc fața ridicată a arabului, care încearcă să vadă, să priceapă: poartă pe chip acel rictus național care dezvelește dinții și le dă fiilor deșertului o înfățișare de om bolnav, doborât de greață. Priveliștea echipei mele mă mai înviorează.

Primesc un ghiont în spinare: e Conan, care, roșu la față, a reușit să iasă din sală. Spune tare, în tăcerea chinuitoare de pe coridor:

— E o căldură înăuntru…! Să mori, nu alta!

Apoi îmi propune:

— Hai afară să tragem o pipă. N-are rost să intri: doar ce-au dat drumul la mașina de spus tâmpenii!…

Îi reamintesc că urmează să-mi iau în primire rolul de avocat.

— Ah, așa-i! Acum te ocupi cu văduva și orfanul! Atunci, să-ți dau un sfat: trezește-i din somn, că dorm, doar că dorm prost, pentru că nu îndrăznesc să doarmă de-a binelea. Iar chestia asta îi obosește… Ăl’ de i-o trezi, ori luându-i la rost, ori făcându-i să râdă, o să facă ce vrea cu ei… Acestea fiind zise, eu mă cărăbănesc. Mi-am auzit porția de prostii pe ziua de azi!…

Ah! auzi, împrumută-mă cu o sută de lei. O să le poarte noroc mușteriilor tăi!

În momentul acela ușa se deschise și asistența ieși din sală. Se terminase un caz, iar judecătorii trebuiau să rămână singuri în sala de consiliu pentru deliberări. Pe coridor, înghesuială. Acuzatul, un artilerist cu petlițe roșii, cu privirea în pământ, abia reuși să iasă între doi jandarmi. După nici un minut, ușa se deschise din nou. Se auziră murmure:

— Achitat, achitat!

Nu încăpea îndoială. O deliberare atât de scurtă vestea achitarea în unanimitate. Dincolo de ușa rămasă deschisă îi vedeam pe soldați, în picioare, în spatele gărzii care înțepenise prezentând armele. Drepți, cu capetele descoperite, ascultau sentința. Auzeam glasul președintelui, dar, din locul în care mă aflam, nu deslușeam niciun cuvânt. Când glasul amuțește, îl văd ieșind pe acuzat, un băiat năucit de fericire, emoționat de parcă tocmai ar fi primit o decorație! Are de trecut printre șirurile celor care-și așteaptă rândul și care-i fac loc, privindu-l cu niște ochi…! Iar el merge, nerăbdător să ajungă pe stradă și s-o pornească singur, încotro va vrea!… De-abia la ultimul șir își dă seama cât de mitocănească e bucuria lui! Atunci se întoarce și dă de veste:

— Nu sunt severi…

— Nu?

— Nu.

Așteptarea o să le fie mai ușoară.

— Lédard!

Grefierul îl cheamă pe următorul. Nu e dintre ai mei, dar, prin ușa întredeschisă, jandarmul, jandarmul meu de pe strada Sultănica, mă zărește, îmi face semn să intru, mă împinge până în rândul întâi, apoi simt în dosul pulpelor apăsarea insistentă a unui scaun. Mă întorc: îi văd brațul cu galoane argintii; pentru mine e scaunul… Ce înseamnă, totuși, să fi trecut cu vederea bordelul anexat arestului de garnizoană!

Mă uit în jur: încăperea în care ne aflăm e un simplu dormitor, tapetat cu hârtie înflorată. În fund, la o masă acoperită cu o pătură cafenie pe care stau săbiile, judecătorii: un colonel, un maior, un căpitan, un locotenent, un sergent.

Raportorul la o măsuță în dreapta, apărătorul la o măsuță în stânga…

— Ridică-te. Numele și prenumele!

— Lédard François.

— Locul și data nașterii!

— Amiens, 26 august 1895.

— Ești acuzat de ultraj prin cuvinte, gesturi și amenințări la adresa unui superior.

— Domnule colonel, să…

— O să ți se dea cuvântul îndată. Deocamdată, ți-am adus la cunoștință inculparea. Are cuvântul domnul comisar al guvernului, care va da citire raportului său.

Iată-l deci pe adversarul meu, pe cel contra căruia, în curând… E un locotenent de vânători care, ca și Conan, și-a păstrat uniforma bleumarin. Ras, la vreo treizeci și cinci de ani, cu o înfățișare rece, bățos, de neînduplecat. Citește o foaie groasă, lent, plictisit, dar cu un accent de Toulouse care dă acestui debit glacial un comic surprinzător:

„În data de 13 decembrie, la orele 18.30, sergentul de cavalerie Touchard, plimbându-se pe Calea Victoriei, a observat un militar în stare vizibilă de ebrietate și cu ținuta în dezordine. Deși nu se afla în timpul serviciului, l-a oprit pentru a-i face observație și pentru a-l determina să se întoarcă la cazarmă, după ce își va aranja ținuta. Militarul, soldatul Lédard François, din Regimentul 13 Infanterie, i-a răspuns: «Te dai mare, băi căcănarule. Te f… în…, și poate-ți și trag vreo două!…». Apoi a făcut un gest de amenințare în direcția gradatului, care, spre a evita un scandal public, nu a insistat și s-a dus după o patrulă. Până să se întoarcă, niște camarazi îl luaseră de acolo pe Lédard, care s-a întors la cazarmă fără alt incident.

Acuzatul nu neagă faptele, declarând că nu-și mai amintește nimic. Depoziția sergentului-major, care figurează la dosar, este coroborată de mărturia locotenentului român Protopopescu, care figurează de asemenea la dosar.

Comandanții lui Lédard îl descriu ca pe un soldat disciplinat, dar nu foarte energic“.

După lectura lipsită de patimă a acestui raport, comisarul raportor ia loc, și este audiat sergentul Touchard, un tânăr

elegant, subofițer de dragoni, înmănușat, căruia tribunalul îi adresează felicitări pentru că s-a preocupat, chiar și în afara serviciului, de bunul renume al armatei franceze. Individul primește felicitările încremenit într-o poziție de drepți fanatică și deferentă. Lédard l-a citit corect: cu siguranță un înfumurat și, probabil, un căcănar…

Apoi comisarul se ridică pentru rechizitoriu. Asta așteptam cu anxietate, să văd cum elocința militară va zugrăvi fără milă imaginea colorată a acestui infanterist jerpelit, pe care se sprijinea – ca pe noi toți, doar ni se spusese de-o mie de ori! – onoarea armatei, și care o călcase în picioare, ca un bețivan ce era, a doua zi după intrarea noastră triumfală! Locotenentul raportor avea să deplângă dureroasa vătămare adusă prestigiului nostru, arătând că rușinea se răsfrânge asupra noastră a tuturor, îndeosebi asupra comandanților, pentru că o asemenea faptă putea lăsa să se înțeleagă că nu suntem nici ascultați, nici respectați. Prin urmare, chestiunea îl privea personal pe fiecare judecător, pe fiecare ofițer, că tare ne mai umflam în pene!… Iar nefericitul care-și va fi făcut de râs superiorii trebuia să primească pedeapsa maximă!… Da, am încropit tot rechizitoriul ăsta într-o clipită, de parcă ar fi trebuit să-i răspund, ca atunci când încerci să ghicești următoarele mișcările ale adversarului. Or, iată ce a spus comisarul guvernului, răspicat și cu un aer foarte serios, dar fără pic de înflăcărare:

— Domnilor, faptele sunt dovedite. Ne aflăm în fața unui caz de ultraj public la adresa unui superior. Cer aplicarea legii.

Se așază la loc, și apărarea are cuvântul. Năucitor!… Un locotenent de intendență – am aflat ulterior că era secretar de avocat –, un fel de Homais[4*] icteric, își închipuise că va stârni mila judecătorilor etalând situația nenorocită a clientului său:

— Priviți, domnilor, spunea el arătând cu degetul spre bietul om, priviți fața aceasta de tarat! Se pot citi pe ea o înapoiere mintală ereditară și stigmatele alcoolismului…

Apoi începe să vorbească despre evoluție și simptome, despre vertijuri și accidente secundare.

— Și peste astea toate, domnilor, acea lovitură a sorții pe care întreaga noastră tradiție comică, de la Rabelais și poezioarele

populare medievale și până la marele Molière, a ridiculizat-o cu atâta vervă, și pe care cei pățiți au înecat-o întotdeauna în băutură: Lédard tocmai aflase că soția lui, cum să spun?... îi hărăzise rolul lui Sganarelle[5]**; și chiar atunci ghinionul a făcut să-i iasă în cale bodega aceea...

Și caraghiosul continuă să turuie în neștire, adâncindu-se într-o prostie pur și simplu indecentă, până când se apucă să bată toba patriotică, într-o perorație zgomotoasă.

Mă uit la judecători: și ei suferă la fel ca mine... Oho! Nenorocitul care se auzea calificat, spre binele lui, drept alcoolic, bolnav, încornorat – și care mai trebuia să și mulțumească! – le-a stârnit mila cu vârf și-ndesat! Doar n-or să-i dea lovitura de grație!... Achitarea nu întârzie, și-mi vine rândul.

Clienții mei au fost tustrei achitați.

Primul, arabul. A fost de-ajuns să reamintesc, cu tot umorul de care dispun, cum se desfășoară o călătorie pe căile ferate grecești, cum soldații însoțesc garnitura pe jos; cum locomotiva o abandonează în fiecare gară, chemată de alte sarcini, departe, și se întoarce abia a doua zi; cum trenul se oprește în câte o pustietate, ca să aștepte vreo nuntă întârziată, care s-a înțeles cu mecanicul... Or, clientul meu nimerise într-un soi de accelerat, probabil singurul tren care stabilise recordul de a sta numai un sfert de oră într-o gară – tocmai gara în care arabul coborâse după apă! O asemenea iuțeală era imprevizibilă, deci faptul că soldatul nu se așteptase la așa ceva era scuzabil... Ba chiar toți se miraseră că reușise apoi să-și ajungă din urmă unitatea în doar patru zile! Și pe bună dreptate! Să-ți ajungi din urmă unitatea în atare condiții, fără să știi franceza, fără să cunoști destinația regimentului, folosind numai trenuri grecești, și încă în mai puțin de patru zile, în condițiile în care două formațiuni refuzaseră, potrivit normelor, să-l preia, da, era un tur de forță!...

Amuzați, judecătorii zâmbiseră, dezarmați de propria lor bună dispoziție, nepregătiți să privească spontaneitatea cu suspiciune. Am ieșit... Am intrat imediat înapoi: achitat!

Șoferul generalului, înverzit, pustiit de gândul dezonoarei, a izbucnit în lacrimi de la primele mele vorbe, într-o criză de

plâns cu hohote care-i scutura umerii și atât de sinceră, încât așternu pe toate chipurile o profundă compasiune și în glasul meu, trebuie să mărturisesc, o undă de emoție: „Un om respectabil în deplinul înțeles al cuvântului, domnilor… tată de familie… o soră călugăriță care i-a trimis scrisori înduioșătoare…“. Cele cinci zile de absență consacrate tinerei române despre care nu aveam voie să vorbesc le-am explicat prin tulburarea obișnuită a oamenilor cinstiți care, după ce au săvârșit o greșeală, o singură greșeală, sunt copleșiți și își pierd mințile. Rușinea și remușcarea îi împiedică să mărturisească, să se expună la infamie! Am descris felul în care nefericitul s-a tot învârtit în jurul Bucureștiului, hotărât să se predea, apropiindu-se de porțile cazărmilor și dând înapoi, cu acel instinct al omului onest, din fața închisorii care urma să-l înghită. Forța ce-l împingea înapoi era fizică! Era semnul însuși al virtuții! Nu fusese destul pedepsit pierzând postul onorabil pe care-l ocupase?… Judecătorii mi-au împărtășit părerea și am obținut cu succes și a doua achitare.

Triumful mi-a inspirat o îndrăzneală incredibilă: cu gesturi tăioase, cu o vehemență indignată, am refuzat să-mi apăr al treilea client… Am declarat că-i respect prea mult pe judecători ca să mă angajez într-o dezbatere pe tema a două amărâte de pături și să le ofer, drept scuză a gestului cu totul instinctiv al unui om lăsat pradă frigului, mitralierele pe care acest om le cucerise, comandanții pe care-i adusese înapoi în liniile noastre. Mi-am permis chiar să-i înfierez pe cei care tulburau bunul mers al Consiliului de război cu plângeri derizorii: „Domnilor, aveați tot dreptul să credeți că patru ani de război vor fi deschis îndeajuns mintea anumitor comandanți, că-i vor fi învățat să măsoare gravitatea greșelilor și valoarea oamenilor. Sentința pe care o veți pronunța va arăta că șase săptămâni de arest preventiv primite de un soldat de elită au plătit cu prisosință o greșeală pe care dumneavoastră ați fi sancționat-o printr-o ridicare din umeri și o dojană părintească!“.

După această a treia achitare care încheia ședința, judecătorii și comisarul raportor mi-au adresat felicitări măgulitoare. Am început chiar să mă cred elocvent, când, de fapt, fusesem doar glumeț și bombastic. Și eram fericit, fericit

ca un copil de bogătan care a dat ceva de pomană… Îmi simțeam conștiința încântată că făcusem atât de ușor o faptă bună!… Mi-am luat rămas-bun de la achitații mei cu o ușoară emoție, cu o dulce topire a inimii, din care cauză mi s-au părut cam reci, când de fapt erau doar buimăciți…

Lucrurile le-a pus la punct tot Conan, seara, la cină.

— Moara lor, mi-a explicat el tăindu-și brânza cubulețe, a ajuns o tiribombă. N-o mai pun să se-nvârtă decât de amuzament! Tu te bucuri acum că ți-au plătit trei ture… Dar eu îți spun că e o bătaie de joc la adresa tuturor, și mai ales la adresa amărâților care au încasat lovitura de grație! N-o să mă-mpac în veci cu ideea că din mașinăria cu care patru ani de zile au tocat batalioane întregi de soldați au făcut acum presă de tăiței!

4* Personaj din romanul lui Flaubert *Doamna Bovary*, tipul mic-burghezului mediocru, mulțumit de sine și pretențios (n.tr.).

5** Protagonistul comediei lui Molière *Sganarelle sau Încornoratul închipuit* (n.tr.).

V

O săptămână mai târziu, nici nu mă întorsesem bine la cazarmă, că-mi vâră sub nas o hârtie gălbuie.

— Poftim! Ia la cunoștință, cum zice bătrânul.

— Ce e?

— Programul de sărbători!

Era foarte încărcat: venise momentul să se pună cu milităria pe noi, cum ne tot amenințau de la o vreme, să înceapă viața de cazarmă pe care cei mai mulți dintre noi n-o cunoscuseră.

— Dă-i bătaie, îmi spune Conan smulgându-mi hârtia din mână. Mai sunt zece minute până la revista de front…

Aveau dreptate! Oamenii noștri, care primiseră uniforme noi ca să-și țină cu demnitate rangul de învingători, le vindeau rufărie civililor, pe teancuri de lei, și alimente din rezervă civilelor, pe îmbrățișări.

În mai puțin de trei zile însă, traiul deveni insuportabil! Maiorul întinerise. În fiecare dimineață dicta câte un ordin de zi de două pagini: întocmire de rapoarte, organizarea pichetului de incendiu, teorie, reviste de front, instrucție, împăturirea uniformei, curățenie pe sectoare, alarme de exercițiu, cursuri de perfecționare, șmotru cu pedepsiții în curtea cazărmii, tot serviciul interior căruia-i dusese lipsa patru ani de zile și cu care acum se putea desfăta din nou! Nu ne ascundea că războiul ne stricase pe toți, pentru că slujise prea multă vreme drept scuză pentru o anume delăsare ce nu mai putea fi tolerată. Era timpul să ne întoarcem la tradiția militară sănătoasă!

Îl întâlneai la tot pasul, bănuitor, scotocitor ca un pedagog de internat. Una-două îl auzeai rostind formula: „În interesul serviciului“ și amenințarea: „Am să te trag la răspundere!“. Altfel spus, acum că războiul se isprăvise prin victorie, se făceau eforturi pentru a-i scoate din minți pe învingători și

pentru a otrăvi puținele săptămâni rămase până la o demobilizare pe care cu toții socoteau că o plătiseră totuși destul de scump! Oamenii primeau mușteruluielile cu priviri disprețuitoare, cu câte o strâmbătură din care răzbătea ranchiuna. Iar noi, ofițerii, trebuia să ne descărcăm asupra sergenților noștri, care se descărcau, la rândul lor, asupra soldaților...

Conan, scârbit, lăsa lucrurile la voia întâmplării, își exagera umbletul târșâit, bălăbănirea adormită. Își prevenea oamenii când urmau contraapeluri, iar dimineața, când ieșea la instrucție cu plutonul lui de mitraliere, de cum ajungea la locul stabilit își punea soldații să formeze piramide de arme, le dădea o pauză de două ceasuri, iar ei se plimbau de capul lor, acoperiți de o rețea de santinele avansate. Plutonul lui era trucat ca o pălărie de prestidigitator. Oamenii lui nu erau niciodată disponibili pentru vreo corvoadă: spunea întotdeauna că sunt deja ocupați cu o treabă mai urgentă! În realitate, îi punea să fiarbă vin în dormitor, pe soba încinsă la roșu, în vreme ce toate celelalte plutoane înghețau de frig; sau îi găseai la bucătărie, la dușuri, pitiți din ordinul lui la căldurică. Iar pentru reviste, Conan făcuse rost, Dumnezeu știe cum, de un stoc de rufărie, echipament, cartușe și merinde pe care le dădea alor lui când trebuiau să le scoată la vedere și pe care ei i le înapoiau cu sfințenie îndată după aceea. Plutonului său nu-i lipsea niciodată un gram de zahăr sau un ac. Maiorul se vedea nevoit să-l felicite, iar el triumfa cu modestie, după care dădea, cu un chicotit, semnalul hăhăielii care lumina toate fețele la ieșirea verificatorilor.

Dar asemenea accese de veselie erau rare. În realitate, Conan trăia într-o indignare furibundă și distrugea, prin înjurăturile și comentariile lui, puținul spirit militar care mai exista între pereții dormitorului său. Își petrecea vremea mai mult protestând împotriva ordinelor, preamărind dulcea libertate din tranșee, traiul bun de odinioară prin satele din spatele frontului, escapadele memorabile pe care le făcuse pe-acolo. Așa își păcălea el dorul.

Nu-l mai puneau să se ocupe de aprovizionarea cu lemne de când niște ofițeri români, mai decorați ca niște francezi,

aduseseră în biroul colonelului vreo zece țărani necăjiți; se plângeau că, săptămâni de-a rândul, Conan pusese să se taie niște crânguri care erau ale lor. Conan replicase:

— Iau și eu de unde găsesc. Și-l plătesc mereu mai scump decât merită! O porcărie de lemn verde!...

Colonelul, un nou-venit care nu-l prea cunoștea, îi ținuse un discurs aspru despre respectarea proprietății într-o țară aliată și prietenă. Ba chiar îi dăduse de înțeles că ar putea să-i rețină din soldă o parte din prețul vreascurilor.

Conan ieșise din birou spumegând de furie, urlând pe culoare că nimeni nu-și bate joc de el pentru trei surcele, că n-o să lase lucrurile așa și că o să-i arate el colonelului!

De fapt, se cufundase într-un șir de bețiii monstru, urmate de încăierări răsunătoare. Colonelul îi convocase de îndată pe ofițeri ca să le citească – fără comentarii, dar pe ce ton! – un ordin primit de astă dată de la Cartierul General al Armatei. Cu părere de rău, comandamentul se vedea nevoit să le reamintească anumitor ofițeri că au obligația de a-și respecta gradul și calitatea de francezi. Și se arăta dispus să treacă la sancțiuni, dacă va fi necesar.

— Pentru mine e biletul de amor! exclamă Conan radios. Și e abia primul!...

Știam că nu se poartă așa nici din inconștiență, nici din bravadă, ci dintr-o voință îndârjită de a lupta, de a se lupta cu formalismul cazon, cu odioasa rutină de cazarmă în care refuza să se lase vârât. Dacă simțea ca pe niște jigniri personale măsurile cele mai generale, e pentru că-l răneau adânc în instinctul lui de căpitan de oaste, în instinctul acela al războinicilor de odinioară, mânați numai de pofta de a se bate și care, după ce lupta lua sfârșit, plecau care încotro, dacă nu spre altă bătălie, măcar spre libertate! Era în stare să-și ia lumea-n cap, să dezerteze, dacă sordida birocrație l-ar fi dus la exasperare. Sub caraghioslâcurile lui deslușeam o revoltă încăpățânată care mă înspăimânta. Puteau încerca să-l bage în cușcă, dar treaba asta ar fi costat viețile câtorva dresori. Din nefericire, nicio fiară n-a fost lăsată vreodată să-și digere în liniște dresorul!

Într-o seară l-am întrebat:

— Te-ai gândit vreun pic la ce riscai?

A ridicat din umeri:

— Am știut întotdeauna unde să caut când am avut nevoie de ceva… Iar tu învață întâi să înoți, și abia apoi caută să-i salvezi pe alții de la înec!…

Într-adevăr, înotam prost. Nu descoperisem decât o alternativă: fie să mă adaptez la spiritul momentului și să transmit fără milă umilințele, ca să fiu „acoperit“, un cuvânt care-și recăpătase de curând întreaga valoare, fie să joc rolul unui tampon între trupă și maior. Alesesem ultima variantă, fără entuziasm, dar nu eram deloc făcut pentru cea dintâi. Tocmai mă alesesem cu încă o săptămână de arest, deoarece, cu ocazia unui marș cu echipamentul complet, ranițele plutonului meu se dovediseră, la plecare, scandalos de ușoare când maiorul pusese mâna pe ele să le cântărească. Ale lui Conan, în schimb, burdușite, trăgeau înapoi spinările oamenilor lui. Maiorul încercase să ridice una, dar fusese nevoit să se lase păgubaș.

— Deloc nu te pricepi! mi-a spus Conan când batalionul s-a pus în mișcare. Iar ai încasat-o!…

Apoi mi-a explicat că ranițele lui erau încărcate cu nisip care avea să se scurgă în șanț la primul popas.

Am obiectat:

— Și dacă te punea să le deschizi?

Mi-a răspuns, mijindu-și ochii:

— Tocmai, cântăreau cele șase kile regulamentare. I-aș fi zis că ciorapii și cămășile băieților mei nu ajungeau la greutatea asta, și că n-am de gând să-i scutesc nici de câteva sute de grame… Toată șmecheria e să nu-i pui la treabă, dar să faci pe-al dracului! Numai așa îl păcălești pe tataie!

Din păcate, asta cerea o agerime a minții mai presus de capacitățile mele!… La întoarcere, sunt chemat la cancelaria batalionului. Mă așteptam la o săpuneală zdravănă. Mi se aduce la cunoștință că sunt așteptat de urgență la sediul Justiției militare.

Statul-Major se instalase în hotelul Athénée Palace, vizavi de Palatul Regal, un palat păzit de niște santinele spătoase, în uniforme albe, cu căști cu panaș, ca de operetă. Comisarul

raportor stătea la birou și supraveghea visător piața, bătând cu degetele pe un dosar.

Mi-a strâns mâna și mi-a spus, fără nicio introducere, cu glasul lui tărăgănat și sonor:

— Iată, foarte curând voi fi demobilizat, și m-aș bucura dacă mi-ai lua locul.

Aștepta răspunsul meu, fără nerăbdare, cu privirea ațintită spre curtea palatului pe care o vedea din fotoliu, foarte atent, din câte mi s-a părut, la schimbarea gărzii.

Năucit, am obiectat:

— Dar n-am nicio calificare!... Urmam literele. N-am deschis în viața mea o carte de drept!...

— Te-ai descurcat foarte bine deunăzi, mi-a răspuns el. Procedura nu e complicată... Îți ia câteva ceasuri să te pui la curent... Poftim, ia loc aici. Sper că ai o oră la dispoziție!... Citește ce-am marcat cu roșu.

Mi-a pus în brațe codul militar comentat și s-a apucat să frunzărească niște hârtii, ca să nu mă deranjeze. Am început să citesc, din politețe, ca să nu pară că n-aș avea bunăvoință, și, treptat, am ajuns să examinez curios, în amănunt, rotițele temutei mașinării. După vreo jumătate de oră, am ridicat ochii din carte:

— Dar este îngrozitor!

— Ce anume?

— Rolul pe care mi-l oferi!... Dacă înțeleg bine, raportorul acceptă sau refuză urmărirea penală, tot el alege calificarea faptei, altfel spus, pedeapsa; el este judecătorul de instrucție, duce ancheta unde vrea, cum vrea; alege martorii pe care să-i citeze, culege depozițiile, le rezumă, le apreciază. Mai mult: propune avocatul! El redactează și raportul care expune cazul, și rechizitoriul care-l face praf pe individ. Cam asta ar fi, nu?

Locotenentul își răsucea calm o țigară:

— Păi da!...

— Atunci, dacă în locul unui om conștiincios s-ar nimeri aici unul mai tipicar, sau pur și simplu un tâmpit, ar putea așa, fără niciun control, cu niște judecători de ocazie, cu un avocat de ocazie și cu un general care semnează fără să se uite, să facă prăpăd cum l-ar tăia pe el capul?

— Cam da…

Am închis cartea.

— În cazul ăsta, stimabile, nu te supăra pe mine, dar…

— Refuzi?

— Sigur că da! O asemenea răspundere!… Totuși, recunoaște că e destul de amuzant: pentru că am contribuit la achitarea a trei inși, sunt acum rugat să cer capetele altora!

— Bine, a răspuns el, refuză. Și dacă vine aici un fanatic sau un tâmpit, cum spuneai, n-o să te apese o răspundere și mai mare? Eu sunt avocat, și sunt aici pentru că sunt convins că mă pot face util… Te-am propus tocmai datorită pledoariilor dumitale! Recunosc!… Ai zis ce trebuia zis, și atunci m-am gândit că vei face aici ce trebuie făcut… Noroc că n-au mai rămas decât fleacuri. Ai fi putut lichida totul fără prea mare zarvă, așa cum și trebuie… Generalul va semna toate dispozițiile de neîncepere a urmăririi penale pe care i le vei da la semnat. Iar cu cei pe care suntem obligați să-i reținem nu e musai să fim aspri…

M-am ridicat.

— Ești drăguț, i-am zis, dar e nevoie de o minimă competență, pe care eu nu o am. Mai e nevoie și de vocație, iar eu n-o s-o am niciodată.

— Bine, mi-a răspuns, am încheiat subiectul… Încă ceva: ești prieten cu locotenentul Conan? Așa mi-a zis de Scève.

— Da.

— Uite, i s-a întâmplat o chestie urâtă; lucrurile puteau fi amuzante, dar amenință să intre pe un făgaș prost. Pe scurt, alaltăseară, la cinematograf, Conan o roagă pe o doamnă foarte șic să-i traducă textul filmului – un film românesc. Cum, necum, fapt e că, după film, s-au dus la ea acasă. Soțul, care, ca de obicei, trebuia să fie în altă parte, se întoarce și-i prinde. Conan îl bate măr, doar că soțul este un maior român… Firește, a ieșit un scandal monstru! Individul e la pat, cu niște ochi atâta și cu niște dinți în minus… Generalul m-a însărcinat cu ancheta. Dacă pornesc mașinăria, lucrurile riscă să ajungă foarte departe, poate până la tribunalul militar… Pentru că nu e primul lui bucluc: umblă întruna beat, se încaieră în toate cârciumile. Iar când cu lemnele de foc, a devastat hectare

întregi de pădure! Iar azi, poftim, un maior român!... Îți dai seama că toată lumea e la capătul răbdărilor!... Eu încă n-am mișcat: plec poimâine și n-or să mă mai cheme. Dar s-ar putea să aibă de-a face cu succesorul meu!... Partea cea mai amuzantă e că urmează să primească a treia macaroană, chestie pe care, aici, nimeni n-o bănuiește. Eu am aflat de la un prieten din minister. Ți-o spun pentru că s-ar putea ca asta să-l ajute să se mai potolească. Dar mai întâi trebuie să-l roage frumos pe român să-și retragă plângerea, pentru că am primit o plângere acum un ceas. Deocamdată, nu știm decât noi doi, dumneata și cu mine. Dar dacă plângerea nu va fi retrasă, va trebui s-o dau în primire celui care mă va înlocui, și nu putem fi siguri că respectivul va fi dispus, ca mine, să-i scape pielea!

Nu mai puteam șovăi, cum nu putusem nici în seara de patrulă când pornisem să caut, în sârma ghimpată, pe unul de-ai mei care, rănit, mă striga. Am spus doar:

— Chiar dacă aș accepta să te înlocuiesc, generalul tot n-o să vrea. Îți repet, n-am nicio calificare.

A înțeles, pentru că s-a ridicat în picioare:

— Am vorbit deja cu el. Vino cu mine.

M-a condus pe lungile coridoare ale hotelului. Treceam prin dreptul unor uși pe care scria: biroul patru, trei, doi. Peste tot, plantoane. Camaradul meu a bătut la o ușă, m-a băgat într-o cameră supraîncălzită... Nu-l văzusem niciodată pe general cu capul descoperit, așa că nu l-am recunoscut, de chel ce era!

— Domnule general, dânsul este înlocuitorul despre care v-am vorbit.

Stăteam într-o poziție de drepți foarte țeapănă, care a făcut, probabil, impresie bună. Generalul mi-a pus o mână pe umăr.

— Așaaa!... Ești student în drept, tinere?

— Nu, domnule general, în litere...

Fără doar și poate, era vorba de o confuzie, nu eram deloc omul potrivit. I-am aruncat camaradului meu o privire care spunea: „Vezi dar!“, când, deodată, am simțit că mă încovoi sub palma zdravănă și amicală pe care generalul mi-a trântit-o pe umăr:

— O să fie foarte bine! a declarat el... Dreptul, literele... astea sunt înrudite!

Și astfel am ajuns comisar raportor pe lângă Consiliul de război al Diviziei a N-a.

VI

— Hai, povestește cum s-a-ntâmplat de fapt!

Conan, venit în calitate de martor în biroul meu din Piața Palatului, își reaprinse pipa, trăgând adânc din ea de câteva ori, apoi o scoase dintre dinți și răspunse:

— Prietene, e foarte simplu: îl știi pe căpitanul de la compania a 3-a?...

Se făcu că înșurubează energic ceva în colțul gurii, imitând gestul absurd cu care căpitanul de la compania a 3-a își răsucea mustățile lungi: le prindea de vârfuri între buricele degetelor, apoi le tot învălătucea, ca pe niște pensule, minute în șir – un tic care-l făcuse celebru. Da, îl știam... Un militar ofilit, un om de treabă, cu privirea obosită, plesuv, și care tăcea pentru că pur și simplu nu avea nimic de spus. De Scève povestea despre el că stătea în poziție de drepți când vorbea la telefon cu colonelul.

— Am aici depoziția lui...

— Deci, continuă Conan, mă rugase într-o seară să-l pilotez. L-am dus la Maxim's, la Salon Rose. Pe la miezul nopții începusem să mă cam satur, mai ales că-mi zicea întruna: „Plătește dumneata, ca să nu se spună că...“. Știi cât e de zgârcit! La popotă, guiță ca un godac dacă are de plată mai mult de două sute de franci pe lună... Mă gândeam: „Habar n-are cât costă șampania pe care-o bea! Când o să-i prezint nota, o să pună de la el doar centimele“. Dar, altminteri, s-a purtat ca un domn! Didinei, care venise să stea de vorbă cu mine, i-a zâmbit politicos. Aia și-a închipuit că i-a picat în mreje, l-a luat de bărbie și i-a zis „Motănelule“. Să fi văzut ce moacă a făcut! A trebuit să-l lase în pace!...

Mă rog, pe la unu plecăm de la Corso. Credeam că, în sfârșit, o să zică pas. Ți-ai găsit! Mă întreabă: „Pe Bulevardul Elisabeta nu e și localul Palais de Glace?“. Ziceai că e de rond, nu alta!...

Intrăm în cârciumă. Era plină ochi! Îi cunosc pe băieții de-acolo, așa că ne urcă o masă la cucurigu, iar bătrânul își pune coatele pe balustradă, ca să ginească damele, jos. „Ce luăm, don' căpitan? – Șampanie.“ O sută de lei!... Crede-mă că, la cât avea de gând să stea, putea să ceară doar o limonadă fără să bată la ochi!... Ni se aduce o frapieră și, de jos, Nica îmi face semn că vrea să urce. Îi fac și eu semn că nu e cazul. Pe scenă dansa Frida – o știi, nemțoaica aia înaltă și blondă despre care Samard, medicul de la Regimentul 32, zicea că e singura femeie cu sâni cu adevărat țuguiați pe care a cunoscut-o el, și că așa ceva nu găsești practic niciodată... N-apucase Frida să-și termine tangoul, când au intrat ăia. Au tras o rafală în oglinzi, în chip de salut. Trei la casă, trei de pază... Goleau băieții încărcătoarele cu o precizie, cu un unghi de tragere ce n-ai văzut, chiar pe deasupra capetelor românilor, care se făceau mici, da' mici de tot!... Pocneau oglinzile una după alta!... Fetele o luaseră la sănătoasa zbierând, de se umpluse scara cu ele. Altele se călcau în picioare pe la uși, mai rău ca la incendiu. Jidanul bătrân de la tejghea țup dedesubt. S-au mișcat repede de tot! Au golit sertarele casei într-un sac de merinde, au mai tras o rafală ca să elibereze ieșirea și salutare! N-a durat nici două minute! Precizie de ceasornic!

Și n-aveai cum să-i oprești!... Te trezeai ciuruit de pomană. Mai era și plin de fete, de români pe scară. Pas' de-i mișcă din loc!... Se isprăvise de un sfert de ceas și ei tot nu se dădeau duși. Le era teamă că se-ntorc ăia!

Totuși, căpitanul meu a fost extraordinar: în timp ce indivizii trăgeau de zor, a înșfăcat o sticlă și zvârr spre ei! Ce părere ai?... Doar că o fi învățat să tragă cu o pușcă încovoiată; a reușit să spargă o oglindă, dar soldatul pe care-l ochise nici măcar n-a întors capul!... Se pare că-i aștepta la ușă o mașină. Cam asta e. Acum știi și tu cât știu și eu.

— Bănuiesc că nu l-ai recunoscut pe niciunul...

— Ți-am zis că aveau căciulile cu urechile lăsate. Nu li se vedeau decât ochii. Și-și mai și descususeră petlițele...

— Cu ce arme trăgeau? Saint-Étienne-uri? Browninguri? Pistoale automate?

Conan își ridică brațele:

— Crezi că de la distanța aia puteam citi marca?... Probabil că pistoale automate.

— Mai exact, pistoale automate Parabellum. S-au găsit gloanțele.

— Păi dacă știi...

Totuși îl simt neliniștit, după indiferența exagerată pe care o afișează, după privirea care o ocolește pe a mea.

— Parcă Parabellum aveau și băieții din detașamentul tău...

— Doar unii... Dar nu și le-au cumpărat de la piață! Când au făcut oamenii mei cunoștință cu pistoalele Parabellum, le-au văzut pe la gura țevii.

Chipul i s-a înăsprit. Simt că ar vrea să se supere de îndată, ca să evite niște întrebări la care n-are de gând să răspundă. Hotărăsc să tai punțile:

— Păi, uite. Îmi pare rău să-ți spun, dar au arestat trei inși, iar doi sunt de la tine.

— Cine?

— Grenais și Beuillard.

— De ce tocmai ei și nu alții?

— Prea mulți bani... Lăudăroșenii și, în cazul lui Grenais, un tatuaj la încheietura mâinii pe care a apucat să-l vadă o fată, când el a trântit-o jos ca să poată trece.

— Atâta tot?

— Deocamdată, da...

Se ridică.

— Dacă astea-ți sunt toate probele ca să bagi niște oameni în curtea marțială, or să te avanseze ăștia foarte repede!

— Dacă n-au fost acolo, înseamnă că erau în altă parte, lucru pe care-l vor putea dovedi ușor... Acum, spune-mi: pe niște oameni pe care-i ai în subordine de mai bine de doi ani nu-i recunoști numai după față... Îi recunoști și după statură, după mers... N-ai remarcat, printre cei șase, doi inși care puteau semăna cu Beuillard și Grenais? Beuillard e destul de înalt ca să nu treacă neobservat...

Își încrucișează brațele, își proptește bărbia în piept, de parcă s-ar pregăti să se năpustească, și spune, cu gura schimonosită:

— Faci pe judecătorașul cu mine! Păi dacă asta ți-e acum meseria, să găsești turnători, învață mai întâi unde să ți-i cauți! Eu fac ceva pe toți polițaii!

Ei, a nimerit prost! Căci, dacă e pe lume o prostie care să mă revolte, e acel „Șo pe el!“ strigat după jandarmul care aleargă să se bată cu un câine turbat! Mă ridic din spatele biroului:

— Adică ție ți se pare în regulă ca șase nenorociți să-i dea unei femei cu sifonul în cap – dacă nu știai, îți spun eu acum: casierița a trebuit trepanată –, să-i strivească burta alteia, călcând-o în picioare pe scări – femeia a făcut peritonită și o să moară! Te privește! Doar că eu, amice, am ales! O să calc pe urmele polițaiului până-n pânzele albe! Iar dacă dau de nemernicii tăi, o să-i coste scump. Așa că ascunde-ți-i bine!

Violența mea l-a calmat subit; îmi răspunde ridicând placid din umeri:

— Ai luat-o razna! În ritmul ăsta, o să găsești bandiți mascați căcălău!

Apoi, deschizând ușa, adaugă:

— Doar că, în cazul lui Grenais și Beuillard, nu ține…

— Vedem noi!…

Iese îngândurat, iar eu rămân tremurând de indignare, dar victorios.

Era un caz important, desigur, dar atât de limpede, atât de ușor de cântărit. Eram revoltat, scârbit, așa că am purces cu toată energia. Nu mai aveam de-a face cu mărunțișurile pe care le expediasem de o lună încoace! Deși făcusem o treabă bună!

În a doua săptămână de la intrarea mea în funcție, generalul mă chemase la el în legătură cu un caz neînsemnat – doi soldați care plecaseră dintr-o bodegă fără să plătească, spunând doar „Suvenir, suvenir“. Colonelul care prezidase tribunalul îi vorbise laudativ despre limpezimea raportului meu, așa că ținea să mă felicite. După multe complimente, omulețul cu țeastă ascuțită, cu voce groasă și cu ochi mari îmi zice, cu acea falsă dezinvoltură sub care se ascunde de obicei o mare stânjeneală:

— Că veni vorba, ai putea să-mi dai o informație? E vorba de un prieten care are o nevastă… mult mai tânără ca el… Iar ea, profitând de faptul că soțul e obligat să lipsească mult de acasă,

se poartă nepotrivit… Cunoști mecanismul divorțului prin procură?

Întâmplător, în urmă cu un an, în Argonne, unul dintre sergenții mei îmi pusese aceeași întrebare, cam în aceiași termeni și cu același tremurat de mustață. Îi scrisesem atunci unui prieten, avocat la Paris, ca să mă informez. Am putut așadar răspunde cu o precizie care l-a încântat pe general, făcându-l să-și formeze o părere excelentă cu privire la competența mea. După ce m-a asigurat din nou că e vorba de un prieten a cărui soartă îl interesa foarte tare, a adăugat:

— Și ce se mai aude cu răcanii din prevenție? Indivizii ăștia dezonorează armata!… Trebuie făcută curățenie urgent!… Mă bizui pe dumneata. Omul potrivit la locul potrivit, nu?

Am început curățenia trimițându-i, chiar a doua zi, două dispoziții de neîncepere a urmăririi penale, care mi s-au întors semnate. Încurajat, am continuat! Pe toți cei trimiși în arest pe motiv de insultă moderată adusă unui superior, de nesupunere provocată de vreun tâmpit, de părăsire a postului fabricată cu prețul unei cazuistici absurde i-am expediat înapoi la regimente. Mi-am permis chiar luxul de a-i prezenta generalului un memoriu sever, în care reaminteam că un Consiliu de război este o instanță excepțională și că, de aceea, comandanții vor trebui să răspundă pentru încărcarea lui inutilă cu preveniți în sarcina cărora nu vor fi fost reținute infracțiuni suficient dovedite.

— Sigur că da! a exclamat bătrânul. Păi, Norbert dragă, la fel e și cu restul! Divizia trebuie să facă munca dumnealor! Asta e divizia: groapa lor de gunoi!… Un deget n-ar mișca fără ordin! Eu nu-mi mai văd capul de treabă!… Vreau oameni cu inițiativă, fir-ar să fie!…

Și a semnat tot ce-i dădusem să semneze.

Astfel, numărul dosarelor care ne veneau a scăzut cu 80%.

Când îmi plecau mușteriii, aveam grijă să le spun:

— Prietene, dacă aveai de-a face cu un tip mai încuiat, compania disciplinară te mânca! Ai scăpat ca prin urechile acului!… Hai, valea! Să-ți fie învățătură de minte și să-ți vezi de treabă!

Îmi promiteau câte și mai câte, ca niște copii care au scăpat de bătaie. Și îmi mulțumeau, iar unii găseau chiar cuvinte emoționante. Puterea de a ierta are într-însa ceva amețitor!…

Apoi, într-o dimineață, la micul dejun, de Scève a dat de știre:

— A fost o noapte pe cinste! Șase tipi de la noi, înarmați cu revolvere, au luat cu asalt localul Palais de Glace. Au umflat casa!… Se pare că au lăsat în urmă și câțiva răniți grav… Mi-a zis Conan – m-am întâlnit adineauri cu el, și nu era băut!

A mai adăugat ceva ce nu mi-a plăcut:

— Măcar de data asta n-a comandat el incursiunea; el era la balcon…

Timp de o săptămână încheiată, am tot strâns depoziții de la chelneri, de la dansatoare, de la clienți. Într-o seară, omul de la Jandarmeria militară intră în biroul meu, triumfător:

— Cred că am prins trei din cei șase!

Trebuie să-i văd.

— Trimiteți-mi-i pe Beuillard, Grenais și Forgeol, dar aveți grijă, separat!…

E adevărat că Beuillard este foarte înalt, dar nu e o surpriză – mă așteptam. Ceea ce mă cam descumpănește este că am de-a face cu un soldat ca toți ceilalți, ca toți cei pe care îi tot văd de patru ani încoace! Lunganul se prezintă chiar bine: e tuns, bărbierit, are moletiere curate, bocancii lustruiți, stă într-o poziție de drepți lipsită de rigiditate, cu acea expresie deopotrivă atentă și impersonală pe care se cuvine s-o ai în fața unui superior… Din cauza asta, îmi vine greu să-l tratez din capul locului de bandit – din cauza asta și a celor trei steluțe de pe Crucea lui de Război, pe care nu le-am observat imediat, din pricina înălțimii la care atârnă.

— Spune-mi cum ți-ai petrecut seara de 16.

Îmi răspunde fără șovăire că după ce a dat o raită prin oraș s-a întors la apelul de seară și s-a culcat.

Corect; doar că după aceea s-a sculat.

— Dacă te-ai culcat, cum îți explici că ai fost recunoscut printre cei care au dat atacul cu mână armată de la Palais de Glace?

— M-a recunoscut cineva pe mine?

Zâmbește cu o ironie respectuoasă.

— Da… După statură… E greu să treci neobservat!

— Dacă o să-i aresteze pe toți cei care au un metru optzeci, numai în compania noastră sunt vreo șase, don’ locotenent!

Evident!…

— Încă ceva… Ai fost de mai multe ori într-o cafenea din spatele cazărmii artileriei?

— Se prea poate, don’ locotenent. Ne duceam în mai multe. Pe frigul ăla…

— Nu mergeai mai mult la cafeneaua aia?… Patronul șchiopătează – zice că te știe… Acum îți amintești? Dacă nu-ți amintești, iar el te recunoaște la confruntare, o să mă întreb ce motive ai avea să ții ascuns lucrul ăsta.

— N-am niciun motiv să-l țin ascuns, don’ locotenent. Patronul care șchiopătează… Da, îmi amintesc. Ne duceam pe-acolo…

— La două zile după agresiune, ai plătit cu o bancnotă de o mie de lei. De unde aveai banii?

— I-am vândut unui civil un binoclu bulgăresc, don’ locotenent.

Am rămas mofluz; sunt un prost! Credeam că-i întind o capcană, și n-am făcut decât să-l pun în gardă! Mi-a răspuns fără urmă de ezitare, iar explicația lui este perfect plauzibilă. În acțiunile la care au luat parte, toți băieții lui Conan și-au făcut provizii de pistoale Parabellum și de binocluri cu prismă. Beuillard a vândut un binoclu, iar prețul e normal… Nu-i mai cer semnalmentele civilului: le are deja pregătite!

— Le-ai spus mai multor camarazi: „Băieții de la Palais de Glace sunt dați naibii, și n-or să le dea de urmă în veci“. Înseamnă că-i cunoști!

— Păi, don’ locotenent, toți ziceau așa. Nu era nevoie să-i cunoști…

— Dar pe tunarul Forgeol îl cunoști?

— Puțin…

— Erați nedespărțiți!

— Ei, ne mai întâlneam și noi, seara…

— Destul de ciudat!… E student la Farmacie. Nu sunteți chiar de-o teapă!

— Nu-și dă aere… Iar mie-mi place să stau de vorbă cu oameni umblați prin școli.

— Află atunci că e arestat. A lui a fost ideea loviturii: a mărturisit. E o scuză pentru ceilalți… Voi v-ați luat după el, nu-i așa? Hai, recunoaște! Ți-am spus, a mărturisit!…

— Zău, don’ locotenent, habar n-am ce-o fi pus el la cale cu alții… Dar m-aș mira să fi făcut una ca asta!

Nu mă pot pune cu el!… Îl trimit înapoi și citesc interogatoriul pe care mi-l întinde respectuos jandarmul grefier. I-am mai și semnalat toate punctele periculoase!… Ah, m-a bătut pe toată linia, și încă ușor! Afară de cazul în care n-o fi nevinovat, lucru pe care încep să-l cred…

Următorul! Am pierdut prima manșă; sunt hotărât să joc totul pe o singură carte. Știu că ar trebui să mai reflectez, să-mi pregătesc întrebările…

— Cheamă-l pe Grenais…

Grenais este cel cu tatuaj pe încheietura mâinii. Intră, salută… Un soldat uscățiv, cu față osoasă, arsă de soare, cu o gură mare și o înfățișare dârză.

— Apropie-te… Altă dată să ți-l ascunzi mai bine!…

I-am suflecat brusc mâneca până la cot. Doamne, am greșit brațul!… Încheietura e murdară, dar nici urmă de vreun tatuaj! Intervine grefierul:

— Arată și celălalt braț.

Jalnic!

Omul se execută, încruntat, cu o privire disprețuitoare… Pe braț are tatuată o grenadă.

— De-ajuns!

Tot jandarmul a vorbit și de data asta. Eu îmi ascund rușinea în hârțoage și tac. Îmi vin în minte crâmpeie de romane polițiste: „mâinile au mărturisit“. Ale lui ating, absolut normal, cusătura pantalonului!… „Stigmatele crimei.“ Da, acolo am ajuns! Ridic privirea, cu speranța stupidă că voi întâlni un chip hidos, mutra clasică a asasinului hirsut și cu ochii rătăciți. Nu văd însă decât un tip care dă semne de plictiseală și pare pe punctul de a mi-o spune.

Într-un târziu, spun fără să mă uit la el:

— Femeia pe care ai trântit-o pe scara de la Palais de Glace a văzut tatuajul de pe încheietura mâinii tale. A…

— N-am trântit nicio femeie!…

— Atunci cum îți explici ce scrie aici? „Mi-a tras un pumn în piept. În cădere, m-am agățat de brațul lui și am văzut că avea o grenadă tatuată pe încheietura mâinii.“

— Știe ea ce-i aia grenadă?

De data asta a vorbit mai mult decât trebuia! Nu știu de ce, dar simt că n-ar fi trebuit să spună ce-a spus. Din păcate, nu-mi dau seama cum să profit de greșeala lui. Mă mulțumesc să declar:

— O fi știind, de vreme ce așa a zis…

De fapt, femeia a zis „un tatuaj“. Grenais ridică din umeri:

— Dacă așa a zis, înseamnă că a învățat-o cineva să zică!… Eu știu doar că n-am nicio vină, și că mi se pare prea de tot să ți se găsească pricină, după patru ani de front, numai pentru că ți-ai tatuat ceva pe mână! De parcă aș fi singurul!…

Îl las să zică, îl las să bodogănească. Ascult cu încordare tonul mâniei lui. Sună sincer? Habar n-am! E ca atunci când pui stetoscopul: trebuie să fi comparat, să ai urechea antrenată ca să deslușești fisura…

Grenais se caută prin buzuare, îmi aruncă pe birou un obiect care scoate un clinchet – Crucea lui de Război.

— N-o mai vreau, mi s-a făcut silă!

Și pleacă.

— Ia stai puțin…!

Jandarmul meu, indignat, s-a ridicat de pe scaun. Grenais se oprește, se întoarce…

— Liber.

Mă dau bătut, îl las în pace. Cu capul între palme, mă simt dintr-odată strivit de așteptările tuturor, căci tocmai mi-am dat seama că toți se bizuie pe mine ca să afle dacă oamenii ăștia sunt vinovați sau nu. Toată lumea, știu, are încredere în mine! Aici, asta e o dogmă: funcția creează competența; grație titlului meu de justițiar oficial, beneficiez de o prejudecată favorabilă, până ce îmi voi fi dovedit cu prisosință incapacitatea – o incapacitate de ale cărei proporții abia acum îmi dau seama!…

Așa că cele două amărâte pe care le-am văzut ieri vor muri, poate că au și murit, iar eu, pe cât de nul, pe atât de înfumurat, asigur impunitatea ucigașilor lor! Care, mulțumită mie, vor putea să se dea mari, să toace liniștiți banii furați, în timp ce casierița se zbate între viață și moarte, cu o gaură cât pumnul în țeastă.

Am văzut-o ieri la spital: cu capul, ca o minge albă, pe pernă, cu o față ca de ghips, încremenită de paralizie; din nasul subțiat îi curgea sânge, pe care infirmiera îl tot ștergea cu un ghemotoc de vată. Nu voi uita niciodată pupilele ei mărite și fixe, horcăielile care se transformau în spumă pe buzele ei vinete.

— Abces cerebral, mi-a spus medicul. Nu trăiește mai mult de-o săptămână.

Cealaltă, fata strivită pe scară, își tot sucea capul când pe o parte, când pe alta; gura îi era strâmbată de un spasm care parcă îi întindea niște sârme pe sub obraz, iar părul îi era încleiat de o sudoare vâscoasă.

A răspuns cu glas stins, cu ochii închiși, la întrebările interpretului, apoi medicul a îndoit pătura de pe ea, i-a ridicat cămașa până mai sus de sâni și a dat la o parte punga de gheață de pe burta ei. O burtă care era numai vânătăi cât palma: aici loviseră picioarele bandiților, cu toată puterea, ca într-un obstacol moale care trebuia dat la o parte cu orice preț. Sânii femeii erau și ei plini de echimoze.

Era prima dată când, sub ochii mei, era dezgolită o femeie ca să-i pot vedea suferința: am rămas înmărmurit! Trupul femeii, trupul ei zvelt și delicat își schimbase parcă înțelesul și puterea. Nu mai inspira decât milă și groază. Ideea însăși că ar fi putut trezi o dorință părea absurdă și mârșavă: oricine înțelegea prea bine că avea în față doar niște carne omenească, despuiată de toată minciuna în care o învăluie poftele, redusă la jalnica ei realitate de materie suferindă!... Apoi, după mila oripilată care te încremenește și te îngheață, simți un val de indignare furibundă: un pântec de femeie și niște sâni zdrobiți cu sălbăticie, gingășia plăpândă a cărnii strivite de bocancii cu ținte, lovitura cea mai mișelească pe care o poate primi cineva!...

Medicul m-a apucat de degete, în ciuda împotrivirii mele, și le-a așezat ușor pe pântecul plat; m-a trecut un fior când am simțit o perdea rigidă, o carne ca lemnul, pe care doar moartea avea s-o mai moaie…

— Peritonită acută generalizată… Laparotomia ar fi inutilă…, a spus medicul.

Apoi a tras înapoi pătura.

De la spital am dat fuga la Jandarmeria militară, ca să stimulez zelul celor de-acolo. Voiam să pun mâna pe cei șase bandiți, cât mai repede!… Toată seara, toată noaptea mă bătusem cu ei, în închipuire, apoi în vis, și mi se părea o faptă eroică și ușoară să prind fantomele cu cagulă, mutrele acelea abstracte și feroce… Și iată că două au apărut, poate, în fața mea, fără măști: lunganul de Beuillard și țâfnosul de Grenais! Seamănă atât de tare cu oricare alții, încât mă văd rămas cu indignarea în aer, fără obiect, cu o dezamăgire idioată și cu o îndoială care nu-mi va mai da pace! Au venit cu chipurile acelea banale drept alibi. Cum să mai scap acum de ele? Știu prea bine că nu voi izbuti niciodată să-mi dovedesc că piraații asasini a căror imagine s-a conturat în mintea mea din povestirile martorilor, din urmele lăsate de violența lor animalică, pot fi unii și aceiași cu respectuosul Beuillard sau cu Grenais, care mi-a aruncat în obraz Crucea de Război.

Trebuie să merg însă până la capăt, așa că citesc plângerea colonelului de artilerie în privința lui Forgeol: recalcitrant, certat cu legea, viclean. Mda… Cunosc… Dar tot nu înseamnă mai nimic!… Totuși, o acuzație precisă: dat absent la contraapelul din noaptea de 16, noaptea atentatului, s-a întors la ora patru dimineața. Pe scurt, îmi este trimis doar pentru că s-a găsit să lipsească într-un moment nepotrivit. Pot presupune orice… chiar și o simplă coincidență!

— Bagă-l pe Forgeol.

Frumușel băiat! Chiar foarte frumușel! La vreo douăzeci și doi de ani, cu o claie de păr blond, un corp vânos, de atlet, sau, cum ar spune Conan, o caroserie frumoasă; dar sesizez în ținuta lui o agilitate precaută, un soi de disimulare prudentă, care nu se potrivește deloc cu forța lui. Pare clădit anume ca să joace ca înaintaș în meciurile internaționale, dar îl cred în stare să joace

brutal, placând din spate și punând piedică ori de câte ori e sigur că arbitrul nu-l vede… Nu reușesc să-i găsesc privirea. Nu s-a mulțumit să-și scoată boneta ca să salute, s-a mai și înclinat.

— Zici că ți-ai petrecut noaptea de 16 acasă la o femeie?…

— Da, domnule comisar.

Am de îndată impresia că ăsta n-o să reziste ca ceilalți. Își suge buzele, își frământă în mâini boneta, ca în cărți!… Un intelectual. Suferă, ca și mine, din pricina unei minți prea sprintene, care, cuprinzând prea multe gânduri, amețește și e cuprinsă de neliniște. Îi simt încordarea, nervii întinși la maximum: anticipează prea multe capcane, se obosește pândind în toate direcțiile din care ar putea veni atacul. Educația primită îl face să exagereze importanța logicii și are cu siguranță în minte un sistem de apărare coerent și complex, de care se va alege praful dacă-i voi găsi punctul slab. Simt că, dacă-l voi face să se contrazică, se va crede pierdut – și pierdut va fi!

— Spui că nu cunoști numele și adresa femeii?

— Am întâlnit-o seara, don' locotenent, când mă întorceam la cazarmă. A intrat în vorbă cu mine, eu m-am luat după ea. Acum, ca să spun exact unde anume m-a dus…

— Unde ai întâlnit-o?

— Pe Bulevardul Carol.

— Mai sus sau mai jos de Calea Victoriei?

— Mai sus, don' locotenent.

— Pe trotuarul drept sau stâng, cum cobori?

— Drept, don' locotenent.

— Ai recunoaște-o pe femeia respectivă dacă ai vedea-o din nou?… Hai, n-ai de ce să stai pe gânduri! Nu se poate ca, după o noapte petrecută cu ea…

— A, da, aș recunoaște-o, don' locotenent.

— N-ai observat la ea nimic deosebit? Era mai frumușică, mai elegantă ca altele?

— Nu în mod deosebit, don' locotenent.

— Așa… Deci era banală…?

— Cam așa ceva, don' locotenent.

— Și nu vorbea franceza! Altminteri, ar fi ușor de găsit…

— Nu, don' locotenent.

— Și deci aveai de gând să te întorci la companie când ai întâlnit-o…?
— Absolut, don’ locotenent.
— Deci n-aveai bani asupra ta!
— Puțini de tot.
— Cam cât?
— Vreo zece franci.
— Te-ai luat după ea de la primul semn?
— Nu, don’ locotenent!
— Totuși te-ai oprit din drum!
— Tocmai, don’ locotenent, ca să vorbesc cu ea, să-i zic că nu pot…
— Spune pe românește.
— …
— Da, da, spune asta în română! Mi-ai spus că ea nu vorbea franceza. Înseamnă că a trebuit să-i explici în română… și nu poți lega două vorbe! De ce nu recunoști că te-ai lăsat condus la ea de la bun început? Nu-i așa?
— Ba așa e, don’ locotenent.
— Totuși nu aveai bani asupra ta, și nici ea nu ți s-a părut nici deosebit de atrăgătoare, nici deosebit de elegantă. Dacă erai așa de hotărât să te întorci pentru apel, cum de te-ai lăsat așa ușor?
— …
— Deci așa, ai pornit în sus pe bulevard, cu femeia… Tot pe trotuarul drept?… Bun. Doar că, la ora aia, e plin de ofițeri, direcția e periculoasă…
— Am cotit-o pe prima stradă, don’ locotenent.
— N-ați ajuns până în Piața Mihai Viteazul?
— Nu, don’ locotenent. Am luat-o pe prima stradă, tocmai ca să nu mă întâlnesc cu vreo patrulă.
— Prin urmare, pe prima la stânga.
— Da, don’ locotenent.
— Nu e nicio stradă la stânga!
— Ba…
— Îți repet că nu e nicio stradă la stânga! Vrei să-ți arăt pe plan?… Încă ceva: când te-ai întâlnit cu femeia, erai singur, firește…

— Da.

— Înseamnă că ești singurul soldat din toată armata care iese în oraș fără camarazi; poate-mi explici de ce.

— Mă despărțisem de camarazi la cafenea, don' locotenent.

— La care cafenea?

— Nu mai știu. Pe o stradă de lângă poștă.

— Camarazi de regiment?... Hai, răspunde!

— Da, don' locotenent.

— Atunci cum se face că niciunul nu era cu tine, din moment ce și ei trebuiau să se întoarcă pentru apel?

Își frământă boneta, aruncă priviri ba la stânga, ba la dreapta, de parcă ar căuta un punct de sprijin.

— Adică, în seara aia... nu, nu era nimeni din Regimentul 16... Acum îmi amintesc. Nu era în seara aia.

— Atunci din ce regiment erau?... Hai, să nu-mi spui că nu știi!

— Regimentul 50.

— 50? Păi ăsta e fostul meu regiment... Cazarma Făgăraș! Era în drumul tău! Ar fi venit și ei cu tine... Nu mai scapi, drăguță!

Într-adevăr, îl simt încolțit. Ritmul în care îl hărțuiesc, eșecurile pe care le-a suferit deja îl debusolează. Sunt sigur că minte, iar această certitudine – prima mea certitudine în toată povestea asta – îmi redă încrederea și aplombul. Nu-i las niciun moment de răgaz, îl stârnesc:

— Ți-ai petrecut noaptea cu femeia aceea. Nu e o profesionistă, altminteri ți-ar fi cerut bani, și n-aveai. I s-o fi părut că ești destul de frumușel ca să nu mai trebuiască s-o plătești?...

Schițează un zâmbet, clatină din cap, dar privirea îi rămâne încordată, în gardă, înfricoșător de atentă, căci așteaptă lovitura care nu știe de unde va veni.

— Deci genul de relație la care pesemne visai. Nu-ți puteai dori decât să te întorci la ea – și totuși, pleci fără să știi nici numele, nici adresa, nici prenumele femeii! Nici măcar prenumele!... Cred că acum îți pare rău că ai spus așa la primul interogatoriu, din prea multă precauție, ca să nu alimentezi ancheta! Ei, greșeala aia n-o mai poți drege! Nu e normal să nu știi prenumele unei femei cu care ți-ai petrecut o noapte!...

Chiar și numai asta, amice, dovedește cu prisosință că povestea cu necunoscuta ai născocit-o pe loc, în fața domnului colonel, pe măsură ce ți se puneau întrebări! Praful s-a ales de ea!... N-ai fost la nicio femeie... Ai mințit! Și o să-ți spun mâine unde ai fost, și o să-ți și dovedesc! Apropie-te.

M-am ridicat, l-am înșfăcat de gulerul vestonului.

— Ia spune, când ți-ai cusut petlițele astea?...

Tocmai mi-am adus aminte spusele lui Conan: „Își descususeră petlițele!“, iar petlițele astea au marginile cusute cu ață neagră, nouă, care n-a apucat să se decoloreze.

Șovăie. Nici de astă dată nu ghicește dincotro va veni atacul.

— Păi... de curând, don' locotenent.

— Mai exact, în data de 17, pentru că pe 16 ți le-ai descusut ca să nu fii recunoscut când ai dat lovitura! Ieși!...

Rămâne locului. Vrea ca, înainte de a ieși, să găsească o stratagemă, o explicație, să vorbească!... Nu poate. Deschide gura, își umezește buzele cu limba... apoi pleacă, alb ca varul, și se lovește zdravăn de tocul ușii.

La trei ore după aceea, dădeam să plec de la birou, când un brigadier de jandarmi mă salută din prag:

— Domnule locotenent, Grenais și Beuillard spun că trebuie să vă comunice urgent ceva.

— Sunt aici?

— Da, domnule locotenent.

Intră amândoi, salută, exagerat de regulamentar. Până să apuce să deschidă gura, m-am uitat la petlițele lor. Nici ei nu s-au gândit la amănuntul ăsta: ața apare sub forma unor puncte mari și negre pe pânza spălăcită... Beuillard începe:

— Domnule locotenent, nu v-am spus pentru că nu ne mai aminteam data exactă, dar acum suntem siguri: în noaptea de 16 eram amândoi de gardă la depozitul de muniții. Așa!...

— Bun... Cine vă numise, comandantul de companie?

— Da, domnule locotenent, domnul locotenent Conan.

— Bine. O să verific.

Pocnesc amândoi din călcâie. Fac apoi stânga-mprejur, impasibili, fără să-și trădeze în vreun fel râsul interior, enorm, care-i înăbușă. Îi fac semn brigadierului să rămână.

— Domnul locotenent Conan a trecut cumva pe la arest azi după-amiază?

— Da, don' locotenent.

— A stat de vorbă cu Grenais și cu Beuillard?

— Da, don' locotenent. A zis: „Eu sunt apărătorul lor“. Și i-au fost aduși la vorbitor, ca de obicei.

— Perfect.

Nici n-a fost nevoie să trimit după el. După un sfert de ceas, era în fața mea, zeflemitor, mijindu-și ochii:

— Unde-ai ajuns cu munculița?

Scos din fire, i-am trântit-o:

— Nu trebuia să-mi faci figura cu depozitul de muniții! Când o să semnezi o declarație cum că cei doi erau de gardă pe 16, iar eu o s-o verific, ce-o să se-ntâmple?

Închide ochii, cuprins de o jubilație fără margini.

— Păi! O să se-ntâmple că Bérézin – îl știi, sergentul cu care am luat atunci masa și pe care l-ai cules pe splai când se bătea cu unul de la Intendență –, Bérézin, care era comandantul gărzii în noaptea de 16, îți va declara, de câte ori vei pofti, că Grenais și Beuillard nu s-au dezlipit de el în noaptea aceea…

— Făceau de gardă toți patru?

— Da, ceilalți doi erau tot de la mine. Doar ce-am vorbit cu ei… Îți vor spune, ca și Bérézin, că…

— Bine, bine, am priceput!…

Mulțumit, își umple pipa și spune:

— E o plăcere să stea omul de vorbă cu tine!

Atâta sfruntare mă depășește! Cei doi acuzați, sergentul, cei patru soldați din gardă – în total, șapte inși care vor minți din ordinul lui. Dacă unul dintre ei se va contrazice sau va șovăi măcar, falsul va ieși la iveală, iar el, ofițerul complice cu niște bandiți ordinari, va fi și el zdrobit!

— Când vrei să-ți dau declarația?

Instinctiv, ocolesc răspunsul:

— Mai întâi, aș vrea să-mi spui cum ai forțat ușa arestului. Am aflat că le-ai povestit jandarmilor că ai fost trimis ca apărător al ălora! Știi cum se numește asta?…

Se îndreaptă de spate de mi se pare că a crescut brusc:

— N-am spus că am fost trimis! Am spus că sunt apărătorul lor, nu-i totuna!... Pentru că e obligația mea să le iau apărarea și să-i apăr, și nu cu tromboane sau pentru că mi-o ceri tu! Tu cum te-ai găsit să te duci să-i ceri scuze din partea mea încornoratului de maior pe care l-am cotonogit?! Ei, află că, de data asta, n-o să mă mai trimiți la arest ca să poți tu trage sforile în voie, ci o să te tot împiedici de mine!... Oamenii ăia fac de zece ori mai mult ca tine și ca galoanele tale și ca pielea ta! Profitați că aveți iar la dispoziție birouri și polițai ca să le căutați nod în papură! Ușurel!... Pe oamenii ăia eu i-am învățat să nu se lase uciși, pricepi? Să nu se lase regulați de orice tâmpit ca tine!... Cum adică să nu le iau apărarea?... Află că în ziua procesului aș fi în stare să mă duc să-i înșfac de burți pe colonel și pe băgătorii lui de seamă și să le strig în față: „Mai lăsați-i dracului în pace! În *pacea* pe care v-au câștigat-o, vouă și atâtor altora! Hai, profitați! Faceți-vă căcaturile voastre de rapoarte, alergați după bani, după macaroane, după fufe de o mie de lei bucata, dar țineți minte că ăștia au dus tot greul când voi stăteați cu picioarele la căldurică, sub șase metri de bușteni! Dați-le drumul! N-ați păzit nimic împreună, ai? E, atunci ce-ar fi s-o lăsați mai moale?“...

— Nu se mai poate vorbi cu el! declară de Scève când îi povestesc incidentul. Sunt totuși chestii prea de tot pe care refuză să le vadă! Eu, în locul tău, n-aș sta pe gânduri: i-aș face praf alibiul cu depozitul de muniții, orice-ar fi! Nu de tine își bate joc, ci de toată justiția militară!...

Clatin din cap:

— Nu vreau să pornesc ancheta de aici, pentru că ar însemna să-l fac praf și pe el!

— Știi mai bine ce ai de făcut!... Ai fost să stai de vorbă cu fetele?

— Da, ieri, la spital...

— A, nu cu alea! Cu celelalte, cu fetele care au păpat banii... Doar nu-ți închipui că i-au depus la bancă! Poliția română o să te piloteze, doar s-o rogi. Numai de la ele ai putea afla lucruri noi. Știi bine că, întotdeauna când un bărbat face o măgărie, de pe urma ei profită o femeie!

VII

Îmi dădusem întâlnire la ora șase dimineața cu cei doi polițiști români în Piața Sfântul Gheorghe – o piață mică, rotundă, mărginită de case cu un singur cat. În centru, o lupoaică de bronz înțeapă cu țâțele ei ascuțite două păpuși negre așezate pe un soclu strâmt – Romulus și Remus. Zăpada acoperise încet orașul, așternându-și pretutindeni rotunjimile albe, ca de vată, cum se întâmplă numai prin părțile în care, pe pământul tare, ninge cu fulgi mari zile de-a rândul. Toate unghiurile erau căptușite, de la colțurile treptelor până la coamele acoperișurilor. Trebuise să fac un ocol, căci, peste noapte, vântul ridicase în drumul meu un nămete înalt care închidea o stradă; cele două siluete mă așteptau deja la piciorul lupoaicei care ținea în echilibru, pe spinare, o creastă de zăpadă. Era o priveliște surprinzătoare! Era de mirare că fiara nu se scutură…

Când am ajuns în piață, cei doi bărbați se învârteau în jurul soclului ca să înșele așteptarea și frigul. Niște mantale lungi, brune, le băteau cizmele. Cel mai scund purta pe cap o caschetă militară cu urechile lăsate; celălalt, o căciulă cheală de care se mai agățau doar câteva smocuri de blană. Omul cu caschetă mă vede primul, mă întâmpină și se prezintă în franceză:

— Inspector Ștefănescu.

Cu o mișcare a capului, mi-l arată pe colegul lui, mormăind alt nume în -escu; polițistul cel înalt ridică o mână moale până la cușma jumulită.

Sub lumina albă care plouă dintr-un felinar electric, disting obrazul ras, energic al lui Ștefănescu, privirea lui vioaie și pătrunzătoare, gura strânsă, cu buze scurte și dure. Celălalt polițist pare o brută mătăhăloasă, cu purtări părintești; sub policarii lați, pătrățoși, cu care se ține de revere încape câte o monedă de cinci franci. Trebuie să mărturisesc că am fost

plăcut surprins: mă așteptam la două mutre de martori mincinoși, dar aveam de-a face cu un soi de subofițeraș descurcăreț și cu un atlet din cei care rup lanțuri pe la bâlciuri.

Și apoi, Ștefănescu nu era nici vorbăreț, nici slugarnic: după ce ne prezentăm, mă lasă și își reia plimbarea. Ba chiar, după câteva minute, își scoate ceasul, fără să-și ascundă nerăbdarea: jandarmul meu grefier se lasă așteptat! Apare într-un târziu, clătinându-se pe niște tălpi convexe din pricina zăpezii, pe care încearcă să și le elibereze dând cu picioarele în ziduri:

— Am greșit drumul, domnule comisar, și n-am avut pe cine să întreb...

Pornim. Cei doi români o iau înainte și o apucă pe niște străzi înguste, pe care neaua căzută contrastează cu fațadele negricioase. La prima răspântie auzim un zornăit ușor de zurgălăi, iar pe zăpadă își face apariția un cal murg care pare să nu tragă după el nimic. Când trece, vedem în spatele crupei lui, pe o sanie precară, făcută dintr-o scândură prinsă pe două șipci, un țăran alb care-și ridică spre noi căciula și, întors, ne privește multă vreme.

Polițiștii se afundă într-un labirint de străduțe unde omătul acoperă gropile și pietrele. Din loc în loc se cască ganguri joase și coridoare în care s-au strâns nămeți ce lucesc în umbră. Uneori, troienele astupă până la jumătate câte o ușă prăpădită. Frigul zorilor ne strânge tâmplele.

Cei doi români se opresc în pragul unui coridor strâmt; lanterna lui Ștefănescu își plimbă lumina pe pereții slinoși, pe dalele desprinse. Intrăm.

Inspectorul bate cu pumnul în prima ușă din stânga.

— Poliția!

Lanterna luminează un cerc de lemn ros, plesnit, pe care vopseaua s-a închegat sub forma unor lacrimi cafenii.

— Poliția!

De astă dată, avertismentul este însoțit de lovituri de picior în scândură. Ușa se întredeschide, prudent, dar Ștefănescu se proptește în ea și o dă de perete, iar raza rece a lanternei începe să se învârtă căutând-o pe femeie, alunecă pe un petic de umăr gol, apoi urcă și izbește o față, o față prelungă, palidă, pe care gura deschisă și ochii măriți scobesc pete negre. Abia apuc s-o

întrezăresc, căci lumina se retrage, mătură odaia, apoi rămâne țintuită asupra mesei pe care lucește alama unei lămpi cu gaz. Ștefănescu o aprinde, iar flăcăruia roșiatică urcă, funinginoasă, amărâtă ca tot ce luminează, pereții coșcoviți, masa slinoasă pe care zac niște cârpe și un boț de mămăligă tare – turta de mălai care ne dezamăgise atât de tare, căci, după culoare, ne închipuiserăm că e făcută cu unt și ouă.

Patul seamănă cu sania cu care ne-am întâlnit pe drum: câteva scânduri prinse pe niște stinghii lungi. Pe margine spânzură un cearșaf cenușiu, iar salteaua subțire păstrează, până la lemnul de dedesubt, forma corpului. De pe o etajeră atârnă o perdea de atlaz roșu, iar lampa aruncă pâlpâiri într-un ciob de oglindă prins de perete în patru cuie. O chichineață din acelea în care, de îndată ce ai intrat, îți pare rău după strada lăsată în urmă, oricum ar fi fost ea.

Femeia a rămas lângă ușă, desculță pe pardoseală; de sub cămașa scurtă, pe care mâna ei crispată o ține strâns, i se văd picioarele subțiri. Este limpede că e încremenită de o frică îngrozitoare, care-i îngheață orice tresărire, orice cuvânt, răsuflarea, privirea. Parcă ar fi ucis-o cineva. Panica o trădează: știe de ce suntem aici…

Ștefănescu se îndreaptă spre ea și, vârându-și fața într-a ei, i se adresează cu o brutalitate înspăimântătoare, sfârtecând, cu mișcări de cap bruște, vorbele pe care i le scuipă în obraz.

— Nu, nu!… repetă femeia.

Aceste nu-uri, înăbușite și prelungite, îi ies din gâtlej ca niște gemete, retezate de tremurul obrajilor.

— Lăsați-o să se îmbrace!

Din instinct, mă retrăsesem cu jandarmul meu până în fundul încăperii, în fața dreptunghiului negru al ferestrei. Ștefănescu îi arată femeii, din ochi, hainele îngrămădite pe pat, iar ea își pune pe umeri paltonul, un palton de postav brun, și își târșâie picioarele până la papucii de sub pat.

Aud un zgomot de sfâșiere: polițistul cel înalt smulge atlazul de pe etajeră și începe să scotocească prin veselă. Găsește, între farfurii, o cutie veche de hârtie pentru corespondență și o deschide pe masă. Ștefănescu împrăștie cărți poștale și facturi pe care se apleacă să le cerceteze. Celălalt dă ocol camerei,

răstoarnă salteaua, pipăie rochiile, dar, negăsind nimic, se întoarce și el lângă masă. Atunci, Ștefănescu se caută prin buzunare și înșiră pe masă, peste hârtiile răvășite, trei fotografii – a lui Beuillard, a lui Grenais și a lui Forgeol – făcute în urmă cu două zile în arest. O cheamă pe femeie, cu noi amenințări care sună straniu în casa adormită: îi recunoaște?

Încovoindu-se, femeia se uită cu o intensitate extraordinară: se simte că vrea din tot sufletul să-i recunoască, să fie de folos, să dezarmeze… Dar e nevoită să mărturisească, ridicându-se:

— Nu!…

Deodată însă, începe să vorbească, pe nerăsuflate, în timp ce polițiștii o ascultă impasibili.

— Cunoaște niște francezi, traduce Ștefănescu, dar spune că sunt îmbrăcați în galben și au mantale roșii…

Spahiii…

— Mai zice, adaugă nepăsător polițistul, că i-au cerut bani și că au bătut-o…

— Cum îi cheamă?

Inspectorul ridică din umeri, apoi se îndreaptă spre ușă:

— Poftiți, domnule locotenent. Aici nu găsim nimic interesant!…

Afară, zorii cenușii se preling de pe acoperișuri pe strada cețoasă pe care trec umbre. Geamurile bodegilor sunt înroșite de lămpi ca aceea din odaia femeii. Măresc pasul ca să-l ajung din urmă pe Ștefănescu.

— De ce-i era așa de frică?

— Să n-o ducem la secție…

— Fără motiv?

Românul ridică din nou din umeri, îmbufnat. Am înțeles atunci că pentru femeie, ca și pentru el, nevinovăția nu conta, nu slujea la nimic, și că, în momentul în care ne văzuse intrând, se temuse nu de pedeapsă, ci de năpastă, de o năpastă care amenința întruna și care n-avea nevoie de nicio justificare.

Năvălim în alte două cămăruțe, tot fără succes, iar călăuzele mele par să-și piardă răbdarea din pricina acestor eșecuri. Apoi, într-o mansardă în care suntem nevoiți să stăm cu capetele plecate, dăm peste o femeie bucălată, pistruiată, cu o față unsuroasă pe care sudoarea de peste noapte năclăia fardurile

din ajun. Pe asta Ștefănescu o înșfacă atât de tare de braț, încât printre degetele lui carnea femeii formează cute livide. Apoi îl văd răsucind acest braț, încetul cu încetul, într-adins…

— Dați-i drumul!

O spun pentru că trebuie, nu din milă, ci de silă. Durerea sporise hidoșenia femeii, iar o urâtă nu înduioșează decât dacă suferă cumplit! Strâmbătura ăsteia era doar respingătoare… Polițistul îi dă drumul îmbrâncind-o cu putere în perete: umărul ei masiv se lovește cu un zgomot înfundat, ca de căzătură. În odăița îmbâcsită miroase dulceag a moarte și a *papier d'Arménie*.

Îmi amintesc și de o țigăncușă nerușinată și bronzată care se fâțâia pe-acolo acoperită doar cu un fel de șorț, ca negresele, și care, de beată ce era, nici nu ne-a văzut, nici n-a simțit unghiile lui Ștefănescu încleștându-i umărul. Se bălăbănea sub smucituri, dar era cu neputință să-i întâlnești privirea; avea niște ochi goi, de statuie.

Între timp se luminase de ziuă, iar jandarmul meu și cu mine ne simțeam stânjeniți, căci oamenii de pe stradă se opreau și întorceau capetele după noi… Pe lumină, Ștefănescu și lunganul păreau neînsemnați și dubioși, cu mantalele lor zdrențuite, cu cizmele lor scâlciate, dar din mersul lor hotărât oricine își dădea seama că ei sunt căpeteniile expediției și că noi, cei în uniformă, nu facem decât să ne ținem după ei.

Deodată, jandarmul meu, care, pășind pe trotuar, părea adâncit într-o meditație solitară, declară:

— Femeile astea, când le vezi seara și dimineața, nici nu zici că-s aceleași!…

Avea dreptate. Erau aceleași femei pe care le întâlneam, fardate, pe Calea Victoriei, cu privirea aprinsă dincolo de voaletă, aceleași femei care ne opreau atingându-ne cu mângâierea călduță a mănușilor. Când puneau mâna pe câte un client, îl duceau în niște camere mobilate cu divane, capitonate cu covoare ce-ți luau ochii. După ce-și terminau însă activitatea mecanică, se întorceau în hrubele lor, care păreau săpate în faleze de cretă, căci erau glaciale și goale ca adăposturile noastre din Champagne. Iar acolo își lepădau echipamentul, hainele, atitudinea, rujurile, și nu mai rămânea din ele decât ce

găsiserăm noi – niște trupuri descărnate și cenușii, niște trupuri cu fibrele rupte de frământarea atâtor mâini. Sinistru!... N-am să uit niciodată că da, erau aceleași!

Polițiștii se opriseră în fața unei clădiri mai înalte, cu fațada cafenie – un hotel. Patronul – un grăsan murdar, cu părul peste urechi – ieși din cușca lui cu geamuri, răspunse cu glas scăzut la întrebările lui Ștefănescu, apoi o luă înaintea noastră pe scara îngustă. La toate etajele auzeam trăgându-se apa. La etajul patru, ne opri în fața unei uși cu numărul 14, ne salută de mai multe ori și coborî.

Ștefănescu ciocăni la ușă. Ciocăni, nu bătu, nu strigă „Poliția!“. Dinăuntru răspunse un glas de femeie:

— *Entrez*.

— O franțuzoiacă! mă anunță inspectorul, făcându-mi loc ca să intru primul la compatrioata mea.

Pereții dispăreau sub evantaie de hârtie, poze ale clienților, calendare cu femei rumene, cărți poștale ilustrate cu rozase. Comoda și șemineul erau un bazar de bibelouri prăfuite, de la vasul chinezesc câștigat la o tombolă de bâlci până la serviciul de lichior desperecheat. Pe un piedestal, o femeie din ghips vopsit zâmbea unor cireșe pe care le ținea ridicate între două degete. Am apucat să văd toate astea înainte de a zări patul pe care-l ascundea ușa deschisă a unui șifonier.

— Mademoiselle Georgette, o prezentă Ștefănescu cu deferență.

Femeia se uita la noi surprinsă, dar deloc speriată. Privirea pe care mi-o aruncă era rece, de cunoscătoare. Părea foarte grasă, în cămașa ei de noapte cu volane de dantelă, dar toate franțuzoaicele erau grase în țara aceasta cu femei subțirele. După chip, ar fi putut părea o fată de treabă, dar nu și după gura strânsă și ochi. Încă de la primele mele cuvinte pricepu de ce venisem:

— Ah, domnule, de când aștept! Ceea ce se întâmplă e rușinos!... Vă rog, luați loc... Zât, pisi! Dă-i voie domnului să șadă!... Au ajuns să ceară bani de la toată lumea! Și mie mi-au cerut. Vă închipuiți cum i-am luat în primire! Așa le-am zis: „Pentru niște francezi, vă purtați josnic!“. Doar că sunt femei care se lasă dominate, așa că...! Cu noi, franțuzoaicele, nu

îndrăznesc, pentru că știm să le vorbim, dar româncele sunt terorizate, domnule dragă! O cunosc pe una căreia i-au spart dinții!... Sigur, o să-mi spuneți că e vorba doar de câțiva derbedei și că toți ceilalți se poartă ireproșabil. Știu, dar gândiți-vă ce impresie se creează!...

Vorbea cu gesturi largi, indignate, șezând în fund. Țigara pe care o uitase fumega lângă ea pe o farfurioară. Ștefănescu asculta cu luare-aminte, iar jandarmul grefier dădea din cap, găsind că femeia știe ce spune; românul cel înalt, care nu înțelegea, se uita la pozele de pe pereți.

— Nu bănuiți pe niciunul că ar fi putut da lovitura de la Palais de Glace?

— Eu, domnule, nu merg niciodată la Palais de Glace. În 1912, am venit la București ca învățătoare. Tocmai ce-mi luasem diploma...

Ștefănescu trânti deodată pe pat cele trei fotografii. Una rămase ascunsă într-o cută a cearșafului.

— Îi cunoașteți?

Ofuscată, domnișoara Georgette îi aruncă o privire dușmănoasă, dar luă pozele:

— Nu, nu cunosc pe...

Erau fotografiile lui Grenais și Beuillard.

Polițistul trase așternutul, iar a treia poză apăru și ea. Domnișoara Georgette o luă:

— Ah, pe ăsta!...

— Îl cunoașteți?

— Ba bine că nu! Un nenorocit!

Se uita cu o ranchiună care-i strâmba gura la zâmbetul nerușinat pe care Forgeol îl arborase în fața aparatului de fotografiat.

— Îl cunosc, îl cunosc, și nu sunt singura. Puteți să le întrebați și pe Joița Petrescu și pe Nica Lahovan ce-au pătimit cu el! Într-o seară, la Capșa, voia să vină cu mine... Am refuzat. Și zice: „Dacă vrei bani, să știi că am...“.

— Nica Lahovan ați spus?

Ștefănescu scria de zor.

— Da... Mi-a arătat o hârtie de o mie de lei. I-am răspuns: „Să-mi dai de zece ori pe-atât și tot nu vreau să am de-a face cu

dumneata!“. Și ce-a fost atunci la gura lui! Nu vreau să repet… Așa, pe înfundate, și râzând, cum râde aici în poză! I-am zis: „Numai un laș insultă o femeie!“. Atunci, pe sub masă, m-a ciupit de picior, dar răsucindu-mi pielea! Nu pot să v-arăt, dar mai am și-acum semn, după trei săptămâni! Am țipat, iar el a făcut pe miratul: „Te-ai lovit?“. Nemernicul!… N-am vrut să fac tărăboi, pentru că e o cafenea respectabilă. Dar i-am zis printre dinți: „Dau eu de urma ta!“. Mi-a răspuns: „Nu în seara asta; am o întâlnire. Altă dată…“. A plecat și, de-atunci, nu l-am mai văzut.

— Când s-a-ntâmplat asta?

Ștefănescu aștepta cu creionul pregătit.

— Știu că era într-o duminică seara…

Polițistul își răsfoi carnețelul:

— Ați zis trei săptămâni? Duminică 21?

— Stați… Nu era 14, că pe 14 am fost la Giurgiu cu un prieten… Nu era nici 28, când nu m-am simțit bine și n-am ieșit în oraș. Da, nu putea fi decât pe 21.

La trei zile după atac!…

— Și de atunci nu l-ați mai văzut?

— Nu.

— Ați mai auzit vorbindu-se despre el? Nu știți ce femei a frecventat?

— Ba da! Țin minte că Irina mi-a spus că l-a văzut dansând la Corso cu Ileana Sartu. Pe Ileana am văzut-o alaltăieri, la Maxim’s, dar era cu un ofițer, unul scund, roșu la față.

— Vă mulțumesc…

— Ah, ce n-aș da să fie el! izbucni gazda noastră.

Rostise cuvintele astea stând în pat, plină de o furie rece, cu fața încordată de amintirea vechilor afronturi. Mai mult ca sigur că Forgeol, folosind cuvintele franțuzești de rigoare, o readusese la condiția ei din Franța pe ea, franțuzoaica get-beget care avea atâta căutare printre români. Cărora probabil că le spunea *mon cher*, povestindu-le despre Paris și despre educația ei aleasă! Nu admirau ei, cu toată încrederea, tot ce venea de la noi, până și așa ceva?… Ani de-a rândul, mademoiselle Georgette îi dusese pe toți de nas fără jenă. Și deodată apăruse

Forgeol, înarmat cu toate apelativele de care au parte cele ca ea, și i le adresase cu zâmbetul pe buze…

— Scuze pentru deranj.

Se foiește puțin și își dă ochii peste cap, toată numai miere:

— Vai de mine, domnule! Pe mine să mă scuzați că v-am primit în dezordinea asta și într-o ținută atât de…

Se apleacă puțin, ca să-și deschidă decolteul, iar privirea ei pudibondă și poznașă mă invită să-i descopăr pieptul generos. N-aș fi crezut-o atât de pezevenche…

Cinci minute mai târziu, ieșim în Bulevardul Carol, în aglomerația de dimineață – funcționari grăbindu-se spre birou, femei alergând la piață, ofițeri români și francezi coborând la comandament. Deodată, mă opresc și întreb:

— Aveți adresa acelei Ilene?

Ștefănescu se bate pe buzunarul mantalei:

— Da.

— E departe?

— Prin Cotroceni.

În partea cealaltă a orașului!

Opresc birja unui scapet. O să mă coste cincizeci de lei, dar scap, practic, de escortă! La nouă și jumătate, trăsura ne lasă în fața unei case mobilate, unde, potrivit carnețelului lui Ștefănescu, locuia dansatoarea Ileana Sartu.

Și aici intru primul într-un vestibul lung. Văzându-ne, femeia care-mi deschisese făcu un pas înapoi, spre o ușă închisă, apoi scoase un țipăt; fără o vorbă, Ștefănescu o înșfăcase de umeri; acum o îmbrâncea, de-a-ndăratelea, o lipea de perete și o ținea acolo răstignită.

În fundul culoarului încăpător se deschise larg o ușă:

— Ca să vezi!…

Conan, în pijama, se uita la noi cu brațele încrucișate.

Oricât de absurd ar părea, n-am fost decât pe jumătate surprins că mă lovesc iarăși de el. Ajunsese să mi se pară aproape normal să-l întâlnesc la toate cotiturile acestei afaceri în care ne luptam unul cu celălalt. Poate și pentru că, în străfundul sufletului, îmi era teamă de el la tot pasul… Poate că, fără să-mi dau seama pe moment, și mademoiselle Georgette mă pregătise pentru această întâlnire: „un ofițer scund, roșu la

față“… Desculț pe parchet, părea și mai scund, și, în pijamaua deschisă la culoare, mai roșu ca oricând!

— Cu ce ocazie pe-aici?… Dar mai bine poftiți înăuntru!

De-abia în cameră păru să mă recunoască, doar ca să-mi ordone:

— Zi-le ăstora să se care, iar tu rămâi să lămurim lucrurile!

— …

— Zi-le, te rog, să se care, sau îi scot eu în șuturi!… Iar tu de colo, dă-i drumul fetei!

Ștefănescu îl măsură cu privirea lui crâncenă, încleștându-și și mai tare mâna pe umărul gol de pe care capotul alunecase. Atunci, luându-și avânt, Conan se năpustește spre el ca un berbec, izbindu-l zdravăn cu capul. Preț de o secundă, rămân paralizat, stupefiat de iuțeala mișcărilor lui, de obicei atât de lente! Pumnii, picioarele și capul repezeau lovituri după lovituri, cu o viteză furioasă și precisă: brațele i se învârteau ca niște biele, picioarele i se transformaseră în pistoane. Arăta într-adevăr ca o înspăimântătoare mașină de asalt…

Reușesc să-l apuc de încheietura mâinii, se smulge cu o răsucire și, cu umărul, mă expediază în perete. Dar Ștefănescu, care, retras într-un colț, încasa cu curaj, profită de diversiune și răcnește un ordin; Conan îl lasă și sare spre celălalt capăt al camerei, după vlăjganul care a luat-o pe sus pe Ileana, în ciuda țipetelor ei. Dă să ocolească patul, dar se împiedică și cade: Ștefănescu i-a aruncat cu un scaun în picioare. Conan se ridică imediat, dar ușa spre care s-a repezit nu se deschide; celălalt s-a proptit în ea de partea cealaltă. Se aude apoi răsucirea unei chei. Conan măsoară din ochi grosimea obstacolului și își adună liniștit în jurul șoldurilor ce-a mai rămas din pantalonii lui de zefir roz. Își înalță brusc capul: pe stradă a răsunat o fluierătură stridentă – polițistul a oprit o trăsură în care să-și azvârle prizoniera. Conan se întoarce spre noi:

— Trei nenorociți, asta sunteți, și cu ăla de jos, patru!… Tu, fercheșule, felicitări – frumoasă meserie ți-ai găsit! De-acum, când te vede omul pe undeva, tre’ să se întrebe ce porcării se mai pun la cale!

Grefierul meu, un jandarm respectuos și bun de gură, încercă să explice:

— Niște simple informații, domnule locotenent, atât doresc dumnealor, inspectorul Ștefănescu…

— Tu, polițaiule, ciocu’ mic!… Tu de colo, Escule, poți fi mândru că mi-ai tras-o! Ești primul!…

Se uita, cu un început de stimă, la românul care se ștergea de sângele de pe obraz.

— Frumos mi-ai expediat scaunul ăla! O să te țin minte!

Apoi încheie, parcă istovit dintr-odată:

— Da’ să știți că tot mi-e silă de voi!… Acum, hai, cărați-vă, să-mi trag nădragii.

Ștefănescu se aplecase peste fereastră, îl chema deja pe cel de jos să ne deschidă. Conan, care nu-l scăpa din priviri, cugeta cu voce tare:

— Ar fi și asta o meserie, dacă n-ați avea de răscolit atâta rahat!…

Mie îmi promise, când ieșeam pe ușă:

— Mai vorbim noi mâine despre povestea asta!…

Se înșela: a doua zi urma să escorteze un convoi până la Pitești, unde nu-mi fusese deloc greu să-l trimit. Mă descotoroseam astfel de el două săptămâni bune, pentru că nu voiam cu niciun preț să-l văd în sala de judecată!

„Soldat Grenais Édouard, din Regimentul 268 Infanterie.

Grenadier de un curaj excepțional, întotdeauna voluntar pentru misiunile cele mai primejdioase. Cu ocazia incursiunii din 23 septembrie, a făcut, singur, patru prizonieri, între care un locotenent bulgar, și i-a adus în liniile noastre. Are la activ trei citări pe ordinul de zi.

Soldat Beuillard Henri, din Regimentul 34 Infanterie.

Transferat la cerere în detașamentul de cercetare, s-a remarcat întotdeauna prin cutezanță și sânge-rece. În cursul atacului din 12 februarie, a dovedit o admirabilă tenacitate. Când compania lui, depășită numericește pe flancuri, a primit ordin de repliere, soldatul Beuillard i-a răspuns adjutantului care era la comandă: «Încă n-am omorât destui; rămân pe loc!».“

Locotenentul care-i apără pe bandiții mei citește bine! Știe să desprindă cuvântul decorativ și, cum zice Conan, s-o aducă din condei. A citit deja că soldatul Moreau, al patrulea atacator pe

care mărturisirile Ilenei Sartu ne-au permis să-l arestăm, a reușit, rănit fiind la mâna dreaptă, să împuște doi nemți cu mâna stângă; că Dufour a evadat din spital, cu 40 de grade temperatură, ca să nu rateze o incursiune, că Girard, un agent de legătură neîntrecut, lovit de un glonț care-i zdrobise un picior, s-a târât un kilometru ca să transmită destinatarului ordinele pe care le primise. Tot unul și unul! Niște ostași gata oricând de atac, de asalt!

Adineauri, rosteam un rechizitoriu de om sensibil, evocându-le pe bietele femei care agonizau la spitalul „Regina Maria“. Acum, apărătorul îmi răspunde că atât stabilimentul jefuit, cât și victimele merită doar un minimum de interes; că îndeletnicirea de prostituată, ca și aceea de patron de local de noapte, comportă riscuri bine cunoscute. Dacă inculpații ar fi dat lovitura la o casă cu destinație similară, dar de speță mai joasă, toată lumea ar fi considerat fapta obișnuită și neglijabilă!... Iar banii furați erau rodul unei activități necurate, așa că nu era cazul ca pierderea lor să fie deplânsă exagerat!... Exact așa ar fi vorbit și Conan.

Judecătorii ascultă cu atenție. E dibaci apărătorul ăsta! Se străduiește să reducă agresiunea la proporțiile banale ale unei bătăi dintr-un cartier dubios. Vorbește despre pistoale care n-au vătămat decât niște oglinzi, despre o fată călcată în picioare, dar călcată, poate, de dansatorii care fugeau. Alta s-a ales cu o fractură craniană: medicul legist spune că a fost lovită cu un sifon. Dar nimeni n-a văzut-o primind lovitura!... Sunt trei trepte până la casă, casiera ședea pe un taburet înalt: nu este oare mai logic să ne gândim că, în momentul în care a fost răsturnată, femeia a avut ghinionul de a se izbi cu capul de colțul barului?...

Mai mulți ofițeri, chemați ca martori ai apărării, au venit să laude vitejia acuzaților: soldați de elită, așa au spus toți. Și, într-adevăr, îi văd aliniați, impasibili, într-o atitudine perfect regulamentară; de două ore, de când a început ședința, stau în aceeași poziție de drepți! Stau la fel de bine ca cei doisprezece soldați înarmați din spatele lor, care-i păzesc.

Fiecare a încasat câte trei ani de închisoare... Cu reducerile de pedeapsă, n-or să facă nici zece luni!... Au scăpat ieftin de

tot! Cu toate astea, când se întoarce de la Pitești și află sentința, Conan scuipă pe podeaua popotei:

— Trei ani pentru că au ușurat de bani niște pești!... Din ’914, oamenilor ăstora le-au strigat întruna: „Omoară-l! Dă-i la cap! Bravo, ține-o tot așa!...“. Și pe urmă, când n-au mai avut nevoie să se pitească în spatele lor, când nu le-a mai tremurat curu’ în pantalonii lor de călărie, le-au zis: „La pârnaie cu voi!... Da’ nu vă faceți probleme, dacă o fi s-o luăm mâine de la capăt, o să vă reabilităm fuguța, ca să vă trimitem iar în linia întâi!“.

Lovitura lui de pumn face să zornăie douăzeci de tacâmuri.

— Asta e pacea dumnealor! Când toți fricoșii și mârlanii pot călca în picioare niște bărbați adevărați, ca să se răzbune pentru patru ani de crampe la stomac. Îți vine să borăști!

VIII

Mă dusesem în dimineața aceea în grădina Cișmigiu. Pe lac – un disc de gheață dintr-o singură bucată –, o orchestră fărâmița în vânt niște valsuri. Patinatorii erau numeroși – femei înfofolite în blănuri și cărora nu li se vedeau decât ochii negri, ofițeri români cu chipie spălăcite. Zăpada orbitoare din jur mai înverzea puțin paltoanele și îngălbenea uniformele; lucrul ăsta trecea însă aproape neobservat datorită ușurinței elegante, sprintenelii miraculoase a mulțimii care se rotea ca un pumn de bile într-o farfurie. Cercurile și opturile, voltele bruște, șuierul egal și rotund atrăgeau ca un vârtej. Zăreai câte o femeie, linia fără cusur a corpului aplecat în față, chipul delicat: încercai s-o urmărești cu privirea, dar femeia se pierdea în vâltoarea întunecată, în învălmășeala zglobie ca dansul unui roi de musculițe.

Noi, francezii, ne uitam de la distanță. Niciunul dintre noi nu știa să patineze, iar orgoliul nostru suferea! De aceea, stânjeniți și invidioși, evitam să stăm prea mult în jurul lacului, să ne trădăm curiozitatea și ciuda. Ne simțeam aproape frustrați, căci ne obișnuiserăm să fim admirați, așa că acum așteptam admirație în orice împrejurare. Or, rolul de spectator nu e deloc admirabil, ceea ce nu ne pica bine!...

Dacă spune cineva că francezului îi place să-și ponegrească propria țară, înseamnă că nu l-a întâlnit niciodată în străinătate! Aici, francezul devine insuportabil de șovin! Mulți de-ai noștri, și nu dintre cei proști, au făcut atunci, la București, figură de tâmpiți prin inegalabila candoare cu care-și preamăreau patria și prin disprețul politicos pe care-l manifestau față de superioritățile locale. În felul ăsta, ajungeam in corpore complet ridicoli. Bunăoară, de ce, duminică de duminică, cele două fanfare ale noastre se simțeau obligate să cânte în față la Cercul Militar? Cele câteva cornete și tromboane

care supraviețuiseră prăpăstiilor din Balcani se munceau să interpreteze *Mascota* lui Audran în fața unei asistențe la început simpatice, apoi mirate, apoi batjocoritoare. Căci exploziile celor douăzeci și ceva de instrumentiști erau indecent de jalnice! Noi ascultam cu evlavie, aproape sfidător: muzică franceză! Româncele își îngropau gurile în blănuri și râdeau de se prăpădeau, și degeaba ne preveneau, delicat, iubitele noastre că, după fanfarele germane, ale noastre păreau cam… modeste; niciunul dintre noi nu voia s-o recunoască.

În orice caz, la capitolul patinaj nu existam! Un ațist de-ai noștri se încumetase să coboare pe gheață, dar, pentru că nu știa să meargă decât drept înainte, manevra singur, într-un soi de șănțuleț. Se întorcea ajutându-se de un copac!… Francezii de toate gradele se uitau la el de pe margine, cu priviri nemiloase.

Îl găsesc pe Conan cu coatele sprijinite pe o barieră și cu capul în palme; i-l arăt pe campionul nostru împleticit:

— Hai cu mine! O să-l rugăm să iasă!

Ridică din umeri:

— Lasă-l în pace, dacă-i face plăcere…

Asemenea indulgență din partea lui mă neliniștește. Îl privesc mai atent: nu-l mai văzusem cu o față atât de posomorâtă, cu ochii atât de ficși.

— Ce-ai pățit? Ești abătut?

— N-am pățit nimic!… Uite, acolo, una bună…

Dar nu era tonul lui obișnuit. După câteva clipe, îmi spune cu o indiferență exagerată:

— Se vorbește serios de liberare! De dimineață, la batalion, ne-am completat fișele…

Apoi, brusc, nemaiprefăcându-se:

— Zi-mi și mie ce-o să se aleagă de băieții care nu se pricep decât la bătaie și care s-au mai și prins de treaba asta? Că sunt și din ăștia!… Nu mulți, dar sunt…

Îmi destăinuia o neliniște; i-am răspuns prin două vorbe, două vorbe comode, din cele pe care le ai oricând la îndemână: „Se adaptează“.

Rămâne pe gânduri, apoi îmi arată un câine care trecea:

— Zău?… Cere-i tu potăii de colo să se adapteze la salată! El e învățat să vâneze, iar sezonul de vânătoare s-a încheiat. Dacă o

să jumulească și el o orătanie, or să-l biciuiască până la sânge… Ce-ar trebui să facă? Să-și scoată din el instinctul ca pe un căcat? Mă rog…

Se întoarce cu spatele la lac, face câțiva pași pe o cărăruie îngustă, pe care zăpada e aproape neatinsă. Îl urmez și, când ajung lângă el, se oprește:

— Să ne închipuim că or fi vreunii destul de cinstiți încât să recunoască în sinea lor nu că duc dorul războiului, ci că numai atunci au simțit că trăiesc cu adevărat… Ar trebui să se rușineze ca de-un șancru. Și totuși nu ei au cerut să meargă la război!… Iar cu toată provizia de curaj pe care au adunat-o n-or să mai aibă ce face. O să-i sufoce. Or să moară de congestie…

Începe iar să meargă, lovind copacii cu bastonul: bucăți de zăpadă ne cădeau pe ceafă:

— Când îl bumbăceam pe român, îmi mărturisește, m-am gândit să intru în poliție. Doar că mi-e prea scârbă de polițai!…

— Apropo de poliție…

Și, ca să-l scot dintr-ale lui, încep să-i povestesc ultimul meu caz: un sergent, o româncă, soțul ei. Sergentul se speriase și-l împușcase pe soț… Conan nu se arată interesat:

— Hai, mai lasă-mă cu sergentul tău!… Adică, mă rog, îți umpli și tu timpul cu ceva! Hai, răzbună morala, apără virtutea femeilor, tot e mai bine decât să le dai în cap lui Grenais și Beuillard sau să-i pui pe polițaii români s-o schilodească pe amărâta care i-a turnat…

Ca să nu bage de seamă că lovitura lui și-a atins ținta, îmi închei povestirea:

— Pentru că fusese amenințat și pentru că soțul avea reputație proastă, a scăpat cu doi ani.

— Păi înseamnă că, pe-aici, kilu’ de încornorat nu e scump deloc!…

Nu l-am mai văzut trei săptămâni încheiate. Rând pe rând, regimentele părăseau Bucureștiul, îmbarcându-se, din nou, spre destinații necunoscute. Statul-Major a plecat ultimul.

Umplusem cu vrafurile mele de hârțoage un furgon al Justiției militare. Îmi amintesc că am așteptat o zi întreagă într-o gară de triaj, sub un pod de fier de pe care niște femei aplecate le făceau semne camarazilor mei, iar ei țineau cu

încăpățânare capetele în sus. Prin toate companiile erau semnalați absenți. Știam că mi-i vor aduce unul câte unul, pe măsură ce-i vor descoperi prin șifonierele amantelor…

O cale ferată… Zile întregi de mers cu trenul, atât de încet!… 600 de kilometri în cinci zile; în sfârșit, în a șasea zi, peste un șes sădit cu varză apar în zare două cupole aurite: catedrala „Sfântul Alexandru Nevski“ din Sofia.

Probabil că, deși învingători, eram prea rufoși ca să putem fi arătați în capitala unor învinși. Ne-au ascuns așadar la Gorna Bania, la zece kilometri de Sofia. Din câte am înțeles, „Gorna Bania“ ar însemna „băile fierbinți“. Am văzut ceea ce se cheamă, pompos, „termele“ din acest cătun de vile, și tot ce pot spune e că mi s-a părut dezgustător! Toți grăsanii din Bulgaria vin să dea jos, într-un bazin pătrat în care se bagă absolut goi, puțintel din grăsimea lor galbenă. Bazinul are 35 de grade, dar izvorul care țâșnește într-o gropiță e mai cald cu cel puțin zece grade. Atunci, cei cu pielea mai rezistentă se înghesuie înăuntru și fierb în zeama aceea. Ies de acolo stacojii, scuipând sudoare, istoviți, abia ținându-se pe picioare, iar un băiat slinos îi sprijină, îi țesală în fața celorlalți, pe o bordură îngustă, din piatră. Niciunuia nu-i este rușine de grăsimea care-i iese prin pori, de propria-i urâțenie! Și le etalează cu cinism, animalic, iar după ce și-au revenit, lungiți pe niște paturi strâmte, de cazarmă, pe care pufăie fără să scoată o vorbă, pleacă înapoi, cu tramvaiul, spre Sofia, unde noi încă n-avem voie să punem piciorul. Termele sunt unica atracție din această țară!

Stăteam pe gânduri dacă să le încerc și eu, și, nehotărât, mă plimbam într-o dimineață pe marginea pătratului de apă aburindă, când îl văd ieșind de-acolo pe Conan, un Conan păros, vrâstat de cicatrice – urmele celor cinci răni primite – și care mă întâmpină cu toată buna dispoziție de odinioară:

— Abia acum ai ajuns și tu? Noi ne distrăm pe-aici de o săptămână! Să știi că, priviți de aproape, bulgăroii sunt nostimi!…

Nu prea știam cum să interpretez această apreciere și mă întrebam „Ce-o fi făcut deja pe-aici?“, când se întoarce, îmbrăcat, cu bereta pe-o ureche și cu o panglică nouă la Legiunea de Onoare. Începe de îndată să-mi povestească

primele lui amintiri bulgare: târfe, rachiu, nimic grav… Apoi mă întreabă râzând:

— Nu ți se pare că m-am schimbat?

— Ce, ai slăbit de când mergi la băi?…

— Nu, prostule! M-am îngrășat!… Cu asta m-am îngrășat!…

Întinde brațul și văd un al treilea galon argintiu.

— Am onoarea, domnule căpitan!

— Nu te prosti și vino pe la mine. Mai ales diseară: te-am așteptat ca să sărbătorim… Da, până la urmă, mi-au dat macaroana… Poate că peste două luni or să-mi dea și a treia cizmă, da' tot trebuie să dau de băut!

Am sărbătorit într-o seară, în sala de clasă pe care mitraliorii lui o decoraseră din proprie inițiativă cu ghirlande și steguleț de hârtie. Căraseră acolo până și un pian. Conan prezidă întrunirea cu demnitate, astfel încât de Scève, puțin ironic, îmi atrase atenția asupra ținutei lui impecabile:

— Iată mijlocul ideal de a-l face să stea cuminte până la demobilizare! La fel s-a întâmplat și când a primit Legiunea de Onoare: a făcut o criză de prestanță care l-a ținut trei săptămâni!…

Face o pauză, apoi adaugă:

— Merita mai mult!… De multe ori e insuportabil, dar, dacă e cineva care să poată fi numit erou!…

În sală se formaseră grupuri: cel mai zgomotos era cel din jurul proaspătului căpitan. Un camarad zdrăngănea pianul, alții începuseră să cânte… De Scève deschise o fereastră, căci fumul a treizeci de trabucuri ne năpădise. Așezat pe pervaz, mă întrebă:

— Tu nu l-ai cunoscut pe front, așa-i?

— Nu.

— Atunci, pentru că nu i-ai văzut detașamentul, nu vei ști niciodată ce înseamnă cu adevărat o trupă de războinici: era ceva pe cât de minunat, pe atât de înspăimântător!…

— Câți erau?

— Cincizeci. Îi alesese dintre mardeiașii pe care-i dibuise prin toată divizia. Pe câțiva i-ai și cunoscut… Ceata asta era cantonată într-un sat din spatele liniilor; el îi supunea pe toți unui antrenament groaznic, fără ca vreunul dintre ei să fi

crâcnit vreodată. Și ce lucruri născocise!... Toată divizia a defilat prin fața faimoasei lui rețele cu clopoței, pe care oamenii lui o traversau fără să clintească vreunul dintre zurgălăii pe care-i atârnase el de niște sârme. Era uluitor să-i vezi trecând-o, cu o delicatețe, cu o suplețe uimitoare!... El le urmărea contorsiunile și constata: „Pot să-și agațe bulgarii mult și bine cutii de conserve de sârma ghimpată!“. Apoi îmi destăinuia, cu modestie: „Am luat ideea de la Victor Hugo*[6]... Ne citeau din el la orele de educație fizică...“.

Râdeam. De Scève adăugă:

— De altfel, în cinstea mea, avea reminiscențe clasice neașteptate. Într-o zi, l-am surprins în plin exercițiu practic. Era ceva feroce și totul se desfășura pe mutește: lupte, sărituri la beregată, lovituri cumplite cu patul armei, cuțite de vânătoare care zburau și se înfigeau zbârnâind în scândura țintelor. Mi-a explicat: „Chestiile astea sunt formidabile, pentru că nu fac zgomot. Doar că, dacă ai nevoie de prizonieri, ghinion! Nu mai găsești niciunul întreg!... Ar fi nevoie de o plasă ca a gladiatorilor romani, cum am văzut odată la cinema; în felul ăsta, l-ai culege pe bulgăroi ca pe-o floare, viu și nevătămat!“.

Dacă erai în sectorul lui, îl vedeai cum vine, cu mersul lui indolent, legănat, cu mutra lui adormită, cumsecade, ca fețele țăranilor de pe farfuriile de Quimper, cam roșie, ce-i drept, pentru că și el, și băieții lui se apucaseră de băut zdravăn... Se urca în postul de observare și, de-acolo, se uita la teren, fără să scoată o vorbă, câte o oră, uneori și mai mult. Crede-mă, Norbert, era ceva minunat: ochii lui aveau un instinct infailibil, ca al picăturilor de apă, care-i permitea să găsească panta cea mai mare, să urmeze, fără să se abată câtuși de puțin, niște adâncituri aproape insesizabile, în care nici privirile, nici gloanțele inamicului să nu-l poată ajunge! Fotografia totul mintal, cu răbdare, și pleca înjurându-i de mama focului pe soldații pe care-i întâlnea. Iar ție îți strângea mâna spunându-ți: „Diseară o să vezi o lucrare pe cinste“.

— Și ai văzut?

— Da... Pe 10 februarie, pe la nouă, mă pomenesc deodată cu tranșeea plină de soldați; dădea pe-afară, ca un pârâiaș după furtună; dar nu-i auzisem venind.

Era o noapte fără lună, dar cu stele, iar prin părțile acelea e de-ajuns. Le-am deslușit perfect siluetele degajate: vestoane, încălțăminte de oraș, saci de merinde, fără puști. Se lipiseră toți de parados, ca să nu încurce circulația, iar Conan mi i-a prezentat: „Niște băieți care nu suflă, nu tușesc și nu-și rup niciodată turul în sârma ghimpată“. Apoi mi-a arătat căștile lor mate, pumnalele pe care le țineau în teci de pânză, grenadele ofensive învelite în hârtie ca ouăle. Evident, nu lor le-a dat sfaturi, ci mie: „Tu vezi-ți de treabă… Fă exact ce faci de obicei! Câteva rachete, ca serile trecute, nu mă deranjează! Dacă vreunul dintre ai tăi trage un foc în plus, cu mine o să aibă de-a face“. Apoi s-a întors către oamenii lui și le-a amintit, cu precizia anatomică pe care i-o cunoști, că sunt bărbați, bărbați adevărați. După care a zis doar „Mergem?“ și, dintr-o singură mișcare, fără nicio poticneală, fără ca vreunul din ei să alunece pe parapetul lucios, întreaga linie a făcut salt înainte. Trei grupuri, câte unul pentru fiecare șicană a tranșeei. Apoi s-au făcut nevăzuți în întuneric… Știam de la Conan că n-or s-o ia prin râpă. Nu-mi ascunsese că „porcăisem“ traseul cu patrulele mele. Își propunea să atace muntele prin șănțulețele, prin cutele pe care le reperase în cursul după-amiezei. Îți mărturisesc că am ezitat dacă să trimit prima rachetă. Nu aveam însă de ce. Pe stâncile golașe pe care lumina cădea trist, în peisajul de piatră căruia magneziul îi scotocea fiecare ungher, nu se vedea nicio mișcare. Știau să se ascundă, nu glumă!

Am așteptat încordat vreme de două ceasuri… Știi cum e, vederea și atenția ți se îngustează ca într-un tunel, îndreptate spre ieșire, spre punctul pe care-l pândești. Începuse să cadă o ploaie de iarnă grecească, bruscă și deasă, care avea să le răpăie pe căști… La capătul celor două ore, m-am gândit că au eșuat din vreunul din nenumăratele motive care pot zădărnici o incursiune – câțiva arici, o santinelă prea vigilentă… De altfel, sectorul era atât de calm! Doar o mitralieră, spre piscul Socrate, trăgea, ca în fiecare noapte, câte o bandă din cinci în cinci minute. M-am uitat la ceas, era douăsprezece fără cinci… Nu trec nici zece secunde când creasta din față sare în aer; am

crezut că a explodat o mină, atât de tare s-a auzit: cincizeci de grenade căzuseră simultan în tranșeea bulgărească.

Dacă n-ai asistat niciodată la o luptă de noapte, pe frontul ăsta sau în Vosgi, nu-ți poți închipui ce înseamnă un atac, la miezul nopții, în munți; e ceva vulcanic! Un vârf incandescent, un con de foc care tună, explozii repetate de ecou într-un zgomot asurzitor, ca de prăbușire, un cataclism pe care nu-ți vine să crezi că l-au produs niște oameni!... Mai pune ce știi – tranșeele din dreapta și din stânga, care se aprind ca un cordon de foc, rachetele roșii care se încrucișează ca torțele jonglerilor, tirul de baraj, de altfel prost aliniat, care n-avea să împiedice întoarcerea lui Conan. Căci se întorcea... Incursiunea luase sfârșit, și-mi dădeam seama de un amănunt izbitor: tranșeea pe care o atacase se stinsese, formând o gaură neagră în sectorul bulgar. De-o parte și de cealaltă, vedeai lucirile lungi ale puștilor, gurile împroșcând foc ale mitralierelor, jerbele grenadelor care explodau de-a lungul parapetelor – aici însă, nimic!... Doar lucrarea pe cinste a lui Conan!

La douăsprezece și jumătate, a sărit în tranșee, chiar lângă punctul meu de comandă. L-ai mai văzut furios, dar nu-ți poți închipui ce furie îl cuprinsese în noaptea aceea: era apoplectic, cu ochii ieșiți din orbite, cu pumnii tremurând încleștați în dreptul obrajilor, gata să-i repeadă în fețele din jur... Înfiorător!... Repeta întruna, mecanic, de parcă ar fi gâfâit: „Nenorociții! Nenorociții! Nenorociții!“. Am crezut pe moment că fusese respins de apărarea inamică; nici pomeneală! Unul dintre sergenții lui mi-a explicat, cu voce scăzută, că domnul locotenent e supărat din cauză că-i omorâseră pe toți cei din tranșee, fiecare fiind încredințat că se vor găsi camarazi care să ia prizonieri. Conan, de-a dreptul scos din minți, alergase prin toată tranșeea, se vârâse până-n fundul adăposturilor fără să poată găsi măcar unul viu! Iar acum repeta, la doi pași de mine: „Nenorociții! Au făcut totul praf, totul!...“. Apoi m-a luat martor al moderației lui: „Doi! Atât le cerusem: doi!“.

— Hei, voi doi, ați terminat cu șopotitul?

Conan, proțăpit lângă pian, începea să ne înjure de mama focului pentru că stătuserăm atâta vreme deoparte; de Scève conchise, printre dinți:

— Un omuleț înspăimântător!...

6* Aluzie la o scenă din romanul *Notre-Dame de Paris* (cartea a doua, cap. 6), în care, prizonier al vagabonzilor de la Curtea Miracolelor, poetul Gringoire este pus de aceștia să scoată, fără să producă vreun clinchet, o pungă din buzunarul unui manechin încărcat de clopoței (n.tr.).

IX

12 aprilie

— Să fie adus acuzatul!...

Jandarmul de grefier n-o să se descotorosească niciodată de formulele astea care, își închipuie el, stau la temelia stilului ales al justiției! A trebuit să trec la amenințări ca să-l fac să-mi spună „domnule locotenent“, în loc de „domnule raportor“. Altfel, un om de toată isprava... în accepția obișnuită de tâmpit inveterat. Caligrafiază tâmpenii și are mare grijă la virgule. Mărturisesc că mă scoate din țâțâni și, de multe ori, nu i-o ascund nici lui... Atunci începe circul: zice că are trei copii de crescut, că, la el, datoria e mai presus de orice și că vrea să fie la înălțime, că nu se poate lipsi nici de încrederea, nici de stima mea, că nu va accepta să fie o piedică în calea bunului mers al serviciului... Apoi, profund emoționat de propriile-i declarații, începe să plângă peste dosare!... Iar mie nu-mi mai rămâne decât să-i cer scuze, deși îmi vine să-l mușc!

Cum nu pierde nicio ocazie de a vorbi pretențios, le-a spus deci celor doi camarazi care așteaptă la ușă: „Să fie adus acuzatul!“. Drept urmare, amândoi și-au scos chipiele înainte de a intra. În fața lor, „acuzatul“: Erlane Jean, dezertor la inamic.

Dar e un copil!...

L-am fotografiat dintr-o privire și știu că, pentru mine, cazul lui, oricum s-ar prezenta, e închis, judecat; că imaginea îngrozitoare a celui care a intrat va învinge în mine totul – rațiunea, datoria, chiar și sila –, că figura și corpul lui mă vor copleși, tiranic, pentru a mă face să justific sau să neg tot ce voi afla despre sentimentele mele și despre viața lui! O asemenea înfățișare nu se discută! Cei care l-au numit dezertor, cei care l-au numit soldat s-au uitat măcar o clipă la el? Iar, dacă da, cât de jos au coborât, de-au ajuns să pună cu forța, la douăzeci de

metri în fața unor oameni hotărâți să ucidă, un copil ca ăsta, un copil și nimic mai mult?

Mă hipnotizează mai cu seamă încheieturile lui, niște încheieturi vinete, plate și atât de subțiri! Le văd cum ies, derizorii, dintr-un veston prea scurt. Ridic privirea: un chip de băiețel, diafan, istovit, ca în picturile lui Reynolds; ochii negri i s-au dilatat de o frică îngrozitoare. Și are părul blond – nu blondul adult, cu luciri ca de metal, ci nuanța fragilă a firelor prea gingașe, a șuvițelor pe care mamele le taie copiilor ca amintire, gândindu-se că „o să se mai închidă“.

Mă uit în dosarul lui: nu conține deocamdată decât avizul laconic al autorităților bulgare care, conform unei clauze a armistițiului, dar și bucuroase să ne umilească plimbând de la Rusciuc un francez între doi jandarmi de-ai lor, ni l-au predat de îndată ce a fost în stare să meargă! A petrecut șase luni prin spitalele lor…

— Numele și prenumele!

— Erlane Jean-René.

— Vârsta?

— Nouăsprezece ani.

— Comandantul bulgar de la Rusciuc te-a arestat și te-a denunțat ca dezertor.

— N-am dezertat, domnule locotenent. Eram de legătură și m-am rătăcit…

Minte. E limpede că minte! Îl trădează privirea, vocea! Încă nu-i pot arăta nicio dovadă, nici plângerea din partea comandantului lui, nici harta sectorului, pe care, din trei trăsături de creion, i-aș fi desființat apărarea. Dar știu dinainte că nici nu am nevoie: e de-ajuns să-l privești, să-l mai sperii puțin, să-i spui: „Taci din gură, nu e adevărat!“, și își va pierde de tot cumpătul, va renunța la o scuză atât de șubredă și va striga: „N-am vrut! Nu mă omorâți!“.

— Dacă n-ai dezertat, de ce n-ai încercat să ajungi la ai noștri în momentul armistițiului? De ce ai rămas ascuns în Bulgaria?

— Eram bolnav, domnule locotenent, și mi-a fost teamă că or să mă creadă dezertor, și atunci…

— Păi de ce să te creadă dezertor dacă nu erai și dacă puteai dovedi că nu ești…?

Tace, iar tăcerea lui e o mărturisire a faptei. Din fericire, grefierul meu, care stă cu tocul în aer, nu știe să transcrie și tăcerile. Dar simt acum că, la cea mai mică întrebare imprudentă, arestatul nu se va mai opri din mărturisiri și că penița jandarmului meu se va așterne pe treabă voinicește… Nu vreau să se întâmple așa! O să-i dau drumul. Am dreptul s-o fac, căci, azi, e vorba de o simplă stabilire a identității… Și apoi, vârsta lui atât de fragedă m-a demontat! Trebuie să reflectez, să pricep… Totuși, încă o informație, ca să știu dincotro vor veni loviturile, cine va întocmi mâine plângerea regulamentară:

— Când ai… părăsit unitatea făceai parte din compania a 6-a, Regimentul 88. Cine ți-era comandant?

— Domnul locotenent de Scève, domnule locotenent.

— Bine.

Și fac semn să-l ducă înapoi.

Privit din spate, un spate plăpând, zguduit deodată de un acces de tuse, de tuse convulsivă, întretăiată de șuierături, din spate este de o slăbiciune și mai înfiorătoare! Gâtul descărnat îi iese din gulerul ridicol de larg al vestonului, trupul i se deșiră sub cutele bleu!… Și totuși nu mi se pare deloc tarat sau rahitic: e doar un adolescent prea înalt și prea slab… Medicul care l-a declarat apt nu a comis niciun abuz; dar, dacă pe placa lui de identitate scrie că are nouăsprezece ani, la chip nu are mai mult de cincisprezece… Și sufletește, câți o fi având?… Asta e întrebarea!

De Scève îi este comandant de companie?… Măcar, din punctul ăsta de vedere, a avut noroc! Putea nimeri la unul mai cazon!… Noroc că de Scève sosește poimâine de la București.

14 aprilie

Nu mă înșelasem în privința lui Erlane. Nu aveam cum! Am găsit adineauri întrebarea de care aveam nevoie ca să-i mai destind mintea și chipul crispat, ca să-l arunc într-o criză de încredere:

— Înainte de armată, ai mai fost plecat vreodată de-acasă?…

Căci cred că asta explică totul! Este limpede că l-au trimis pe front direct din incubator. Dacă nu ești o brută, nu te poți uita la el fără să te gândești la biata maică-sa!

Simțindu-se înțeles, ghicit, rămâne mai întâi stupefiat, cu gura căscată. Apoi, uitând de toate, de jandarm, de dosarul deschis sub palmele mele, începe să vorbească, repezit, sacadat, cu opriri, cu poticneli, cu bruște rețineri impuse de pudoare, de rușine, iar viața lui, pe care o ascult și pe care o reconstitui, este aproape întocmai cum îmi închipuisem.

O mamă văduvă, bogată, o bunică, două surori în jurul unui copil prea cuminte, care adună de jos păpușile abandonate de fete... O sănătate delicată: gastroenterită și bronhopneumonie. De aceea, sejururi la mare, la munte, medici. O răceală este un motiv de panică. Nu e zi să nu-i curgă sânge din nas, iar fiecare picătură care se scurge din trupul lui firav este, pentru maică-sa, o tortură.

La zece ani, domnul abate, un tânăr preot, devine preceptorul lui... Dulce pietate, savurată de-a lungul întregii adolescențe, pian, acuarelă, vizite pe la doamne în vârstă, tenis cu fete cărora încheieturile lui prea fragile nu le plac și care-i răspund urât la alinturi.

Războiul... A împlinit șaisprezece ani: entuziasm, flori duse răniților, versuri patriotice trimise la *Anale*, slujbe la care se cântă, cu acompaniament de orgă, „Pentru cei care cu evlavie și-au dat viața pentru țară“, împărtășanii săptămânale pentru victorie... Face șaptesprezece ani: este „voluntar“, voluntar pe lângă doamna de X... și domnișoarele de la Crucea Roșie, la cantina gării. Sarcina lui este să centralizeze donațiile de țigări și tutun și să le împartă pe la geamurile trenurilor sanitare.

Optsprezece ani: contingentul lui este chemat sub arme!... Încep atunci demersuri pline de naivă nerușinare, menite să-l scape de armată. Se intervine pe lângă medicii și coloneii de la centrul de recrutare, pe lângă episcop, pe lângă ofițerii din familie care sunt deja pe front. Mama lui și-ar da toată averea, chiar și viața, numai să-l știe scutit! Și se revoltă, săptămâni de-a rândul, la gândul monstruos că „puișorul ei“ ar putea, nu să facă războiul, căci așa ceva e de neconceput, ci doar să plece de-acasă, să ajungă în mijlocul unor băieți cu apucături brutale! Dormitorul comun, bocancii, gamela, rănița, marșurile îi par niște torturi insuportabile... Nu are nici măcar prudența să tacă, așa că indignarea ei pătimașă stârnește dezaprobarea familiei,

iar bătrânele domnișoare patriote îi adresează severe apeluri la eroism. Medicii se spală pe mâini cu certificate derizorii: „Constituție fragilă“, „tahicardie“, „răcește ușor“. Într-o zi, mama îl conduce până la ușa primăriei, printre zâmbetele băieților de seama lui. Este dezbrăcat până la piele și, într-un cumplit miros de sudoare, este dat pe mâna jandarmilor care-l măsoară, a doctorilor care-l palpează, iar medicul-șef declară: „Nimic la inimă, nimic la plămâni, apt pentru serviciul militar“, apoi adaugă, bătând în pieptul îngust: „O să-ți prindă bine. Aerul liber și mișcarea or să te ajute să te dezvolți!“.

Și iată-l azvârlit printre soldații care-l disprețuiesc de îndată din pricina stângăciei și politeței lui. Nu e vina lor: unul ca el nu le poate trezi bărbaților decât antipatie – sau, cel mult, câte unuia, vreun interes mai aparte… Toți se poartă urât cu el: își cumpără, cu bani grei, protectori. Maică-sa face eforturi disperate pentru a-i găsi un loc călduț, îi îngroapă pe gradați sub plocoane. Îl urmează din garnizoană-n garnizoană, închiriază câte o cameră vizavi de comandament și, de la cinci la nouă, îl căinează, îl împacă, îl răsfață până în ziua în care îi vine și lui rândul să plece pe front într-un transport cu întăriri. Atunci, ca să câștige măcar durata călătoriei, femeia reușește să obțină repartizarea lui în Armata de Răsărit, căci se spune că la Salonic războiul nu e chiar atât de crâncen. Așa ajunge el pe Vardar, în sectorul Burmuchli. Știu prea bine cum e pe-acolo!

Nu cred să existe pe lume un loc mai sinistru decât peticul ăsta de Macedonie. Peste tot numai creste ca zimții de fierăstrău, munți tăioși, zdrențe de piatră sfâșiată, un lung amfiteatru de stânci cenușii. Acolo totul este spart, sfărâmat, plesnit, calcinat!

Maică-sa e la 2.680 de kilometri distanță – a avut naivitatea să socotească! Aceste patru cifre îi spun că a ajuns de izbeliște! Căci nimeni nu-l acceptă: camarazii, pe care-i enervează, îl reped; l-au poreclit „fetița“ și-i spun tot felul de măscări. Comandanții nu-și ascund disprețul față de un soldat atât de mediocru. Doar l-au văzut deja pierit de frică în timpul bombardamentelor!… Pe stânci bate un soare îngrozitor: sub cască, țeasta fierbe. Își dorește din tot sufletul să moară. Preotul militar, pe care-l asista în fiecare dimineață la liturghie,

singurul om căruia i se putea mărturisi, singurul care-i dădea curaj să reziste, se îmbolnăvește de malarie și este evacuat.

Și, într-o seară, la Slop, face parte dintr-o patrulă sub comanda lui de Scève, a lui de Scève pe care-l admiră și care este din lumea lui și care o cunoaște pe maică-sa, dar nu i-a vorbit niciodată despre asta, pentru că nu i se adresează decât în interes de serviciu. Coboară deci la Slop, noaptea, de-a lungul tufișurilor, pe sub muri. Bulgarii merg acolo dimineața… Și, în vreme ce camarazii lui explorează încă o dată casele, din care mai smulg câte o sărăcie de pradă, el intră în biserica bombardată.

Găsește acolo, printre ruine, chipuri de sfinți smulse din iconostas, odăjdii de aur făcute ferfeniță. Pe jos, cioburi de vitralii, pagini rupte din cărțile de rugăciuni. Clopotul zace, țăndări: în cădere, a făcut o gaură enormă în acoperiș. El zăbovește, scormonind locul cu raza lanternei…

Îmi mărturisește că a fost tentat să lase patrula să plece, să rămână în biserica stricată și să se roage, să plângă printre ruine. Era atât de obosit, atât de sleit de puteri încât spera din toată inima că va muri acolo cum scrie în *Legenda de aur* că mor oamenii care-și doresc moartea și care și-o merită. La plecare însă, de Scève a intrat în biserică și l-a chemat, cu asprime în glas… A doua zi, Erlane se „rătăcea“ ducând un plic aspirantului companiei de mitraliere.

Căci, brusc, parcă trezit din somn, lipește de lunga-i spovedanie minciuna asta jalnică! Oare și-a dat seama că, prin aceste confidențe, n-a făcut decât să-mi demonstreze cât de inevitabilă era dezertarea lui? E totuși cazul să-l previn că nu trebuie să repete această demonstrație…

Așa că declar cu un aer indiferent:

— Ceea ce mi-ai spus acum nu are legătură directă cu cazul și nu va figura la dosar. Chiar te sfătuiesc să nu repeți lucrurile astea în fața Consiliului de război. I-ai indispune pe judecători.

Schițează spre mine un gest cu ambele mâini:

— Vă mulțumesc pentru sfaturi, domnule locotenent, vă mulțumesc din inimă… Chiar voiam să vă întreb dacă am făcut bine că i-am scris vărului meu, care e procuror la Lyon, și că am rugat-o pe mama să vorbească cu…

Câtă stângăcie!... Pe mine mă dezarmează, dar pe alții probabil că-i scoate din sărite!...

— Nu sunt avocatul tău, dimpotrivă... Te privește ce demersuri crezi că ar trebui să întreprinzi.

— Dar, domnule locotenent, credeți că aș putea spera să...?

I-am arătat deja de două ori ușa. Nu se lasă dus: vrea o speranță pentru ceasurile lungi de arest, o cerșește cu o privire atât de anxioasă, încât mă face să trădez:

— Încearcă să dovedești că te-ai rătăcit involuntar...

Oare pricepe că i-am vândut un pont?...

15 aprilie

De Scève a sosit ieri de la București.

L-am găsit la popotă, asaltat, cum era până nu demult curierul care aducea corespondența în tranșee. Aducea știri din orașul căruia, aici, toți îi duceau dorul. Cred că acceptase chiar să salute, din partea unor camarazi, două iubite nemângâiate și o logodnică. Venise cu scrisori de la iubite și cu prăjituri de la logodnică... Evident, nu i-am putut vorbi despre Erlane, dar i-am telefonat de dimineață. M-a pus să repet:

— Erlane? Erlane ai zis? L-au găsit?

Mi s-a părut că glasul i s-a înăsprit...

— Da. L-am interogat deja. Dar nu vreau să fac nimic fără tine. I-ai fost comandant de companie. Dacă ai un moment...

— Foarte bine. Vin.

Și a pus receptorul în furcă.

Când a ajuns la mine, era tăios, nervos cum nu-l mai văzusem niciodată; mi-a strâns mâna neatent:

— Deci au dat de urma jigodiei?

— Da.

— Și ce zice?

— Că s-a rătăcit în sector când era de legătură.

De Scève ridică din umeri:

— Mă așteptam! Eram sigur că o să-ți servească scuza cea mai absurdă, minciuna cea mai gogonată... Nu ți se pare că o minciună stupidă e jignitoare?

— E neapărat o minciună?...

De Scève râde pe sub mustață:

— De data asta, află de la mine că vei avea conștiința împăcată! N-ai să găsești nici cel mai mic dubiu!... Liniile bulgare erau la peste trei kilometri de ale noastre și, ca să ajungi la ele, era nevoie de stăruință! S-a rătăcit!... Mai vorbim după ce o să te uiți pe o hartă!

— Și dacă într-adevăr a dezertat, cum îți explici una ca asta?

Se uită la mine mirat:

— Cum? Păi nu l-ai văzut?... N-ai vorbit cu el?... Cum îmi explic dezertarea lui? Păi e individul cel mai laș, cel mai mișel din câți există! Explicația e perna lui de cauciuc, pe care și-o umfla în fiecare seară și la care nu l-au făcut să reununțe nici glumele soldaților, nici eu. „Altfel nu pot dormi, domnule locotenent.“ Uite-așa îmi răspundea, cu capul într-o parte, cu zâmbetul ăla de copil creștin aruncat în groapa cu lei... Dragul meu, ăsta dezerta de o sută de ori pe zi! Reușea mereu să-i lase pe alții să-i facă treaba!... Iar când se apuca de ceva, numai văzându-l îi umplea sila, așa că preferau să muncească ei în locul lui! Dacă voiai să fii sigur că un plic nu va ajunge la destinație, n-aveai decât să i-l dai lui să-l ducă!... În disperare de cauză, l-am pus doar să mături și să se ocupe de latrine. Trebuia să arunce înăuntru clor: a reușit să cadă în hazna!... Și mai era și lingău, se ținea de mine ca scaiul de oaie: „Așa e bine, domnule locotenent? E mai bine ca ieri?“. Numai ca să mă silească să mă ocup de el!... A pus-o pe mă-sa să-mi scrie niște scrisori demente! Cică: „dumneavoastră țineți pentru el locul tatălui pe care n-a avut noroc să-l cunoască“, sau „vă admiră atât de mult“, sau „cea mai măruntă încurajare din partea dumneavoastră l-ar bucura nespus!...“. Niște oameni din ăia care încearcă să ți se bage pe sub piele, care cerșesc privilegii și favoruri și care nu pot accepta ca musiu Jean Erlane să fie tratat ca fiul unuia dintre fermierii dumnealui!... Iar când cădea câte un obuz la cinci sute de metri!... Se lăsa să cadă în adăpost – cădea, nu cobora! De altfel, era imediat trimis înapoi cu șuturi în fund... O singură dată m-a surprins: în seara când nu s-a mai întors! La gândul că s-a putut duce singur la bulgari, toți cei care-l cunoșteau au rămas cu gura căscată! Ne-a umplut pe toți de respect!... Din păcate, peste o săptămână am aflat cât ne costase plimbarea dumisale!

Eram copleșit: de Scève vorbise cu fața schimonosită de aversiune, de ranchiună – îl ura pe Erlane… și era de înțeles! Erlane, scandalos de nepriceput, aiurit, grotesc, slugarnic ca toți oamenii slabi, mincinos prostește, ca toți copiii, era o umilință pentru un comandant ca de Scève, făcea notă discordantă în compania lui, îl exaspera prin lașitate. Înțelegeam! Dar îl știam în același timp pe de Scève capabil să privească dincolo de propria-i repulsie, să nu judece ca un căprar și să conchidă, cum făcusem și eu, că dacă Erlane fusese un soldat execrabil, apoi ajunsese dezertor, vina o purtau în primul rând cei care striviseră un băiețandru sub o povară grea chiar și pentru niște bărbați în toată firea. I-am spus și lui ce gândesc.

— Suntem absolut de acord, mi-a răspuns el. Un băiețandru, sau, mai bine zis, un băiețel binecrescut, care nu se murdărește, nu vorbește urât, o iubește pe mămica și care, într-o seară, pricinuiește moartea a treizeci și șapte de amărâți dintr-o companie mulțumită informațiilor pe care le dă ălora din față!…

— Faptele nu sunt încă dovedite!

— O să le dovedesc eu în raport. Deocamdată, o să scoți de la el foarte ușor toate mărturisirile posibile!

Se lovea nervos cu cravașa peste carâmb, încruntat. Deodată, mă fixează:

— Vrei să-l fac eu să-ți mărturisească?

Își dă seama din privirea mea cât mă miră înverșunarea lui, așa că-mi explică:

— De cei treizeci și șapte de oameni de a căror moarte îl fac vinovat eu răspundeam. Așadar pot și trebuie să-i cer primul socoteală. De altminteri, în felul ăsta vei putea da raportului pe care o să ți-l trimit adevăratul lui înțeles.

Nu puteam refuza confruntarea. Trimițând însă după arestat, știam că e pierdut, că de Scève va smulge de le el tot adevărul. Pe undeva, mă bucuram că n-o voi face eu. Totul urma să se petreacă între de Scève, care avea tot dreptul să fie nemilos, și grefierul căruia îi făcusem semn și care pregătea o coală albă… Am întrebat totuși, în timp ce-l așteptam:

— Bănuiesc că nu l-ai mai văzut din seara de 26…

— Exact.

Încă speram că, văzându-l atât de slab și de prăpădit, de Scève nu se va îndura să-l strivească. Poate că jalnicul infantilism al trupului și al chipului lui Erlane avea să-l impresioneze cum mă impresionase pe mine! Doar atât mai puteam spera…

Erlane intră; poziția de drepți îi ridica umerii, dându-i înfățișarea tragică a unui copil care așteaptă o lovitură de care nu se va putea feri. Asta voisem să vadă și de Scève, dar de Scève n-a văzut!… Sunt convins că nu l-a văzut pe Erlane așa cum era, un băietan cu un piept lung și îngust și cu niște brațe deșirate. În arest fusese tuns chilug, iar lipsa părului îi scotea și mai tare în evidență tinerețea înduioșătoare, fragilitatea trăsăturilor feței lui de copil speriat. De Scève păstra de bună seamă în amintire o imagine mai veche a lui Erlane, care i-o ascundea pe cea de acum. Spre acea imagine își îndreptă el privirea implacabilă cu care îl țintui pe jalnicul arestat:

— Din câte am înțeles de la domnul locotenent raportor, spui că te-ai rătăcit în cursul unei misiuni de legătură…

Erlane se întoarse dintr-o bucată către cel care-i vorbea; asculta țeapăn, cu pupilele mărite, ca hipnotizat.

— Știi bine că e o minciună, continuă de Scève, și că era cu neputință! Te trimisesem să duci un plic mitraliorilor de pe Vârful Macedonencei, la numai cinci sute de metri de punctul meu de comandă. Trebuia doar să urmezi tranșeea Socrate, apoi șanțul Murilor. Te duceau drept la destinație…

— Șanțul… era… bombardat, domnule locotenent.

Panica din glasul lui îi sugrumă vorbele. De Scève zâmbește cu dispreț:

— Așa-i, cădeau niște obuze de 105… În cazul ăsta, n-aveai decât să urmezi linia crestei: ajungeai în cinci minute! În schimb, tu ce-ai făcut? Ai ieșit pe la șicană, ai traversat platoul, ai coborât în râpă și ai mers așa, pe sub copaci, până la vadul de la Stânca Fierăstrău. Acolo ai trecut torentul… După care ai mers în sus pe vale, te-ai cățărat pe Piscul Vulturilor, până la postul lor: iar acolo i-ai chemat, în germană. Și ei au venit…

Lui Erlane îi tremura bărbia: voia să-l întrerupă pe de Scève, să tăgăduiască; îi era însă cu neputință!

— Și asta nu e totul, continuă de Scève. Un dezertor e un chilipir, din fericire, rar, așa că te-au condus – fără mănuși, așa-i? – mai întâi la Makukovo, dar nu v-ați oprit acolo… Te-au dus imediat mult mai în spatele frontului, la Ghevgheli, la cartierul general al diviziei bulgare… Ți-aduci aminte: o clădire mare, chiar lângă hangarul zepelinului…

Erlane se uita la el mai mult cu stupoare decât cu disperare. De Scève îi aruncă, ridicând din umeri:

— Acolo te-au interogat, te-au amenințat… și mătăluță le-ai spus tot!

Erlane tresări și făcu din cap semn că nu.

— Adică n-ai trădat? Haida-de!… Ai bacalaureatul, știi să citești o hartă și ai vorbit la obiect. L-ai plimbat pe ofițerul lor de informații metru cu metru prin sectorul nostru! I-ai indicat pe hartă tot ce știai! I-ai destăinuit că la cota 1203, pe care el o credea ocupată de un batalion, se afla doar o companie, a ta. Ai dat informația asta pe 27, iar pe 30, după un bombardament de zece ore, poziția era atacată de un regiment întreg. Din o sută douăzeci de oameni – camarazii tăi! – au murit treizeci și șapte! Aspirantul Dorange, care era de seama ta, cei doi sergenți de la plutonul 3, Gervais, camaradul tău de legătură, și alți treizeci și trei de băieți, de tați de familie, de tineri au fost omorâți! Și oricare dintre ei era de cel puțin o sută de ori mai bun decât tine!… Iar comandantul de companie, lovit în cap cu patul armei, s-a trezit prizonier în biroul de informații din Ghevgheli, unde tu pregătiseși toată isprava!

Lucru extraordinar, de Scève, indignat de aceste amintiri, nu se mai putea stăpâni. Răcnea, bătea cu pumnul în birou. În schimb, de când fusese acuzat de o crimă de neispășit, de crima de trădare – pe care nici soldații, oricât de indulgenți cu abaterile de la militărie, n-o iertau –, Erlane părea să-și recapete oarecum siguranța de sine. Nu-l întrerupsese pe de Scève, dar capul lui nega, nega fără oprire. Într-un târziu, spuse dintr-o suflare:

— Nu, domnule locotenent… n-am dat nicio informație!… nicio informație!… niciuna!

De Scève îl măsură cu privirea:

— Știu prea bine că ți s-au cerut informații! Înseamnă că ai dat.

Erlane înghiți în sec, dădu iar din cap și, când putu vorbi, spuse:

— N-am dat, domnule locotenent… Mi s-au cerut, dar n-am dat… N-am dat, domnule locotenent!

De Scève își încrucișă brațele și, cu un dispreț necruțător, îi răspunse:

— Uită-te la tine, băiete!… Puți a lașitate! Tu!? Ai refuzat tu să trădezi!? Când de-aia te duseseși la ei!… Până și ultimul caporal bulgar te-ar fi făcut să vinzi o armată întreagă, dacă te amenința că-ți trage un picior!… Ți-ai fi omorât propria mamă, l-ai fi călcat în picioare și pe Cristos, cât ești tu de bisericos, dacă-și îndrepta cineva pistolul spre tine! Nu ești decât un renegat de cea mai joasă speță, asta ești!

Făcu un pas către Erlane, al cărui cap continua să tăgăduiască, sau poate doar tremura nervos din pricina întregii scene. De Scève își ieșise complet din fire, dar își dădu seama la timp și, mai alb la față decât acuzatul, se apropie de biroul meu. Se prinse de margine cu mâinile tremurânde:

— Scuză-mă, Norbert. Nu m-am mai putut stăpâni… Atâta vreau să-ți spun: dezertarea la inamic și trădarea merg mână-n mână, iar povestea asta a costat viețile a treizeci și șapte de oameni, plus suferințele fizice și morale ale celorlalți douăzeci și cinci, care au fost făcuți prizonieri. Sunt obligat să scriu asta în raport.

Îmi strânse mâna și ieși brusc, fără să-i mai arunce nici măcar o privire arestatului.

— N-am dat informații, domnule locotenent. N-am dat, n-am dat!…

Repetă întruna cu glas monoton, obsedant. Tânguirea lui se precipită, se întețește, urcă, ascuțită ca un țipăt, și, deodată, poate pentru că privirea lui o întâlnește pe a mea, care s-a schimbat de când l-am auzit pe de Scève spunând „treizeci și șapte de morți“, glasul i se frânge, iar corpul nu i se mai ține pe picioarele moi și cade grămadă, ca o păpușă de cârpă.

X

A doua zi, am așteptat toată dimineața raportul lui de Scève. Bucuros că nu l-am găsit în curier, mi-am acordat o după-amiază de destindere. Simțeam cu adevărat nevoia să mai văd și altceva decât sordida Gorna Bania, cu puținele-i case risipite printre paragini. Am coborât așadar până la șoseaua spre Sofia și am sărit în tramvai.

M-a lăsat la marginea Parcului Boris. Am intrat în grădina rămasă de izbeliște din pricina războiului și a înfrângerii. Peluzele netunse deveniseră pajiști, lăculețul mușca în voie din maluri, terenurile de tenis mucezeau. Nici un copac mai de Doamne-ajută... De altfel, nu vezi în toată țara asta niciun copac care să aibă mai mult de patruzeci de ani: turcii i-au retezat pe toți din rădăcină înainte de a pleca... Parcul ăsta va fi, poate, frumos peste un secol: azi, copacii tineri de aici sunt firavi și, cu căpățânile lor rotunde, au un aer prostesc. Singurul lui farmec e că se leagă pe nesimțite de pădure, de brazii de pe munte. Aleile se transformă repede în cărărui. Dacă te lași purtat de ele, nu ajungi la un grilaj, ci la Vitoșa și, dincolo de ea, la Balcani.

Aici era terenul de vânătoare al lui Conan. La București, unde putea seduce o femeie doar cu o ocheadă, nu avusese nevoie să alerge după fuste. Aici însă, femeile trebuiau dibuite, urmărite, capturate, ceea ce nu era deloc simplu! Bulgarii, deși învinși, se țineau tari! Ne ignorau, se prefăceau că nici nu ne văd umblând pe străzi, șezând prin cafenele sau plimbându-ne prin grădinile lor. Orașul era plin de ofițeri de-ai lor, niște bărbați înalți, chipeși, cu șepci plate. Mantalele lungi le fluturau peste picioare. Erau mereu înmănușați și expuneau niște umeri lați care nu mă mai impresionau de când un croitor bulgar voise să-mi ajusteze vestonul căptușindu-i cu vată piepții și umerii și întărindu-l în talie cu o armătură de balene. Aflasem

că, pentru cinci sute de leve, oricine își putea oferi un piept la fel de bombat, niște pectorali la fel de herculeeni.

Toată ziua, voinicii ăștia intrau și ieșeau din Cercul Militar, o enormă clădire stil München 1900 pe scările căreia era o forfotă ca de urdiniș. Turbau de ciudă că aveau drept învingători niște oameni atât de puțin decorativi, căci corvezile făcute în silă, saluturile obosite ale ostașilor noștri, uniformele noastre jerpelite nu ne sporeau deloc prestigiul!

Cuceririle galante erau rare și dificile, în primul rând pentru că bulgarii, popor de țărani și de soldați, au drept capitală un oraș mai provincial decât o subprefectură franceză. Mai rămăseseră totuși câteva profesioniste, iar noi eram bogați, fabulos de bogați, după cursul de schimb. Am fi putut astfel face față primelor nevoi, dacă ofițerii bulgari nu și-ar fi dat toată silința să facă gol absolut în jurul nostru. Orice femeie surprinsă în flagrant delict de conversație cu un invadator era identificată cu grijă și, a doua zi, poliția o lua în primire... Iar poliția bulgară nu se poartă deloc cu mănuși!

Femeile a căror privire se întâlnea în treacăt cu privirea vreunui francez fugeau de îndată ce francezul încerca să le abordeze și nu întorceau capul decât după ce-și purtau urmăritorul prin mahalale inimaginabile, fie spre țigăniile din vestul orașului, atât de murdare încât ofițerii bulgari n-ar fi călcat niciodată pe-acolo cu cizmele lor lustruite oglindă, fie până în cimitirele și maidanele de la margine. Astfel mulți camarazi băteau câte patru-cinci kilometri fără să apuce să scoată vreo vorbă, bizuindu-se doar pe o privire care, uneori, fusese curioasă și atât. Alții recurgeau la serviciile unor mijlocitori slinoși pe care-i urmau, nu fără teamă, prin cartiere rău famate, până la vreun trup revărsat de balabustă.

Conan însă nu-și schimbase metoda. Înșfăca fără să ezite brațul oricărei bulgăroaice care avusese imprudența de a-i răspunde la surâs! Și, în vreme ce ea, speriată, încerca să scape, el îi explica, într-o păsărească presărată cu înjurături și sudalme bulgărești cu care se înarmase din timp, că este învingător și că, în caz de litigiu, or să aibă de-a face cu el și că noi, francezii, suntem bogați, drăguți și atotputernici. Iar dacă vedea că aleasa îi opune o rezistență exagerată, își ieșea din

pepeni. Și, de cele mai multe ori, femeia, înspăimântată, se lăsa dusă.

Vai și amar atunci de ofițerii bulgari care se uitau la ei cu prea multă atenție! Conan se ducea spre dânșii, le făcea semn să se oprească și-i întreba ce poftesc. Pentru că răspunsul întârzia să vină, răspundea el în locul lor: le declara că-i știa curajoși nevoie mare în fața unei femei, dar că, dacă-i vor pricinui ulterior prietenei lui cel mai mic necaz, o să le arate el lor! Îi bătuse el măr la Sokol, la Ghevgheli și prin alte părți, și era gata s-o ia de la capăt! Și, în fața tinerelului congestionat care, cu ochii lui ieșiți din orbite, cu gura lui plină de dinți, cu capul lui mare, vârât între umerii lați, semăna atât de uimitor cu un buldog, în fața acestui francez care se băga în ei mai-mai să-i calce pe picioare, bulgarii cei spătoși, stupefiați, făceau pârtie, evitând scandalul unei încăierări.

Conan le lăsa întotdeauna preietenelor lui adresa la care-l puteau găsi în caz de pericol. Într-o zi, o țigăncușă venise să-i spună că pe una dintre ele o duceau la poliție niște agenți. Conan ajunsese acolo odată cu inculpata și făcuse un tărăboi îngrozitor! Răcnise, bătând cu pumnii în birou, că o luaseră pe coajă și că acum trebuie să joace cum le cântă el! Și că nu acum trebuiau să-și apere muierile, ci cu șase luni în urmă! Și că așteaptă urgent scuze! Ehe! Știa să se poarte ca un învingător!... De altfel, bulgarii au priceput foarte clar și i-au restituit dama, cu zâmbete și temenele.

Acum însă își răcorea furia prin vorbe. De când plecase de la București nu mai trăsese un pumn. Hotărât lucru, căpitanul își ținea rangul mult mai bine decât locotenentul!...

Când ne-am întâlnit, se chinuia să facă un gândac să urce de-a lungul bastonului său, un toiag tradițional breton la care ținea mai mult chiar decât la ceas.

— Salutare, mi-a zis fără să-și dezlipească ochii de la gângania verde care se oprea, neliniștită, de îndată ce el răsucea între degete toiagul de stejar. Vezi, zici că e militar, așa e de deștept!... De cum va ajunge sus, va coborî pe aceeași parte, ca noi în defileu la Kustendil, când bătrânul ne-a pus să-l trecem de trei ori până să-și dea seama care e versantul bun!...

— Mai are mult? l-am întrebat. Când termină, te invit la o plimbare…

Își scutură bastonul, azvârli gândacul pe pământ și se uită la el:

— Ia uite, a căzut pe spate! E cea mai tâmpită chestie care i se putea întâmpla. N-o să se poată răsturna la loc și o să crape…

Atunci, cu multă răbdare, îi întinse o crenguță de brad, îl repuse pe picioare și primi invitația mea.

I-am povestit că am un dezertor la inamic.

— Trebuie ciuruit, declară el. Mă ofer să comand plutonul de execuție.

Nu știu de ce, dar am încercat să-i explic cine era Erlane. M-a ascultat cu luare-aminte, rumegând, cu capul plecat:

— În cazul ăsta, trebuie trimis înapoi la doică!… Eu știu ce-nseamnă frica, prietene! Am văzut-o! Tipii pe care-i apucă frica, frica adevărată, nu mai știu nici cum îi cheamă! Aveam unul în pluton, înainte de a merge la detașament, un grăsan, un umflat; când începeau să cadă obuzele pe noi, se trântea pe burtă, în fundul tranșeei, și puteai să-i tragi la picioare-n coaste ceasuri în șir, să-l îmbărbătezi împungându-l cu baioneta în buci și chiar să-l gâdili în ureche cu țeava pistolului, că nu se mișca!… Nici dacă ai fi apăsat pe trăgaci tot nu s-ar fi clintit! Așa ceva e o dovadă bună. Nu depinde de el! A fost o greșeală: tu ai crezut că-ți trimit un om, iar ei ți-au trimis o stârpitură de cincizeci de kile. Nu-ți rămâne decât să le-o returnezi…

— Să le-o returnezi?…

— Da… Eu l-am evacuat pe motiv de enterită. Obuzele aveau asupra lui un efect laxativ… Cum să-l trimiți să se lupte? Ar fi ca și cum, la o coridă, în loc de taur ai trimite în arenă un bou îngrășat. Îți dai seama? Să-l faci carne de tun? Păi ar fi ca și cum ai strivi un broscoi: ceva inutil și scârbos.

Am obiectat spunându-i că Erlane trădase. Dacă bulgarii ceruseră informații – și, ca și noi, știau să le stoarcă de la dezertori –, Erlane spusese fără doar și poate tot ce știa. Degeaba o ținea una și bună că nu!

Conan își legănă cu nepăsare capul între umerii lați:

— Nu neapărat!… Singurii care tăceau mâlc erau băieții tari din fire și otrepele. Unui căcăcios frica nu numai că-i ia piuitul,

dar îl mai și buimăcește!... Am văzut inși cărora puteai să le arăți mult și bine o hartă: se uitau la ea cu o față atât de tâmpă, încât te prindeai imediat că, dacă nu voiai să te trezești că-ți îndrugă cine știe ce aiureli, era mai bine să nu insiști! Dacă-i întrebai: „Și aici ce e, un strat de panseluțe?“, îți răspundeau „da“, cum ar fi răspuns „da“ la orice întrebare, oricând, numai ca să nu te supere!...

I-am povestit confruntarea lui Erlane cu de Scève. Mă asculta, scrijelind pe măciulia bastonului, cu cuțitul, un corn de vânătoare.

— De Scève, mi-a spus el apoi, era mereu cu ochii-n șaișpe! Tranșeea lui era farmacie! Nu lăsa nimic la voia întâmplării! Ba chiar cred că soldații lui își periau hainele, cu perii adevărate! În orice caz, erau neîntrecuți la capitolul lustru!... Deci, el încă nu și-a dat seama cum de-a putut cădea în capcană în ziua în care bulgarii l-au trimis peste el pe Conan al lor. Și atunci își închipuie că bulgăroiul a fost ajutat, dus de mână. E mai măgulitor așa!... Eu unul habar n-am!... Tot ce știu e că printre bostangiii țarului Ferdinand se găseau și băieți curajoși, și că mi s-a cerut de multe ori să dau o raită pe la ei ca să nu le rămânem datori după ce reușeau câte o incursiune... Ei, acestea fiind zise, fă-te-ncoace... Pun pariu că n-ai fost în viața ta la țigani! Atunci, amice, habar n-ai cum arată niște puicuțe bune de tot!...

XI

Conan se plictisește și, spre disperarea mea, s-a gândit să vină să se plictisească la mine în birou. Sosește cu capul plecat, târșâindu-și tălpile și bălăbănindu-și brațele, se trântește pe un scaun și, cu vârful bastonului, începe să deseneze semicercuri pe praful de pe podea. Din când în când se scoală, se duce la fereastră, se uită o vreme la strada pustie, apoi se întoarce la biroul meu și-mi răvășește hârtiile cu un deget scârbit și obosit. Știe să imprime tuturor gesturilor o asemenea apatie, emană din el atâta lehamite, încât îl descurajează până și pe jandarmul meu cel zelos. De aceea, când, după ce mi-a risipit prin purtarea lui orice rezervă de conștiință profesională, îmi ordonă pe un ton agasat: „Hai, dă-le dracu' și fă-te-ncoace!“, rareori se întâmplă să nu-l urmez pe străzi, măcar ca să-i scot pe nas, prin proasta mea dispoziție, această victorie și orele suplimentare pe care va trebui să le fac.

În dimineața asta, chiar mă deranjează! Vreau să-l interoghez pe Erlane. La nevoie, am să-l interoghez șase ceasuri, dar voi afla până la urmă dacă a trădat sau nu! Diseară am să i-o comunic și lui de Scève, cu care trebuie să fac o plimbare călare. Dar mai întâi trebuie să mă descotorosesc de Conan. Deodată, îmi vine o idee:

— Auzi, tu ai interogat vreodată prizonieri bulgari?

— Da' de ce-ntrebi?

— Ai interogat sau ba?

— Să am eu câte cinci franci pentru fiecare…

— Bun! Și reușeai să-i faci să vorbească?

Sare în picioare:

— Cum adică?… Ha! Păi pricepeau imediat că, dacă nu vorbesc atunci, n-or să mai vorbească niciodată!…

— Și ce metode foloseai?

Mă corectează, jignit de cuvântul „metode“:

— Nu există metode, trebuie doar să știi cum să pui problema…

— Dar poate că și bulgarii știau…?

— Ce să știe?

— Cum să pună problema…

— Păi cum?! Dacă voiau să-i facă pe-ai noștri să vorbească, trebuiau să procedeze ca mine, să le vâre pistolul sub nas!

Îi explic atunci ce vreau să aflu de la Erlane. El mă va asista ca expert. E de acord.

— Zi-le să vină cu aschimodia încoace.

Erlane intră. Conan, cu ochii aproape închiși, îl examinează preț de o clipă, cu toată atenția, apoi, hodoronc-tronc, fără pic de menajamente pentru persoana și funcția mea, îl ia în primire:

— Ia zi, dragă, când ai ajuns la postul bulgăresc – după ce ți-ai lepădat echipamentul și ai ridicat mâinile, normal –, te-au dus la adăpostul ofițerului?…

Erlane se uită la el. Această bonomie placidă – Conan îndepărtează cu bobârnace ușoare niște scrum de țigară care i-a căzut pe coapsă – îl miră, apoi îl sperie: se vede din privirea lui. Se așteaptă la o capcană. Totuși, îngaimă:

— Da, domnule căpitan.

— Acolo te-au interogat?

— Nu, domnule căpitan, în spatele frontului…

— Înseamnă că bulgăroiul tău nu era bun de nimic, spune Conan sentențios. Un tur de orizont pe teren e întotdeauna sfânt… Deci te-au dus în spatele frontului… Făceau haz pe seama ta când treceai?… Te-am întrebat dacă făceau haz!

Tonul i s-a înăsprit atât de tare și atât de repede, încât Erlane tresare:

— Da, domnule căpitan.

— Bun, continuă Conan cu glasul lui nepăsător. Deci, în spate, la Ghevgheli – nu-i așa, Norbert? –, te-au dus la ofițerul de informații. Care stă la o masă; iar pe masă e o hartă…

Conan s-a ridicat, vine lângă biroul meu, face din patru dosare un pătrat…

— Cam așa, da?… Câți ofițeri erau, unul, doi?

Erlane se uită la el hipnotizat. Murmură:

— Doi…

— Atunci, spune Conan, uite cum s-au petrecut lucrurile: ofițerul ți-a zis: „Răspunde sau te-mpușc!“.

Pumnul i-a țâșnit până sub nasul lui Erlane, iar pumnul ține strâns un Parabellum care s-a oprit la un milimetru de ochii îngroziți – o mișcare teribilă, care-l face pe băiat să-și împingă bărbia în piept și să dea apoi capul pe spate, de parcă i s-ar fi rupt gâtul.

— Recunoaște că ai vorbit, recunoaște, nenorocitule!…

Înfigându-și mâna în umărul lui, l-a îndoit pe Erlane și își ațintește spre el privirea și arma… Totul durează o fracțiune de secundă. Îi dă drumul, își pune pistolul înapoi în buzunar și se întoarce la mine ridicând din umeri!

— Nu, n-a vorbit. Uită-te la el!…

Erlane tremură, cuprins de un dârdâit extraordinar, de un fior convulsiv care răzbate din fiecare respirație; tremură de parcă cineva, înșfăcându-l de amândoi umerii, l-ar scutura cu toată puterea! Numai fața, hidoasă, i-a rămas fixă! Gura i s-a lăbărțat dezvelindu-i dinții și gingiile, un rictus îngrozitor îi încrețește obrajii, tăind în ei cute adânci, ochii demenți nu mai văd nimic…

— O să dea ochii peste cap, mă anunță Conan… Stai jos… Dă-i niște tărie!

Îi toarnă chiar el într-o cană de tablă pe care i-o strecoară între dinții încleștați. Apoi se duce la fereastră și-și răsucește o țigară…

— Norocul tău că te-ai speriat așa rău! Poate așa scapi!…

S-a întors în fața lui Erlane, care e încă zgâlțâit de sughițuri sufocante. Îi pune mâna pe umăr.

— Hai, du-te! N-ai nimic de ascuns! Cu nervi ca ai tăi, n-ai nicio vină! Nu mai știi de tine… Când ofițerul ți-a arătat revolverul, ce-ai făcut? Te-ai pus în genunchi, ai început să-l rogi?… Țipai, nu știu, zic și eu: „Fie-vă milă! Nu mă-mpușcați!“. Ia zi, îți amintești?…

Vorbea cu o blândețe extraordinară, iar Erlane încuviința din cap, cu mișcări sacadate: șocul îi spulberase și ultimele rămășițe de rușine.

— Și după aia te-a apucat criza, ca adineauri, dar mai rău, nu-i așa? Ai căzut?… Te-ai trezit la închisoare?… Dar, ia spune, nu erai numai tu acolo. Când tu te târai în genunchi, ce-ți spunea ofițerul?

— Mă împingea, murmură Erlane.

— Cu piciorul, nu?

— Da…

— Și celălalt ofițer a zis ceva?

— Da… în germană.

— Perfect! Tu știi germană… Deci…?

— A zis: *Lassen Sie ihn in Ruhe!… Er wird nur Unsinn schwatzen!… Er verreckt vor Schreck!*

— Eu nu știu germană. Tradu! Hai, tradu!

Erlane se încovoie și mai tare:

— Înseamnă: „Lăsați-l. O să spună numai prostii. E prea speriat…“.

— Nu, îl corectă Conan cu răceală: „Moare de frică“.

Și, arătându-i ușa:

— Hai, valea! Am terminat cu tine!

— O clipă, am intervenit. Trebuie să consemnez și să-l pun să iscălească.

Conan se întoarse la fereastră, o deschise, se aplecă în afară cât putu de mult și rămase așa cât ținu interogatoriul. După ce arestatul plecă, se întoarse către mine:

— Vreau să nu-l mai văd niciodată, înțelegi? Îmi venea să-l scot în șuturi!… Doar că ăia care i-au pus în brațe unuia ca ăsta o pușcă în loc să-i pună o lumânare aveau ochi de vultur!

În momentul acela intră grefierul:

— A sosit poșta, domnule comisar.

Pune curierul pe masa mea și iese.

Conan îmi zâmbește radios.

— Domnule comisar! Ce limbă ți-a tras polițaiul! M-am umplut de respect!… Ia te uită, primești gazete din Franța și mie nu-mi spui? Să mi le dai și mie când îți vin. S-a-nțeles, don’ comisar?

Înșfacă ziarele și le smulge banderolele.

Printre numeroasele plicuri galbene împrăștiate pe biroul meu, toate ștampilate cu o Republică șezând și purtând în jurul

capului niște spițe de roabă, dau peste un plic alb, lung și greu. Îl deschid și citesc:

„Stimate Domnule Comisar Raportor,

Am recitit, poate pentru a o suta oară, scrisoarea lui Jean…“.

Ce-i asta?… Jeanne Erlane!… Trebuia să mă aștept!… Doar n-o să stau s-o sucesc și s-o învârtesc așa zece minute!… Pentru că de citit n-o s-o citesc! Știu că n-o s-o citesc, știu că nu vreau să-i aud țipetele!…

Ah, bravo mie! Nu sunt decât un poltron din aceia cărora mila le întoarce stomacul pe dos și care, în fața unui rănit, încep să se smiorcăie: „Nu pot să mă uit! Îmi vine rău!“. Am totuși o scuză: de la începutul acestui caz simt cum mă umple greața. Îmi vine să vărs: dacă mă mai dă peste cap și scrisoarea asta, las totul baltă și-mi dau demisia din funcția asta de schingiuitor de copii… și o să fie rău și pentru el, și pentru ea!

Și atunci, mă prefac că citesc. Nu-mi las ochii să zăbovească peste rânduri. Mi-i plimb, pescuind un cuvânt de ici, un cuvânt de colo… Dar nici așa nu scap: „Îl credeam prizonier; vă implor, ajutați-mă să înțeleg!…“, „Când îl găseam tremurând în fața pătuțului…“, „Propria dumneavoastră mamă, domnule raportor…“, „Clipa întoarcerii dumneavoastră, care o va răsplăti pentru tot ce a îndurat! În vreme ce eu…“.

Strâng foile.

— Ei, întreabă Conan, tot te mai iubește drăguța?

Mă uit la el, ezit o clipă, apoi îi întind foile:

— Poftim, citește…

Mi-am dat brusc seama că scrisoarea asta nu trebuie tratată așa, că trebuie citită… și, din moment ce eu n-o pot citi…

Conan o citește cu o atenție scrupuloasă care mă umple de rușine. Scrutează fiecare cuvințel, ca pe semnele de pe o hartă. Apoi împăturește cu grijă paginile, le bate pe muchie și mi le înapoiază.

— Eu nu mi-am cunoscut mama, spune el gânditor, și sunt zile când chestia asta mă râcâie!…

De Scève mă aștepta fumând în fața grajdului escortei. De cum mă vede, sare în șa și pornim la trap pe aleea de călărie care se oprește la poalele muntelui Vitoșa.

La ieșirea din Gorna Bania ne taie calea un break: duce la băile cu sulf niște femei. Au fețe aspre de țărănci și trupuri mătăhăloase, strânse de bine de rău în corsaje cu balene și paltoane cu găici, iar mașina le zdruncină la hopuri…

De Scève se uită atent după ele:

— Bărbați ahtiați după zorzoane militare și cizme lustruite, și femei atât de puțin preocupate de eleganță! Un asemenea contrast m-ar pune pe gânduri, dacă aș fi delegat la Versailles!…

Apoi este rândul meu să fiu examinat:

— Iapa ta e tare de gură. Frământă-ți hățurile ca pe o cocă: o să simți cum iapa ți se înmoaie sub degete. Trebuie ca ancolura să se îndrepte în sus, scurtându-se în același timp, ca un ochean… Trece-ți așadar mâna dreaptă în fața mâinii stângi, cu degetele strânse pe hățuri, și tot așa. Ia încearcă…

Mergem la trap o sută de metri, iar de Scève, care nu mă scăpase din priviri, continuă:

— Nu da prea mult din picioare, că o-nnebunești!… Jocul ăsta de genunchi e cel mai sigur mod de a face un cal să-și piardă avântul, agerimea. În scurtă vreme o să-l vezi cu șalele scobite, cu ancolura frântă, cu botul în aer!… Lasă-ți picioarele să cadă natural… Nu strânge! Oricum, n-o să te simtă mai mult decât simte chinga! Un contact permanent, dar ușor… Ca să pornești, dă-i pinteni cu toată puterea. Dar ai grijă să slăbești hățul!

Întotdeauna i-am fost recunoscător lui de Scève, care călărea minunat, că accepta tovărășia unui nepriceput ca mine, căci stăteam în șa ca o marionetă pe un butoi! I-am primit deci cu umilință sfaturile amănunțite, mirându-mă în același timp că-mi face educație atât de târziu!

Deodată, își trece calul la pas.

Nisipul era adânc. Aleea cu frunze noi se prelungea, dreaptă, în fața noastră, până la poalele muntelui smaraldiu. Soarele își cernea razele prin perdeaua de frunziș tânăr. În dreapta noastră, iarba verde cobora până pe fundul unei râpe unde, printre sălcii, sclipea un pârâiaș. De Scève își îndreptă cravașa spre bolta de crengi:

— A venit primăvara! Prima după cinci ani!…

Adevărat! Primăverile din ’915, ’916, ’917, ’918: ofensivele de primăvară, anotimpul marilor măceluri! Gânduri și chipuri întunecate, sub soarele orbitor. Frigul care-și schimba direcția și venea dinăuntru…

Niște ofițeri bulgari coborau pe alee. Îi văd cum pornesc la trap ca să ne taie calea. Am grijă să mă dau la o parte doar atât cât trebuie. Au trecut de parcă nu ne-ar fi văzut, prefăcându-se că râd și că vorbesc veseli. Nu ne trebuia mult ca să ne încăierăm! De Scève clatină din cap:

— Se țin bine!… Fii sigur că, în adâncul sufletului, n-au tihnă: se știu amenințați să piardă tot. Mâine-poimâine, nouăzeci la sută dintre ei or să fie dați afară și or să se trezească, fără o levă în buzunar, într-o țară ruinată, învinsă, flămândă. Conan zice că fac pe grozavii: sunt grozavi, nimic de zis!…

Mergem o vreme în tăcere; se aud numai verigile strunelor zornăind și zgomotul înfundat al pasului pe nisip. Apoi drumul cotește și sunt deodată învăluit de răcoare și întunecime: tocmai am intrat în umbra muntelui. De Scève își urmează gândul:

— Da, sunt foarte șic! Noi, în Franța – nu tu, ci noi, militarii –, ar trebui să luăm exemplu de la ei și să facem pe grozavii, cu același zâmbet, poate mai puțin fanfaron. Căci vom fi disprețuiți zdravăn, nu-i așa, Norbert?… Vor spune că suntem inutili, incapabili, întârziați! Le vom aminti atâtea lucruri urâte!… Apoi, simpla noastră existență le va spune că un război rămâne posibil, și atunci ne vor acuza că-i ducem dorul, că-l punem la cale… O să vezi, dragul meu, că până și femeile ne vor abandona! Căpitanul de husari o să rămână nedansat la balul de la subprefectură! Partea bună e că lucrurile astea îi vor căli pe cei tineri și vor întări unitatea de castă!…

Ne plimbam sub poala muntelui Vitoșa, un munte izolat în câmpie, un munte cu o înfățișare încăpățânată, supărată, acoperit cu desișuri zburlite. Bătea dinspre el un vânt pe care-l înghețaseră zăpezile de pe vârf. De Scève mi-o luase înainte cu o jumătate de lungime: îl vedeam în dreapta mea, subțire, drept, grav. Îmi vorbise de nenumărate ori despre cariera lui, dar întotdeauna cu nonșalanța ironică a unui amator. Știam de

ce în seara aceea luase poziție, de ce se întorsese la ai lui și făcea profesiune de credință… Trebuia să-mi remită raportul cu privire la Erlane, un raport care nu putea fi decât necruțător. Și Conan îmi vorbise despre ce va fi după război, dar altfel…

Conan!… Amintirea experienței lui din dimineața aceea, a gestului înspăimântător care-l făcuse pe Erlane să mărturisească totul mă urmărea. Am vrut să-i povestesc și lui de Scève; m-a ascultat cu vizibilă nerăbdare:

— La urma urmei, e posibil ca, printr-un paroxism de lașitate, să nu fi trădat!… Să hotărască judecătorii… Eu însă n-o să schimb o virgulă din raportul meu. Eu nu fac decât să expun niște fapte… Ți-am spus motivele mele, iar aceste motive rămân aceleași. Dezertarea sapă la temelia însăși a armatei. Eu fac parte din armată, așa că o apăr!… Avocatul lui n-are decât să-i găsească scuze; eu însă, în calitatea mea de comandant, judec fapta!…

I-am răspuns:

— Asta e sub demnitatea ta, de Scève. Tu nu ești maiorul Bouvier! N-ai să-ți înfigi degetul, fără să te uiți, într-un articol din regulament ca să declanșezi automat tirul!…

— Nu mai înțelegi nimic, dragul meu. Te-a orbit un fricos. Îmi pare rău!…

Ridică din umeri, apoi se aplecă peste grumazul calului și o porni în galop. Niciodată nu pusese capăt unei discuții într-un mod atât de brutal. De altfel, nici n-apuc să mă mir, că iapa mea, mânată de emulație, o zbughește pe urmele lui, iar gândul că mă așteaptă o căzătură îmi acaparează întreaga atenție.

Văd gonind pe lângă mine copaci, tufe… Îl văd pe de Scève aplecându-se și mai mult, apoi întorcându-se, și îl aud că-mi strigă:

— Capul jos!

Mă aplec și evit astfel să-mi tai gâtul într-o sârmă – cablul telefonului nostru de campanie, întins peste câmp pe niște țăruși de bambus.

Când îi dădeam ocol, șesul ăsta mi se păruse neted: în realitate, era plin de gropi și de ridicături! Nu mai măsurasem până atunci forța unui cal, zvâcnirea lui formidabilă, violența cu care-și poate lua avânt. Îmi ies în cale șanțuri, tufișuri: iapa

mea le sare pe toate. Îi simțeam în momentul săriturii năpustirea fulgerătoare, mă izbeam de grumazul ei, apoi, după desprindere, mă arunca nemulțumită în spate, de mai că-i atingeam crupa cu capul; urma o oprire bruscă, de vagon care te izbește cu ceafa de peretele compartimentului.

Din fericire, n-am apucat niciodată să cad de-a binelea, căci, năbădăioasă, iapa mea se zbătea în așa fel încât mișcările ei contradictorii mă readuceau în șa. Fără jenă, mă țineam cu o mână de un smoc din coama ei și cu cealaltă de oblânc; nu mi-am descleștat degetele decât după ce s-a oprit singură și a început să pască liniștită iarba măruntă.

Ajunsesem la marginea terenului de curse. La nici cinci sute de metri, un prim gard deschidea șirul obstacolelor din ce în ce mai periculoase. De Scève se depărtase deja și se întorcea spre el, dar calul lui, un jumătate pursânge, se lăsa rugat și galopa pieziș, prezentând șoldul. Din precauție, am descălecat. Eram astfel sigur că nu voi lua parte la cursă.

De Scève trecu peste garduri, șanțuri, banchete. Calul său nu părea însă deloc bucuros: în două rânduri, potcoavele lui loviră barierele, iar în fața rivierei refuză cu îndărătnicie să sară: se propti în copite, patină și își desprinse din șa călărețul care, săltat, luat pe sus, nu izbuti să-și reia locul decât silindu-și picioarele și șalele la un efort, probabil, enorm.

De trei ori îl aduse înapoi din pinteni și din cravașă, iar când animalul se bloca, îl pedepsea crunt, răsucind hățurile ca pe un garou și tăind buzele calului, în timp ce, cu pintenii, îl împungea în burtă. La a treia încercare, de Scève luă cravașa de un capăt și, cu un gest de căruțaș, îi strivi cu ea nările!... La un concurs hipic, publicul l-ar fi huiduit, strigându-i să se oprească.

N-am strigat, doar pentru că eram atent la chipul lui crispat, îndârjit, sălbatic... De Scève călărea trup și suflet! Pentru el nu mai exista pe lume nimic altceva decât șanțul pe care voia să-l sară. Și-o dorea din toată ființa, cu o patimă violentă care mă consterna. Simțeam că a ajuns la un moment culminant al vieții lui. Săritura aceea devenise pentru el un act hotărâtor: avea ori să sară, ori să se omoare! Iar mie mi se părea derizoriu!... Calul lui spumega, cu ochii rătăciți și cu gâtul întins înainte. Mi-am amintit atunci o poveste pe care mi-o spusese chiar el: era

povestea unui călăreț din Saumur care, în pragul morții, trăgea spre piept mâna unui prieten ajuns la căpătâiul lui și murmura, înainte de a-și da duhul: „Așa, niciodată!“ – supremă recomandare de a nu ține niciodată mâna ridicată când tragi de hățuri… Când de Scève s-a depărtat pentru a patra oară, am simțit că șanțul acela cu apă murdară ne va despărți pe vecie!

Calul sare, dar prost!… Bara seceră picioarele animalului, care se rostogolește proiectându-și călărețul în parapetul banchetei. Alerg într-acolo: de Scève a rămas întins pe burtă, inert. Până să ajung la el, se ridică anevoie în genunchi, apoi în picioare. Îi aduc chipiul:

— Te-ai lovit la cap?

— Nu. Am căzut pe umăr și pe braț…

Șchiopătând, scuturându-și hainele, se întoarce la calul care s-a ridicat de jos și suflă greu, cu foalele coastelor încinse. Pune piciorul în scară, dar mâna lui zdrelită nu reușește să prindă bine marginea ciochinei.

Se întoarce spre mine:

— O să te rog să mă ajuți, Norbert.

Îl urc în șa. Calul, mânat din genunchi, se întoarce pe loc, apoi pornește din nou la pas spre capătul terenului. De Scève voia să încerce din nou. Nu se putea altfel!…

Aud încă o dată apropiindu-se galopul, fornăitul icnit al animalului și scârțâitul ritmat al curelelor. Apoi îl aud pe de Scève:

— Hai! Hai! Hai!

Îndemnul însoțea fiecare fuleu, ca un al doilea gâfâit. Cu gura lipită de urechea lui, călărețul își înnebunea calul cu litania lui obsedantă, care se întețea pe măsură ce se apropiau de obstacol. Animalul ataca terenul cu furie: gonea mâncând pământul, cu picioarele încovoiate, iar copitele lui sfârtecau solul, într-un galop înfricoșat, pe care-l iuțea cu disperare, de parcă ar fi vrut să nu-și mai lase vreo posibilitate de a se opri…

— Hai! Hai! Hai!… Hop!

Calul își ia avânt, sare sus pe bancheta din fața șanțului, corect, și, de acolo, înapoi pe pistă. Se oprește dincolo de obstacol, tremurând, cu spume la gură, iar mănușa călărețului, care-l mângâie, e toată albă.

Pornim la pas înapoi spre Gorna Bania, căreia îi vedeam printre copaci acoperișurile de țiglă. Pentru că de Scève ținea hățul cu mâna stângă, am făcut efortul de a-l întreba:

— Ce-ți face brațul? Te doare?

— Un fleac. O simplă contuzie… Doar că nu pot băga mâna în buzunar, și am ceva pentru tine – raportul. Vrei să-l scoți tu sau preferi să ți-l trimit cu ordonanța?

L-am luat fără să spun nimic, apoi l-am lăsat s-o ia înainte. L-am ajuns din urmă doar când a trebuit să-l ajut să descalece…

— Ia spune, ce ți-a zis nobilul viconte?…

Conan ieșea din terme și era, ca întotdeauna după baie, foarte bine dispus. Când i-am relatat însă refuzul lui de Scève, a tras o înjurătură și m-a luat cu el.

De Scève ne-a primit în biroul lui, fără să ascundă surpriza, oarecum batjocoritoare, pe care i-o producea demersul nostru solemn.

— Uite cum stă treaba, începu Conan. Probabil că prostul ăsta de Norbert nu s-a priceput să-ți spună ce trebuia în legătură cu prăpăditul lui de dezertor… Eu l-am văzut de dimineață… N-ar fi în stare să le vândă bulgarilor nici planul Parisului! Așa că lasă-l în plata Domnului!… O să spui că-mi bag nasul unde nu-mi fierbe oala… Da și nu: toate incursiunile pe care le-am reușit mi-au reușit tocmai pentru că știam exact cât de frică le era soldaților – și alor mei, și celor din față. La război, soarta ține cu cel care se pricepe mai bine la frică. Eu unul mă pricep, iar dacă vin să-ți spun „Erlane e fricosul sadea, fricosul sută la sută“, trebuie să mă crezi!

De Scève se făcu că râde:

— Sigur că te cred. Și?…

Conan îl privi uimit:

— Cum „și“?… Niciun „și“!… Îi dai drumul puștiului și-ți vezi de ale tale.

De Scève se juca distrat cu *coupe-papier*-ul lui, un pumnal macedonean cu lama lungă.

— Știi că-mi placi? zise el. Vasăzică, pentru că s-a dus, în toiul luptei, să se arunce în brațele bulgarilor, ar trebui răsplătit cu un bilet de tren și trimis înapoi la maică-sa?… Cu asemenea principii…

— Las-o-n pace pe maică-sa, răspunse Conan, nu e deloc amuzant! Îți repet, în luptă, dacă tot vorbești de luptă, nu contează decât rezultatul! Principiile, teoria, trebuie să știi și când să le dai dracului… Iar dacă vrei rezultate, trebuie să știi ce să păstrezi și ce să dai deoparte. Doctorii ți i-au dat deoparte pe șchiopi și pe ofticoși. Datoria ta e să-i dai deoparte pe fricoși, pe cei adevărați, fricoși din născare! Cine vrei s-o facă, dacă nimeni nu i-a văzut la treabă? N-ai făcut-o și, poftim, ai un om pe care l-au lăsat nervii. Trebuia să te aștepți… Din cauza asta, vrei acum să-l împuști; dar nu ai dreptate!

De Scève se ridică și zise tăios:

— Ascultă, dragul meu, n-are rost să mai discutăm. Nu ne putem pune de acord, și am să-ți și spun de ce: eu sunt militar, tu…

— Eu, îl întrerupse Conan îndreptându-se brusc de spate, sunt poate ceea ce se cheamă un războinic!… Ai dreptate, nu ne potrivim! Dar bagă de seamă că încă nu i-ai făcut de petrecanie puștiului!

XII

Unde-i voi găsi un avocat lui Erlane?... Of, și Conan care bălmăjește în orice împrejurare oficială!... Aflu că există un seminarist cu bacalaureat: „O să-l găsiți la mănăstirea franciscanilor francezi“.

Traversez o grădină mare, îngrijită. În straturile mărginite de garduri vii de cimișir, niște plante scurte și cărnoase închipuie inimi sau M-uri. Ici-colo, în niște mici adăposturi de tablă, statui de sfinți cocoțate pe socluri de cărămidă. Portarul mă prevenise:

— O să aveți de așteptat puțin; e la liturghie.

Într-adevăr, dintr-o capelă mică de la capătul aleii străjuite de tei răzbeau cântări. Am intrat în încăperea cu pereții vopsiți în verde, cu patru vitralii înguste, pictate în tonuri de gri și prin care zăream, afară, ușoara clătinare a crengilor. Statuile de ghips vopsit erau atât de slabe și de palide încât, văzându-le, uitai cât sunt de urâte. Îngenuncheați în cor, pe o treaptă de lemn, în fața unui tablou de altar care-și pierduse poleiala de aur, călugării cântau. Nu vedeam niciun chip, doar triunghiul brun al glugii peste rasă și coroana tonsurii lor largi. Oficiantul, cu casula de brocart pe umeri, era atât de cufundat în rugăciune, încât, de la spate, părea decapitat. În dreapta micului altar, un soldat îmbrăcat într-o manta ponosită legăna cu mișcări ample cădelnița din care, cu fiecare legănare, se ridica un norișor de fum albăstrui. Era, fără doar și poate, cel după care venisem.

Litaniile erau psalmodiate cu rostirea franțuzească, ceea ce însemna câte o greșeală de accent pe fiecare cuvânt, iar chemările se succedau, susținute de tremoloul subțire al armoniului. M-am uitat la avocatul meu: ochii îi erau ațintiți spre ostensoriu, spre cristalul monstranței în care sclipea ostia; purta ochelari, avea un nas ca de tapir, o față de cal, cam

nătângă, dar pe care credința izbutea s-o facă înduioșătoare. La urma urmei, m-am gândit, ce vreau eu să-l rog? Să vadă mai departe decât ceilalți, să deslușească ceea ce ei nu văd și nu vor să vadă… Poate că are antrenament!…

După încheierea liturghiei, se întoarse să stingă lumânările și, de câte ori trecea prin fața tabernaculului, punea genunchiul în pământ, fără să trișeze, căci auzeam cum lovește scândura. Apoi așternu peste fața de altar un acoperământ de postav verde, împodobit cu o cruciuliță de șnur galben, și, după o scurtă rugăciune la grilajul altarului, ieși aruncându-mi în trecere o privire ce-mi mulțumea cu respect pentru prezență.

Îl ajung din urmă pe alee:

— Sunt comisar raportor la Consiliul de război și vreau să te rog să aperi, la viitoarea ședință, un băiat acuzat de dezertare la inamic.

Începe să se bâlbâie, speriat:

— Domnule locotenent, n-am vorbit niciodată în public… și apoi, nu mă pricep deloc la…

— Nu-ți cere nimeni fraze. Trebuie doar să vorbești din toată inima, cu toată mila… De altfel, n-ar trebui să-ți spun, dar, dacă vei avea nevoie de un sfat…

Mă uit la el: e cuprins de disperare și, cu gura lui largă, își mestecă în gol neliniștea. Ochii lui mari, din spatele sticlelor bombate, mi-i amintesc pe-ai calului lui de Scève, blocat în fața șanțului. E foarte necăjit:

— Domnule locotenent, nu… N-aș putea… O asemenea răspundere!… Și apoi, încă o dată, n-am vorbit niciodată…

Bun!… Să-l lăsăm să-și vadă de lumânări, de aranjarea altarului… Totuși, nu scapă el cu una, cu două!

— Dragul meu, credeam că, dată fiind vocația dumitale, vei accepta măcar să încerci… Îți doresc să nu fii niciodată silit să-ți asumi răspunderea ca duhovnic!

Se face roșu ca racul, dar capul lui continuă cu îndărătnicie să tăgăduiască.

Mă oprește totuși în fața statuii sfântului Mihail, o imitație de bronz, care executa pe spinarea Satanei pasul acela de patinator, o rușine de care se face vinovat Rafael, și-mi spune:

— Domnule locotenent, încercați să vorbiți cu părintele Dubreuil, de la Regimentul 58. E misionar în cadrul Misiunilor Străine. Dacă ar primi…

Dacă ar primi, ar fi un noroc nesperat pentru Erlane! Nu-l cunosc pe părintele Dubreuil, dar știu de pe-acum ce prestigiu ar căpăta pledoaria ținută de un preot în fața membrilor Consiliului de război.

Îl caut a doua zi la corpul de gardă al Regimentului 58.

— O fi la cartofi, îmi răspunde sergentul. Trimit îndată să-l cheme.

— Nu e nevoie. Du-mă la el.

Aflu pe drum că părintele Dubreuil a fost misionar în Oceania. Acum ține liturghia, duminica, într-un manej bulgar, cu un potir și niște sticluțe ca de jucărie. Este preotul neoficial al regimentului, iar comandanții îl lasă foarte liber, dar el are grijă să nu lipsească de la nicio corvoadă. Momentan era la curățat cartofi.

L-am recunoscut după barbă, o barbă adevărată, nu ca bărbile recente, negre și țepoase, de preoți la război, ci o barbă mare și mătăsoasă, în evantai. L-am mai recunoscut și după faptul că nu cânta cântecul deocheat pe care-l behăiau ceilalți oameni strânși roată în jurul unei grămezi de cartofi încolțiți.

— Dubreuil.

E puțin greoi, cu o înfățișare de rezervist abia chemat sub arme, are un pic de burtă, dar dinți sănătoși. Își scoate boneta: e tuns scurt, regulamentar. Simpatic!

Îl trag deoparte, căci toți ceilalți se uită la noi, cu cuțitele în aer:

— Iată despre ce e vorba: domnul general v-a desemnat să apărați la Consiliul de război un băiat de douăzeci de ani acuzat de dezertare la inamic. Să vă explic…

Îi spun tot ce știu, tot ce bănuiesc, tot ce cred. Mă ascultă cu capul plecat și cu mâinile încrucișate. Apoi murmură:

— N-o să fie ușor!… O să fac tot ce pot, dar mă tem că n-o să pot prea mult, domnule locotenent!…

— Numai dumneavoastră puteți face ceva… În primul rând, îi puteți ridica moralul – e la pământ. Duceți-vă diseară la el și spuneți-i imediat cine sunteți… Ne întâlnim mâine la gară, la

ora șapte. O să mergem la fața locului, să vedem dacă scuza lui stă în picioare și dacă nu cumva era imposibil să se rătăcească în sectorul respectiv.

Expediția e ideea lui Conan.

— Vezi tu, îmi zisese el, pe hartă nu e ca pe teren! Cel mai bine îți dai seama la fața locului. Ia-mă și pe mine, o să te pilotez; și poate reușim să-i dăm de furcă lui de Scève!

Bănuiam eu că oferta lui nu era dezinteresată: avea chef să-și mai vadă o dată fostele adăposturi! Totuși e o ultimă șansă și nu vreau s-o pierd. Am obținut așadar de la general o comisiune rogatorie și un ordin de deplasare pentru noi trei…

Conan a ajuns la gară primul. Îl anunț că mai avem un tovarăș de drum, iar el, care are despre cler niște păreri foarte categorice, îmi spune:

— Preoții sunt ca subofițerii corsicani: ori pâinea lui Dumnezeu, ori niște nenorociți. Al tău cum e?

— Păi uite-l că vine.

Într-adevăr, părintele Dubreuil venea în pas întins.

— Iertați-mă că v-am făcut să așteptați, domnule locotenent…

— Nu, ați ajuns la timp.

Conan, pe care l-a salutat cât se poate de regulamentar, îl observă… și-i întinde mâna. Apoi o ia înainte pe peron și, de-abia ajuns în compartiment, scoate din buzunar o sfoară și fixează zdravăn clanța portierei…

— Ați vorbit ieri cu Erlane?

— Da, domnule locotenent.

— Și?

Părintele Dubreuil tace privindu-și genunchii, nemișcat. Conan și cu mine îl pândim. Într-un târziu, clatină din cap și răspunde:

— Nici măcar copil nu-ți vine să spui că e…

— Nu, intervine Conan cu hotărâre, e un avorton!

Misionarul are dreptate! Erlane n-are nici măcar consistența unui caracter de copil, acea personalitate coerentă care face dintr-un băiețel de zece ani un bărbat la scară redusă. Anii au așternut în sufletul lui, ca pe niște aluviuni, elemente bărbătești pe un fond trainic de infantilism. Iar amestecul rezultat

deconcertează, stânjenește… Cu siguranță că și pe părinte l-a stânjenit.

— Mai are diaree? întreabă Conan.

— S-a plâns de enterită, domnule căpitan.

Conan, cu coatele sprijinite de genunchi, sugerează:

— Nu vă pot da sfaturi, dar, dacă ar fi să-l apăr, aș face caz de pântecăraia asta a lui, pentru că asta nu e diaree, ci frică, frica bolnăvicioasă care poate lichefia un om, oasele, creierul, tot!… Pe ăia pe care-i apucă nu-ți rămâne decât să-i aduni de jos cu fărașul. Poate s-o descoperi într-o zi și microbul ei… Păi zău așa!…

Din exterior, o mână încearcă să acționeze clanța portierei, legată însă foarte bine. Conan coboară fereastra și, aplecându-se cu tot bustul în afară, alungă, cu înjurături indignate, doi țărani cu cizme.

— Ai mai pomenit așa ceva? Să meargă naibii cu vagoanele pentru vite!…

Când trenul se pune în mișcare, scoate un pachet de cărți:

— Un pokeraș? Jucați?

— Uneori…

În orice caz, părintele se pricepe; joacă la cacealma cu atâta seninătate, cu un calm atât de respectuos, încât îi smulge lui Conan strigăte de admirație.

Ofer și eu niște Bastos; părintele refuză:

— Astea-s țigări pentru copiii de cor, domnule locotenent.

Și își umple o pipă neagră și scurtă.

Șesul bulgăresc defilează, neted, mărginit în zare de linia înaltă a unor munți palizi. Conan aruncă o privire pe geam:

— Varză și gogoșari… Gogoșari și varză… Niște indivizi care doar asta mănâncă tot anul nu pot fi decât niște ticăloși…

Apoi vede fugind un iepure:

— De-aici, cu un cartuș numărul 6, îl nimerești.

— Aș prefera un 4, declară misionarul.

— Dumneavoastră vânați?

— Era plin de iepuri prin părțile alea.

Conan ceru de îndată detalii despre cum se vânează în Polinezia. Părintele vâna porci sălbatici și fluierari. Discuția ajunse la canibali.

— Au mai rămas în insulele Fiji, ne povesti părintele, în Kandavu și Taveuni. Chiar anul trecut, un misionar de-ai noștri a fost mâncat. Totuși, treptat, se dezobișnuiesc, mai ales de când au început să câștige și ei câte ceva de pe urma exportului de santal…

— E un arbust? întrebă Conan cu interes.

— Santalul alb e un copac, chiar foarte mare, răspunse părintele, un copac cu vârf rotunjit, care crește la munte.

Ne vorbi apoi despre pirogi și arborii de pâine, despre cocotieri, țestoase și recife de corali. Îl ascultam și nu ne mai săturam, căci amândoi eram încă la vârsta când insulele te fac să visezi…

— Sunt poligami? întrebă Conan, care era limpede că ar fi dorit să pună întrebări mai precise.

Părintele răspunse râzând cu blândețe:

— Acolo se petrece în văzul lumii ceea ce în Europa se petrece între patru pereți…

— Totuși, la început, cred că te minunezi, nu? insistă Conan, din ce în ce mai curios.

— Te blazezi repede, domnule căpitan! Și îți dai repede seama că bine ai făcut că te-ai dus la ei…

— Ca să-i înveți să se ascundă de ochii lumii?…

— În primul rând, ca să le faci injecții cu neosalvarsan, răspunse cu simplitate părintele Dubreuil. Aproape toți sunt sifilitici.

Conan mai făcu o dată cărțile…

Am coborât la Kalinovo pe înserate. Gara bombardată fusese cârpită cu niște bucăți de tablă de la adăposturile dezafectate din apropiere. Printre șine creștea iarbă, căci linia fusese redată circulației de puțină vreme. Cei doi impiegați cu șepci plate se uitară la noi mirați; de îndată ce ieși, Conan se orientă. Arătă, cu vârful bastonului, un munte vioriu, sub cerul încă senin și adânc. Dincolo de creste, un stol de vulturi se înălța și cobora cu atâta lentoare, cu atâta regularitate, încât ai fi zis că, în liniștea serii, de cealaltă parte a culmii, cineva jongla cu păsările negre, aruncându-le întruna înapoi.

— Uite liniile! zise Conan.

Vârful întărit cu fier al bastonului său urmărea spre vest, de-a lungul pantei, o sfâșietură cenușie care se pierdea la cotul unei trecători. Am făcut o propunere:

— Ce-ar fi s-o lăsăm pe mâine? Avem de mers cel puțin două ore până acolo! O să ajungem pe întuneric. Ce vrei să vezi?

— Mâine am de mers cu trenul, răspunse Conan. Și-apoi, nu noaptea s-a ușchit flăcăul tău? Aud?... Asta-nseamnă că noaptea trebuie să vezi pe unde-a luat-o, dacă vrei să pricepi! E lună plină: o să vedem ca pe ziuă!...

O porni drept spre munte. Nu ne rămânea decât să-l urmăm.

Tăceam tustrei. Războiul era încă atât de aproape, încât ne regăseam brusc, de parcă ar fi rămas lipită de teren, starea sufletească din serile de schimb, angoasa aceea activă care-ți ținea toate simțurile încordate, impresia că o prezență ostilă și ascunsă ne pândea în timp ce urcam. Până și liniștea ne umplea de o neliniște difuză, la fel ca, mai ieri, calmul înșelător al sectoarelor... Dacă am fi auzit deodată spațiul bubuind, nu ne-am fi mirat foarte tare...

Conan ne arătă, în stânga, o umbră șerpuită:

— Șanțul Șobolanilor.

Apoi bastonul lui coborî spre o încrețitură a terenului, pe care se zăreau câteva coșmelii albe:

— Burmuchli! ne dădu el de veste. Dacă nu l-au pisat Fokkerele...!

Grohăitul sonor al unui broscoi enorm, care ședea într-o băltoacă încremenită și vâscoasă ca plumbul topit, ne făcu să tresărim. Conan azvârli spre el cu o piatră. Broscoiul își urni burta, târâș, pe fundul făgașului.

— Uite la el, zise Conan, dacă n-arată ca unul ieșit în patrulare!

Terenul urca. În fața noastră, curba muntelui părea o draperie lungă, târâtă pe pământ. Albastrul cerului pălea, și o geană de nor portocaliu închipuia parcă o insulă alungită. Conan se întoarse spre noi:

— E ora zepelinului!...

Zepelinul de la Ghevgheli!... Seara îi deștepta pulsația sonoră, timbrul motoarelor lui devenea tot mai clar pe măsură

ce lua înălțime, apoi bubuitul bombelor jalona cursul Vardarului…

— Un adăpost! zise Conan. Ne apropiem!

Arăta spre o văgăună neagră care se căsca în dreapta noastră. Cofrajul se lăsase, iar acoperișul de bușteni se încovoia… Sacii de nisip, putrezi, erau rupți ferfeniță și se scofâlciseră.

În smârcurile din spatele nostru, broaștele se trezeau, iar corul lor, străbătut din când în când de orăcăitul grav al câte unui mascul, umplea amurgul cu un tremur ciudat. Prin aer zumzăiau gândăcei, câte unul se lovea de noi, iar izbitura îi frângea nota vibrantă, de violoncel.

Pe neașteptate, urcușul devenise mai anevoios. Conan se cățăra în fața mea, cu pași mari, iar eu gâfâiam din greu încercând să mă țin după el; părintele Dubreuil rămăsese mai în spate și tot pierdea teren. Brusc, umbrele noastre se alungiră: apăruse luna și, odată cu ea, muntele.

Până atunci, dat fiind că mergeam spre vest, lumina asfințitului îl lăsase în umbră; acum însă, sub razele care-l scormoneau, muntele mi se arătă la fel de sterp, la fel de aspru ca odinioară, când îl încingea soarele năucitor al amiezii. Îl vedeam din nou, pleșuv, tăios, brăzdat de râpe, presărat cu gâlci și pinteni de stâncă, striat ca de niște șuvoaie de lavă. În spatele primelor creste ghiceai altele și altele, succedându-se înspăimântător… Mai ieri aveam titanica sarcină de a le lua cu asalt, una după alta, și pe cele văzute, și pe cele nevăzute, tot lanțul!…

Continuam să urcăm coasta, și era greu! Ca și în nopțile de schimb, singurul lucru la care mă puteam gândi era piatra pe care să-mi pun piciorul, piatra care nu se va rostogoli. De cum auzeam doi bolovani ciocnindu-se, nu-mi puteam reprima un stupid fior de teamă.

Deodată, nu l-am mai văzut pe Conan: tocmai sărise în tranșee – prima tranșee franceză.

Acum o străbătea cu pași mari, în fața mea. Bereta lui de vânător părea o bilă neagră care se rostogolea de-a lungul paradosului; uneori, marginea se surpa, silindu-l să urce înapoi.

M-am întors ca să-l aștept și pe avocatul meu: în spate, muntele parcă se frânsese încercând să se salte și, prăbușindu-se, formase streșini și antablamente haotice, deschisese falii adânci și scobise caverne. La câțiva pași de mine, niște stânci plate, ca niște lespezi enorme, coborau și se îmbinau aidoma țiglelor unui acoperiș uriaș.

Pornesc pe lângă parapetul de grohotiș, ca să-l prind din urmă pe Conan. Îi strig:

— Unde ne duci?

Continua să meargă pe fundul tranșeei; nu mi-a răspuns. În fața lui, o luminiță: își aprinsese lanterna.

— Veniți încoace!

Ajunsese la intrarea într-un adăpost săpat adânc în granit, la cel puțin șase metri adâncime. Din pereții scării, care aruncau sclipiri de mică, ieșeau muchii tăioase de piatră. Fasciculul de lumină alunecă pe treptele de pământ roase de ploi, pătrunde până în fundul adăpostului și se lovește de o suprafață ce lucește rece.

— Nu e cazul să intrăm, e plin de apă…

Conan stinge lanterna și adaugă:

— Aici era postul de comandă al lui de Scève.

Mi-l închipui pe Erlane urcând treptele astea și intrând în noapte – nu minunata noapte de primăvară de acum, ci o noapte de iarnă, diluviană, în care groaznica ploaie din Balcani lua cu ea și topea totul, și sectoarele, și sufletele.

Aceasta era priveliștea de Golgotă care i se arătase prin perdeaua de ploaie rece, în lumina ruginie a rachetelor, când se uitase peste parapet. Dacă aș fi putut să iau cu mine pe tălpile cizmelor muntele ăsta ca să-l arăt judecătorilor, poate că i-aș fi făcut să înțeleagă că un copil părăsit aici, în sinistra pustietate din creierii Balcanilor, trimis să ia pieptiș torentul care se rostogolea în tranșee, își putuse pierde drumul, odată cu ultima rămășiță de curaj!

— Ce distanță e până la tranșeele bulgare? întreabă părintele Dubreuil.

— Trei două sute prin râpă, doi șapte sute în linie dreaptă.

Cifrele, precise, cad ca o condamnare. Distanța dintre linii dă măsura absurdității scuzei pe care o tot invoca Erlane: n-ai cum

să confunzi două tranșee despărțite de mai bine de trei kilometri de relief ca ăsta!…

— Veniți încoace, repetă Conan.

Sare pe parapet și o ia spre est. Muntele formează acolo un platou brăzdat de șerpuirea unui șanț. După un sfert de oră de mers, ne oprim pe buza unei râpe abrupte. Luna își cernea lumina peste vârfurile copacilor; în vale mugea un torent. Conan ne duce până la o stâncă agățată deasupra hăului și începe, cu glasul lui adormit:

— Nu-i nevoie să mergem mai departe ca să pricepem. Uite, la 300 de metri de-aici e Vârful Macedonencei. Într-acolo îl trimisese de Scève cu un mesaj către mitraliori.

Ne arată un fel de mamelon, o culme rotunjită, atât de aproape în străvezimea nopții, încât am impresia că-l atinge cu vârful toiagului. Murmur:

— N-avea cum să nu-l observe!…

— Nu era lună, domnule locotenent, răspunde iute părintele Dubreuil. Acum, da, pare cu neputință, pe beznă însă…!

— Tâmpenia, observă Conan, e că până acolo o putea lua prin șanțul ăla, șanțul Murilor, care-l ducea ață…

Arăta cu bastonul, la o sută de metri în față, o dâră de umbră care se pierdea imediat într-o cută de teren, dar pe care toiagul lui o prelungea, marcându-i meticulos și sigur cotiturile.

— Șanțul era bombardat, domnule căpitan.

— Atunci n-avea decât s-o ia pe lângă rețea, pe creastă… Și-apoi, o salvă-două, de 105, păi un părinte antropofag ca dumneavoastră numește asta bombardament?… Apropo de antropofagie, pe mine m-a răzbit foamea!… Dă-mi sacul de merinde!

Scoate un coltuc de pâine, niște felii de salam și, cu gura plină:

— De-aici am plecat, uite, se face anul pe 12 iunie… Am adus în noaptea aia trei nemțălăi, tot unu’ și unu’!…

Rumega, odată cu pâinea, amintiri pe care nu le înțelegeam; apoi, scuturându-și vestonul de firimituri, ne anunță:

— Și acum, la bulgari!…

Coborâm un povârniș bătut de lună; pământul e cretos, aproape orbitor. Îmi aprind o țigară. Conan se întoarce spre

mine:

— Vezi că ne dai de gol!

Apoi, pentru că, sub călcătura grea a părintelui Dubreuil, niște bolovani o iau la vale pe cărăruie, exclamă, rănit în vechiul lui instinct de deplasare în liniște:

— Ah, cât zgomot! Aoleu, ce vă făceam dacă vă luam cu mine în patrulare!...

Ajunseserăm într-un soi de scobitură mărginită de un cordon de stânci încrețite.

— Dacă presupunem că a tăiat-o, spune Conan, cel mai scurt era pe-aici...

Dă cu bastonul în ceva de pe jos:

— Atenție la sârma ghimpată, că a mai rămas.

Mă uit îndărăt: departe, în spatele nostru, se înalță Vârful Macedonencei, drept ca o bornă. Părintele Dubreuil se întoarce și el și-mi aruncă o privire tristă. Simte și el, ca și mine, că, pe măsură ce distanța până la culmea aceea crește, scad și șansele la viață ale bietului acuzat!

Ajungem la capătul platoului, pe buza râpei ce se căsca de jur-împrejurul acelei porțiuni de munte.

— De data asta, anunță Conan, n-avem ce face. Trebuie să coborâm în văgăună!

O ia la vale primul, agățându-se de rădăcini. Mergea cu viteză, de parcă s-ar fi rostogolit. Noi încă ne zbăteam în ghearele salcâmilor, că el și ajunsese pe fundul râpei și-și aprindea pipa, la cincizeci de metri mai jos de prudenta noastră coborâre.

— Câte a văzut și pădurea asta! exclamă Conan când ajungem lângă el sub tufe. Anul trecut pe vremea asta nu era deloc sănătos să te plimbi pe-aici ca acum! În fiecare groapă era câte un bulgăroi la pândă! Da' și când le cădeai în cuib fără să te audă, să te ții omletă!...

Părintele Dubreuil întreabă:

— Nu credeți că poate și Erlane a nimerit peste vreo patrulă?

— Întotdeauna s-a jurat că n-a întâlnit pe nimeni, îi răspund eu.

Conan clatină din cap cu milă sinceră:

— Vai de capul lui!... Dacă zicea de la-nceput că l-au prins pe marginea râpei, nu se găsea nimeni să-l contrazică. Bulgarii treceau pe-acolo destul de des încât să-i ofere un alibi...

O ia înainte, dând la o parte crengile mai joase. Razele lunii jucau încetișor pe pământ, printre umbrele subțiri ale copacilor, și se răsfrângeau în frunzele lucioase ale murilor. Torentul, căruia îi auzeam vuietul în dreapta, se vedea ici-colo, alb, printre trunchiurile negre. O cotitură bruscă ni-l aduse până sub picioare. Conan se opri.

— Aici am găbjit o patrulă bulgărească, într-o noapte în care nu vedeai așa bine ca acum! Eram culcat în apă cu băieții, dar era august, nu era multă și era bună... Cinci lichidați de la prima salvă, cinci și un prizonier! L-am luat rapid pe sus și de-abia în adăpost mi-am dat seama că avea burta găurită: a căzut lat, ținându-se cu mâna de gaură, ca să nu i se împrăștie mațele... E singurul pe care mi-a părut rău că l-am mânat cu șuturi în fund!

În pădurea mută, glasul lui căpăta o forță și o rezonanță stranie. Parcă nu-i mai controla volumul, iar cuvintele păreau că-i scapă, ca prin vis, când răsunau ca dintr-o portavoce.

Pornește de-a lungul torentului, în penumbra albastră.

— Mai e mult?

— Încă vreo douăzeci de minuțele.

— Nu e nevoie să mai mergem, gata! Avem dovada!

Mă dădeam bătut!...

De-acum era atât de limpede că numai și numai voința tenace de a fugi îl putuse mâna pe Erlane până aici!

Învins și el, părintele Dubreuil murmură:

— Da, chiar că nu mai e nevoie...

Conan însă nu se oprește:

— Doar n-o să renunțăm acum! Trebuie să vedeți unde a acostat pelerinul!

Am mai mers multă vreme, sau cel puțin așa mi s-a părut, pe sub foșnetul copacilor. Cioburile de lună care se strecurau printre ei ne pătau cu lumină fețele și mâinile. Uneori, pe deasupra capetelor noastre fâlfâia câte o pereche de aripi trezită de pașii noștri. Conan ne oprește, preț de o secundă, pe

buza torentului; lanterna lui ascute dinții unei stânci ce seamănă cu un pâlc de stalagmite:

— Stânca Fierăstrău… Aici e vadul. Atenție, nu călcați în apă, că nu e foarte caldă.

Își îndreptase lanterna spre o înșiruire de pietre plate pe care șuvoiul le acoperea cu o peliculă de apă repede. Probabil că, în februarie, când trecuse el, apa îi ajungea lui Erlane până la burtă.

Ajunși pe celălalt mal, ieșim din râpă printr-o văioagă cu margini abrupte, un soi de surpătură. Mergeam de atâta vreme, încât mă miram că încă n-am ajuns. Totul începea să pară o farsă!

— Hai, mai e?!

Conan îmi arată cu degetul un pisc cu muchii tăioase, un fel de trunchi de piramidă ce se înalță la capătul unei lungi terase negre:

— Piscul Vulturilor. Aici era avanpostul lor.

Suntem nevoiți s-o luăm pe la poalele meterezului de granit, să ne apropiem de bastion din spate, să escaladăm o pantă repede, în care târnăcopul bulgarilor cioplise, din loc în loc, câteva trepte.

Când ajungem sus, Conan se uită la ceas:

— De la postul de comandă al lui de Scève și până aici am făcut o oră patruzeci. Unuia care nu știe drumul, care orbecăie, care face pe el de frică și mai și știe că în față sunt bulgarii trebuie să-i fi luat de trei ori pe-atât…

Refac în minte interminabilul traseu; revăd platoul, povârnișul, coborârea în râpă, lungul drum printre crengi și tufe dese, pietrele plate ale torentului, surpătura și peretele de stâncă. Adaug la astea bezna, ploaia cumplită, amenințarea morții la tot pasul: nimic nu-l oprise!… Și, deodată, simt că mi-e ciudă pe el; mi-e ciudă că nu-mi lasă nicio posibilitate de a-l apăra, mi-e ciudă că m-a făcut să bat atâta drum degeaba – și, aidoma lui de Scève când constatase dezertarea, încep să-l bănuiesc de curaj. Asta înseamnă să-l condamn! Știu prea bine, și totuși nu-mi pot stăpâni ranchiuna:

— Mult trebuie că și-a dorit-o!…

Dar Conan, care se așezase comod, cu picioarele atârnânde, pe parapetul tranșeei bulgare, Conan clatină din cap și explică, umplându-și pipa:

— Eu, dragă, habar n-am!... Sigur, după o plimbare ca asta, te gândești: „Pesemne că de mult o clocise drăguțul de el, de nu s-a mai oprit!“ – dar de la un tip în care poate încăpea atâta frică trebuie să te aștepți la orice!... Să ne închipuim că mergea cuminte prin șanțul lui, să ducă plicul: în spate explodează un obuz, în față, altul. Se crede luat la ochi și fuge, la nimereală, peste câmp. Se gândește la un singur lucru: să se îndepărteze cât mai iute de explozii... Tirul bate liniile noastre, așa că el nu se întoarce. În față – liniște: o ia într-acolo. În față înseamnă la bulgari, dar el nu-și mai dă seama. I-a rămas minte cât unui câine care aleargă cu o tinichea legată de coadă... Traversează platoul și își dă drumul în râpă. De ce? Pur și simplu pentru că, astfel, mărea distanța dintre el și obuze... Jos, îl cuprinde alt gen de frică: vede mișcându-se o creangă, se gândește că e un bulgar; aude vântul bătând, crede că mârâie un câine, vreunul din ciobănești germani ai patrulelor, dresați să sară la beregată... Și fuge pe-acolo, smiorcăindu-se, cu inima-n gât. Se împiedică, se zdrelește: e din ce în ce mai rău! Se lovește, cade în apă, se pitește într-un tufiș, de data asta și rătăcit, și cu mintea rătăcită!... Și apoi, în zori, iese de-a bușilea...

Da – l-au apucat zorile, lumina... A văzut limpede pădurea, a văzut limpede ce-a făcut... S-a uitat la torent... Îl întrerup:

— Atunci cum îți explici că n-a pornit-o în sus pe firul apei? Doar știa că în jos erau bulgarii și că, în sus, ar fi ajuns înapoi la ai noștri!

— Prietene, spune Conan, ai dreptate! Bulgarii sunt la doi pași, îl pot auzi, îl pot vedea... Și-a pierdut în pădure casca, pușca. Va trebui să explice cum, să spună de ce a luat-o în jos în loc să ducă plicul; va trebui să recunoască în fața altora că frica l-a împins... N-o să-l creadă nimeni, căci e de necrezut!... Și, apoi, e secătuit. Nu mai are putere decât să isprăvească, cât mai iute. Trei sute de metri într-o parte, peste patru kilometri în cealaltă... Poate că i-a fost de-ajuns ca să se hotărască...

Părintele Dubreuil aprobă cu entuziasm.

— Aveți dreptate, domnule căpitan! Precis așa s-a întâmplat!

— Păi da, dar n-o să puteți spune! Din cei cinci tâmpiți puși să-l judece în spatele mesei, n-o să fie niciunul destul de curajos încât să știe ce e frica!...

Pipa îi înroșea, cu fiecare pufăitură, chipul placid, care părea complet nelalocul lui acolo, la ora aia. Scormonea cu vârful bastonului pe fundul tranșeei. Încheie:

— Asta e!

Acum că rolul lui de călăuză se încheiase, se odihnea; aplecat cum era, parcă răscolea cenușă și umbre.

— Ce de grenade am mai aruncat în gropile astea! spune într-un târziu, visător. Uite acolo, unde ești tu, Norbert, parcă văd o namilă de bulgar înșfăcând pușca și ridicând-o spre mine... I-am descărcat pistolul în burtă de la doi pași!...

Instinctiv, mă dau înapoi din locul acela în care căzuse un om. Amintirea însă îl înviorase pe Conan.

— Sus!

Plecăm, de-a lungul tranșeei bulgare pe care Conan o explora cu lanterna, semnalându-ne în trecere intrările în adăposturi, posturile de santinelă, amplasamentele mitralierelor...

Undeva, în spatele nostru, un animal de noapte scoase un țipăt strident, care se termină într-un horcăit – țipătul unei vietăți ucise cu încetul. Conan sări în tranșee și ridică de pe jos un obiect sclipitor.

— Un încărcător bulgăresc...

Îl vârî în buzunar... Umbletul lui devenea ciudat. Trecea de pe o margine pe cealaltă a tranșeei, cobora înăuntru, urca înapoi, scormonea cu fasciculul lanternei și cele mai mici cute de teren. Mișcările lui frenetice aminteau de mersul febril al unui câine care a luat o urmă caldă – aceleași elanuri, aceleași ocoluri, aceeași căutare neobosită, aceeași sprinteneală, o sprinteneală uimitoare pentru un trup îndesat ca al lui.

— Uite, aici a pescuit Grenais patru bulgari – Grenais, pe care tu l-ai băgat în Consiliul de război... Le tăiase bretelele ca să nu poată fugi! Când le-a arătat direcția, unul dintre ei, un locotenent înalt și roșcovan, a rămas pe loc. Tot făcea „nu“ din cap, ținându-și nădragii cu amândouă mâinile. Grenais i-a făcut felul, iar ceilalți au luat-o din loc...

Se oprește, mă prinde de încheietura mâinii și-mi arată panta:

— Pentru câte o incursiune de noapte, pe-acolo veneai… Te apropiai târâș, cu nasu-n pământ. Făceai un metru în cinci minute… Băieții culegeau toți bolovanii de pe traseu, îi puneau bine, ca pe ouă, ca să nu se rostogolească vreunul… Îi auzeai pe bulgari trăncănind în groapa lor, râzând, uneori la cinci pași de tine! Tu erai acolo, pe burtă, cu fluierul între dinți. Știai că ai tăi sunt… Ce te mai bucurai…! Și apoi, te hotărai! Fluierai o dată, și cincizeci de inși picau peste cei din tranșee ca trăsnetul lui Dumnezeu!… Nu-ți poți imagina ce mutre făceau ăia, niște mutre de oameni care nu cred în diavol și care dau nas în nas cu el! Ha! Asta te răsplătea pentru tot ce îndurasesi până atunci!… Că-i puneai să plătească cu vârf și îndesat pe nenorociți!… Le-am dat să mă țină minte… să mă țină minte!…

Începuse să vorbească bâlbâit, pradă unui acces de furie groaznică. Tot războiul, toată ura adunată în el îi țâșnea de pe buze! Aplecat deasupra gurii negre a unui adăpost, scuipa înjurături întretăiate; stătea la pândă, de parcă dinăuntru ar fi trebuit să iasă niște oameni pe care să-i ucidă… Am încremenit de groază și de rușine…

— Priviți, domnule căpitan! Locuitorii din Slop s-au întors la casele lor!

Glasul părintelui Dubreuil se înălța în spatele nostru, ferm, grav, ca pentru un exorcism.

— Ia uitați, domnule căpitan, s-au întors!

Venise lângă Conan și-i arăta, în dreapta, mult sub noi, niște luminițe…

Știam ce înseamnă acest Slop pentru Conan – niște case sparte, din care băieții lui jefuiseră totul, niște copaci retezați, de care-și agăța capcanele cu ședită, un sat bun pentru ambuscade, un teren de luptă pe viață și pe moarte când se întâlneau două patrule… Acolo licăreau acum lumini…

Cu ochii grei, împăienjeniți parcă de beție, se uită îndelung:

— Așa e, recunoaște într-un târziu. S-au întors…

Atunci, pentru că-l văzusem atât de posedat de războiul lui, mi s-a făcut milă de el gândindu-mă la ce-l aștepta, și m-am

încumetat să-i pun o întrebare pe care nu i-o pusesem niciodată:

— Auzi, Conan, tu cu ce te ocupai în civilie?

Rămâne mut preț de câteva secunde bune, parcă ar căuta ceva, cu dificultate, parcă nu-i vine să se smulgă din tranșeea neagră la care se uita. Într-un târziu îmi răspunde cu vocea schimbată, cu o voce cenușie, posacă, răscolitoare:

— Țineam o mercerie, ca tata…

Apoi, cu un glas mai sigur, întărit de amintirea unui vechi orgoliu:

— Dar vindeam și galanterie… și ceva confecții.

Mă privește în ochi:

— Iar o dată pe lună, la târg, să știi că era plin de lume…

XIII

Ieri l-au judecat pe Erlane.

Ieri, a venit și s-a așezat singur, în mijlocul sălii, în centrul dreptunghiului de ciment mărginit de măsuțele școlii. Grefierul meu, care-l văzuse ieșind din arest, mă prevenise:

— Arestul s-a golit!...

Uitându-mă la Erlane, mi-am dat seama că pusese stăpânire pe el o nepăsare posacă, o apatie totală, și că-și epuizase și ultimele rezerve de angoasă. Era, cum se spune în popor, căzut, la fel cum cade o marionetă de îndată ce dai drumul sforilor care o țin și o mișcă... Pentru că intrase înaintea judecătorilor, cum este regula, un jandarm l-a poftit să șadă, și mi s-a părut atunci bucuros că stă jos, că n-a mai rămas în el decât mulțumirea de a sta în sfârșit jos, de a-și rezema spinarea de spătar și de a-și lipi palmele de genunchi...

— Prezentați... arm'!

În zăngănitul de puști al gărzii au intrat și judecătorii, niște militari în uniforma kaki a trupelor coloniale – o divizie desființată, pe care tocmai o absorbise a noastră –, cu piepturile pline de decorații și toți, până și adjutantul, cu mănuși albe.

Luând loc, colonelul i-a spus:

— Ridică-te.

Dacă Erlane ar fi încremenit atunci în poziție de drepți, pocnindu-și călcâiele, ar fi făcut impresie bună asupra tribunalului, căci, șezând, arăta curat și stătea frumos. Dar s-a ridicat prost și a rămas într-o rână, cu capul căzut pe-un umăr. Încercam să înțepenesc eu în locul lui, ca la biliard, când te apleci în direcția în care ai vreo s-o ia bila. Simțeam cum colonelul abia se abține să-i spună: „Îndreaptă spinarea!“. Am sperat că părintele Dubreuil, care-l privea și el cu neliniște, va interveni, va declara: „Se simte rău. Abia s-a târât până aici. Dacă doriți să răspundă, lăsați-l să șadă, statul în picioare o să-l

sleiască de puteri...“. Dar n-a îndrăznit, probabil din prea mare respect pentru tipic... De altfel, medicul, pe care-l trimisesem în urmă cu două zile la Erlane, nu recunoscuse la el decât o anume slăbiciune datorată refuzului de a se hrăni. Nu era momentul să invocăm o grevă a foamei...

— Îți atrag atenția că legea îți dă dreptul să spui tot ce poate veni în apărarea dumitale...

Cât de derizorie era această permisiune, acordată cuiva atât de clar incapabil să se folosească de ea!...

Am încercat, spre binele lui Erlane, ca, în raport, în rechizitoriu, să dispar cu totul, să prezint lucrurile în modul cel mai plat, cel mai sec. Măcar nu pe mine se vor fi sprijinit judecătorii!... Am acceptat fapta materială a dezertării, dar a unei dezertări care nu fusese nici premeditată, nici urmată de trădare... Și am cerut, invocând starea mentală a acuzatului, un individ hipersensibil, impulsiv și lipsit de voință, indulgență din partea tribunalului.

De Scève însă a fost zdrobitor! De-abia mă așezasem, de-abia îi dăduse președintele cuvântul, că s-a și întors spre mine:

— Înainte de toate, mă simt obligat să resping portretul moral pe care domnul raportor i l-a făcut acuzatului. Se prea poate ca acest portret să fie corect astăzi, după ce acuzatul a stat un an cu teama pedepsei; nu știu... Declar însă că, în momentul dezertării, Erlane era pe deplin răspunzător de fapta sa și că, în cele trei luni în care l-am avut sub comanda mea, mi-a făcut impresia unui soldat fricos și leneș, dar nicidecum a unuia bolnav sau anormal. Înainte de a depune mărturie, țin ca, în această privință, să-mi angajez întreaga răspundere de comandant în fața tribunalului.

M-am uitat încă o dată la judecători: colonelul avea o figură trasă, de militar colonial hepatic, și părul cărunt. Asculta, cu capul puțin într-o parte. Maiorul, chel, cu o șuviță neagră adusă pe frunte ca Napoleon, cu pungi sub ochii bulbucați, avea o înfățișare de petrecăreț și o gură strâmbă, care-i trăgea în jos obrazul stâng. Căpitanul își înfipsese capul prelung într-un guler tare, mult prea înalt, pe care erau cusute petlițe roșii de artilerist. Avea niște mustăți atât de lungi și de negre, încât păreau false și nepotrivite cu împrejurarea. Locotenentul,

imberb, cu furajeră roșie, se aplecase în față. Atent și încruntat, semăna cu un portar care așteaptă o lovitură liberă. Adjutantul era mândru că se află acolo și că un locotenent ca acela care vorbea încearcă să-l convingă.

Mai mult decât de judecători, îmi voi aminti de garda de la proces… Colonelul o alcătuise din cei mai buni soldați ai lui – doisprezece militari reangajați din trupele coloniale, care adunau, laolaltă, mai bine de treizeci de citări. Oribila culoare mușter a vestoanelor lor se decolorase la soare, iar argintiul medaliilor și panglicile lor pestrițe ieșeau puternic în evidență. Citeam pe barete: Maroc, Tonkin, Siam, Dahomey… Toți aveau peste treizeci de ani și, pe chipurile lor încremenite, în privirile lor care, din când în când, coborau pe spinarea îngustă a acuzatului, citeam un dispreț calm, nemilos. Ei îl judecaseră deja!… Erlane, părintele Dubreuil și cu mine eram singuri, tustrei, între acești doisprezece oameni și cei cinci judecători, și niciodată, nici în clipele celor mai cumplite atacuri, n-am avut, ca atunci, impresia că sunt încolțit!

Dacă de Scève a câștigat pe toată linia, e pentru că a dezvăluit la proces un amănunt strivitor, pe care mie avusese grijă să nu mi-l împărtășească: plicul pe care trebuia să-l transmită Erlane a ajuns în mâinile bulgarilor, iar mesajul dinăuntru, excepțional de important, se referea la organizarea tirului indirect al tuturor mitralierelor din sector, cu precizarea țintelor. De Scève se declara convins că dezertorul se mai făcuse vinovat și de o a doua trădare, prin aceea că îndrumase incursiunea bulgarilor și atacul asupra fostei lui tranșee; oricum, fie și numai pentru că ajunsese cu plicul la Piscul Vulturilor, Erlane trebuie că fusese primit cu brațele deschise!…

Cum mai putea părintele Dubreuil să pareze o asemenea lovitură? Să spună că Erlane nu cunoștea importanța plicului pe care-l ducea și că uitase până și de existența lui în momentul în care ajunsese la pisc? A spus-o și pe-asta… Poate că așa se și întâmplase!… Nu mai știu!… Era însă penibil, iar părintele o știa prea bine. După una ca asta, tot ce pregătise suna, inevitabil, fals. Să încerce să-i înduioșeze pe judecători evocând însingurarea lui Erlane, dorul lui Erlane, dragostea filială a lui Erlane, a lui Erlane care pusese cinci sute de mitraliere să tragă

aiurea și care salvase, poate, viețile a sute de inamici, era pierdere de vreme!

Și totuși misionarul a încercat. A spus lucruri emoționante, cu profundă convingere. Îl simțeam copleșit de milă, dar de o milă molcomă, de duhovnic, fără ridicări de glas. Poate că, dacă ar fi țipat… Numai colonelul l-a ascultat atent, cu deferență și cu simpatie; ceilalți, după zece minute, i-au răbdat pledoaria ca pe o predică. Cred că prea se obișnuise să fie blând, printre antropofagii lui!…

— Declar dezbaterile încheiate.

Când colonelul s-a ridicat, am știut că totul este pierdut…

Așteptarea din curtea școlii în care-și are sediul Consiliul de război a durat foarte puțin: nu le-a luat mult să răspundă prin „da“ la toate întrebările!…

Noroc că nu-mi voi aminti decât cuvinte, căci am avut lașitatea de a sta, până la sfârșit, cu ochii ațintiți cu obstinație asupra marginii mesei. Ba chiar, în hărmălaia de la plecare, m-am prefăcut că mâzgâlesc ceva, ca să fiu sigur că a ajuns departe, că nu-l voi mai vedea când voi ieși… De aceea, nu-mi voi aminti decât ce s-a spus:

— În numele poporului francez (aici am salutat, iar zăngănitul armelor mânuite pentru onor a răsunat brusc, ca resortul unei capcane), azi, 1 mai 1919, în ședința cu ușile închise a Consiliului de război, președintele a pus următoarea întrebare: Este soldatul Erlane Jean-René vinovat de dezertare la inamic, pentru că, la data de 16 februarie 1918, la Burmuchli (Grecia), aflându-se în misiune de legătură, a ajuns la liniile bulgare, aflate la peste trei kilometri distanță, cu circumstanța agravantă că purta asupra sa un ordin important, pe care l-a predat inamicului?

Votul a fost secret. Președintele a numărat voturile în conformitate cu prevederile legii. La întrebarea: Este Erlane vinovat de dezertare la inamic și de trădare?

S-a răspuns DA, în unanimitate.

La întrebarea: Există circumstanțe atenuante?

S-a răspuns NU, cu majoritate.

În continuare și în temeiul concluziilor din rechizitoriul comisarului raportor (de ce trebuia ca formula să mă amestece

și pe mine?), tribunalul a deliberat asupra aplicării pedepsei. Președintele a adunat voturile, în ordinea crescătoare a gradelor. În consecință, existând dovezi clare că Erlane Jean-René a dezertat la inamic și s-a făcut vinovat și de crima de trădare, tribunalul îl condamnă la pedeapsa cu MOARTEA ȘI DEGRADAREA MILITARĂ, îl condamnă la cheltuieli de judecată și ordonă să se dea citire prezentei sentințe în fața trupei în formație de adunare.

În timp ce judecătorii își încingeau săbiile, am părăsit iute sala de consiliu, lăsându-l pe părintele Dubreuil să le înainteze spre semnare recursul pe care-l pregătisem. De altfel, îi refuzau hârtia cu un aer virtuos, de parcă le-ar fi oferit, în public, ilustrate obscene.

Întors la biroul meu din Sofia, am găsit pe masă un plic cu ștampila „Confidențial“. L-am deschis, am citit, am recitit și am rămas trăsnit: era un mandat de încarcerare pe numele lui Conan. Misiunea mea era să asigur, ajutat de Jandarmeria militară, ducerea în arest a „sus-numitului ofițer“, inculpat de omor cu voință. În același plic, un ordin al șefului de Stat-Major mă chema de urgență la Divizie „pentru instrucțiuni suplimentare“.

Nu m-am grăbit să mă conformez. Am pornit-o în fugă pe bulevard, să prind tramvaiul șubred care hurducăia spre Gorna Bania. Am sărit în el din mers și am început să număr platanii și stațiile, disperat de încetineala hodoroagei care se oprea din cinci sute în cinci sute de metri ca să lase pe la răspântii niște țărănci slabe și încruntate.

Am urcat cu pas întins costișa ce ducea la vila lui Conan, celebră în tot corpul de armată. Clădirea avea un acoperiș ca de pagodă. În interior, arhitectul amenajase, înmulțind pereții de cărămidă despărțitori, o sumedenie de cămăruțe a căror lipsă de confort îl frapase pe noul locatar. Ajutat de ordonanța sa, un veteran din detașamentul de cercetare, pe care, grație unor incredibile falsuri în acte, reușise să-l care după el peste tot, Conan se apucase să-și amenajeze locuința. Chicotind de bucurie, demolase pereții interiori cu târnăcopul; ordonanța arunca molozul pe fereastră. La sfârșit, Conan își instalase patul

și lada de campanie într-o încăpere largă cât o biserică, o cameră cu patru ferestre, la care ducea o scară interioară.

Știam lucrurile astea. Știam, de asemenea, că vila nu mai avea niciun geam. Căci Conan, căruia îi plăceau la nebunie nucile, nu le spărgea decât aruncându-le cu toată puterea în sticla ferestrelor. Susținea – și rezultatul îi dădea foarte adesea dreptate – că, aruncată corect, nuca se va sparge, iar geamul nu va avea de suferit… Cu toate acestea, erau nuci care, făcute probabil dintr-un material mai solid, străbăteau obstacolul fără ca acest lucru să zdruncine încrederea lui Conan în impresionanta sa metodă.

— Înseamnă că geamul nu e bine fixat în ramă și are joc, îmi explica el. Ar trebui ceva dintr-o bucată, de exemplu o oglindă de șifonier…

Până să se termine provizia de nuci, nemiloasa ploaie bulgară de primăvară intra ca la ea acasă în vila cu geamurile sparte și strica podelele. Câte ore minunate nu-mi petrecusem acolo!…

M-am lovit în prag de o santinelă, un tip simțit, care stătea pitit după un colț de zid, ca să nu se vadă din exterior că vila se transformase în închisoare… I-am arătat ordinul meu, am urcat. Ușa era deschisă, iar Conan ședea pe lada lui de campanie. Când am ajuns la ultimele trepte, a ridicat capul, pe care-l ținea strâns între pumni:

— Veniși!

Glasul îi era dur, temător, privirea, îndărătnică. Am închis ușa după mine:

— Ia spune, ce s-a-ntâmplat?

A ridicat din umeri:

— Nimic. L-am azvârlit afară pe proprietar și și-a rupt gâtul.

— Unde?

— Acolo.

Cu o mișcare a capului, arăta spre scară.

Am înțeles că proprietarul vilei, alertat de vecini, venise să constate faimoasele „amenajări“ și că fusese primit de Conan în persoană. Fac efortul de a-l întreba:

— A murit?

— Așa cică…

— Dar cum s-a întâmplat?

— Adineauri ți-am zis că l-am aruncat pe scări, răspunde el cu o nerăbdare agresivă. Ai început să te ramolești?... Și-a rupt ceva, ce știu eu?... Nu-ți convine, așa-i? O să ai de lucru!... Totuși, nu cine știe ce, pentru că eu o să tac mâlc! O vorbă n-o să scot până în ziua procesului! Dar și în ziua aia...! Acolo i-au spart pe spartani!... Pentru început, asta o să le arăt! – Scoate din buzunar un vraf de cărți. – Asta: doi bulgari lichidați; asta, patru; asta, șase; asta, o companie întreagă, cu ofițeri cu tot. Și o să le zic: „Acum scoateți-o și pe ultima, pentru ultimul bulgar, ăla pe care l-am azvârlit pe scară! Scoateți-o pe aia cu degradarea și cu munca silnică!“. Frumos o să le șadă! O să te bucuri că ai apucat să vezi una ca asta!

Sărise în picioare și se învârtea prin odaie, cu dinții strânși, cu ochii ieșiți din orbite; pașii lui ridicau nori de praf de pe ciudata pardoseală de parchet pe care se vedeau urmele pereților și ale cărei scânduri o luau în toate direcțiile.

L-am implorat:

— Dragul meu, te rog, înțelege și tu că...

S-a oprit și s-a uitat la mine:

— Să înțeleg? Crezi că, dacă zbier, nu înțeleg? De mult am înțeles că le e rușine cu noi, că nu mai știu unde să ne ascundă! Eu și cu băieții mei am făcut războiul ăsta, noi l-am câștigat! Noi! Eu și cu mâna mea de oameni am făcut să tremure armate întregi, auzi tu, armate care ne vedeau peste tot, care nu se mai gândeau decât la noi, care doar de noi se temeau când vedeau aprinzându-se prima rachetă!... Să omori un om e simplu, asta putea oricine, dar să-l omori băgând spaima în sufletul altor zece mii, numai noi eram în stare! Doar că asta o făceai cu cuțitul, pricepi matale? Cu cuțitul s-a câștigat războiul, nu cu tunul! Un soldat, altminteri, în stare să țină piept și unui tren blindat o să facă pe el chiar și numai la gândul că vin peste el unii înarmați cu pumnale!... Suntem, poate, pe toate fronturile, vreo trei mii care am luptat în felul ăsta. Noi, ăștia trei mii, suntem învingătorii, adevărații învingători! Restul doar culegeau ce lăsam noi în urmă!... Iar acum, nemernicii care ne-au pus în mână cuțitoaiele de curățitori zbiară la noi: „Ascundeți-le! Alea nu-s arme franceze, ca săbiile frumos

lustruite ale părinților noștri!... Și ascundeți-vă și mâinile alea pe care vi le-ați năclăit de sânge, pe când noi purtam mănuși când ne manevram telemetrele!... Și, la urma urmei, ia ascundeți-vă și voi, cu mutrele și amintirile voastre de ucigași! Cum să vă mai scoatem în lume? Uite, călăul stă frumos în banca lui! Luați exemplu de la el, sau o să vă ia mama dracului!“. Și atunci îți aruncă sub tălpi coji de portocală, ca să cazi în nas. Iar între un bulgăroi și tine, îl aleg pe bulgăroi!...

Îi pun mâna pe umăr:

— Te rog, gândește-te puțin! Cum să admită, cum poate cineva admite ca un amărât care încearcă și el să-și salveze casa...

Se smulge brusc, se trage un pas înapoi și mă privește cu ură:

— Un amărât?! Îndrăznești să spui „un amărât“?!... Și atunci pe cei din Macedonia, cu casele făcute scrum pentru că „amărâții“ tăi n-au lăsat nimic în urmă, pe ăia cum îi mai numești?... Când mă gândesc că nici tu, nici toți bășinoșii din Statul-Major n-ați avut tupeu să le răspundeți bulgăroilor, când au venit să se plângă: „Da’ unde vă credeți? Că doar nu acasă la voi! Cine pe cine a-nvins?... Așa că, hai, plătiți frumușel pentru pagube și să n-avem vorbe!“. Ți-ai găsit! Toți dobitocii de la Divizie s-au sucit cu o sută optzeci de grade și s-au pus în patru labe să le ceară ălora scuze! Normal: până să vină aici, n-au mai văzut bulgari și le e frică!... Stai să ajung eu în fața ălora cinci, dintre care cel mai mic o să aibă patru galoane, din moment ce eu am trei, și o să le iasă dumnealor fudulia pe nas când le-oi zice în paștele mamii lor ce am eu în tărtăcuță!

— Și o să te alegi cu cinci ani!...

— O să merite! De luni de zile aștept un prilej să le-o spun de la obraz, să-i bag cu nasu-n rahat! Nici nu speram s-o pot face de față cu cinci sute de soldați!... Asta e, dragă, la bună vedere!

Îmi strânge mâna, apoi îmi strecoară în palmă o sticluță de bere:

— Du-i-o ăluia de jos – mi-e milă să-l văd stând atâta în picioare pe trepte!...

Am intrat în biroul șefului de Stat-Major, un maior de geniu, auster și rece, ai cărui ochi cenunșii te țintuiau de îndată, fără

să clipească, și nu te mai lăsau. S-a uitat la ceas:

— Ai întârziat!...

A așteptat niște scuze care n-au venit, apoi și-a pus pumnul pe masă:

— Trebuie mai întâi să-ți aduc la cunoștință aprecierea domnului colonel care a prezidat tribunalul cu privire la atitudinea dumitale în dosarul Erlane... Când mi-a adus minutele procesului, a ținut să-mi spună că e indignat de inerția, de ezitările, de codelile dumitale. Te-a calificat cu un cuvânt poate dur, dar potrivit: ai fost jalnic! Și o să afle și domnul general!

Nici n-am clipit. Poate că am înțepenit ceva mai tare în poziția mea de drepți... Maiorul a tăcut câteva secunde, fără să mă scape din priviri.

— Te-am chemat, a continuat el, în legătură cu căpitanul Conan. Afacerea e serioasă și știi bine de ce... Domnul general este hotărât să meargă până la capăt, fără să țină seama de niciun fel de considerente. Și se bizuie pe dumneata ca să traduci această voință în raportul pe care-l vei întocmi.

Am înțeles că nicio pledoarie nu-și avea rostul. Dacă ar fi fost vorba doar de general, mai treacă-meargă... Ăsta însă n-avea să se înduplece, cum nici Conan nu se înduplecase. Nicio speranță de scuze din partea unuia, nicio speranță de indulgență din partea celuilalt... Dar aveam și eu o carte de jucat, așa că am răspuns:

— Trebuie să vă previn, domnule maior, că mâine, la prima oră, voi înainta la semnat domnului general o ordonanță de neîncepere a urmăririi penale în favoarea domnului căpitan Conan. Refuz să pun în balanță faptele lui de arme și brânciul pe scări pe care l-a dat unui bulgar.

Se uită brusc la mine cu alți ochi. Devenisem dintr-odată interesant.

— Refuzi, care vasăzică?

— Da, domnule maior.

A pufnit într-un fel de râs:

— Un brânci pe scară! Da' știu că te pricepi să prezinți lucrurile! Omul și-a fracturat coloana vertebrală!... Știi de bună seamă că domnul general va interpreta ordinul dumitale de

neîncepere a urmăririi penale drept ceea ce și este: o provocare și o obrăznicie. Și că va ordona să se dea neîntârziat curs plângerii. Deci…?

— În cazul acesta, domnule maior, îl voi ruga să mă elibereze din funcție. Nu voi mai urmări cazul decât ca apărător al domnului căpitan Conan.

M-a măsurat cu privirea:

— Măi să fie! Îți închipui că-ți poți da demisia! Unde te trezești? Ești încă militar, drăguță!

Acest „drăguță“ nu m-a atins. Situația nu era atât de simplă pe cât se prefăcea el că o consideră. Înainte de a-i răspunde, am luat pe loc repaus:

— Știu, domnule maior, dar mai știu și că ocup un post în care nimeni nu mă poate obliga să hotărăsc împotriva conștiinței mele. De aceea vă rog să mă înlocuiți.

A stat o clipă pe gânduri:

— Bine. Din acest moment, ești eliberat din funcție. Te duci înapoi la compania dumitale.

XIV

Compania mea era în tranșeele de pe Nistru, la sud-est de Bender, orașul pe care românii îl cuceriseră și pe care noi îi ajutam să-l păstreze, căci roșiii voiau să-l recucerească. Am regăsit schimburile, posturile, grupele de luptă, adăposturile, totul!... Am avut o crispare când, privind printr-un crenel, am văzut din nou pământul la nivelul ochilor mei!...

Am săpat la capătul Europei gropi în care să ne aruncăm, la șapte luni de la armistițiu, iar asta ne provoacă tuturor o asemenea stupoare, încât nu prea știm pe cine ar trebui să învinovățim. Avem mai degrabă senzația că pământul ne-a vrut înapoi, că nu mai putem trăi la suprafață, că se surpă pretutindeni sub tălpile noastre, că ne vom cufunda în el mereu!...

E peste tot! Până și fluviul, la o sută de metri în fața tranșeei, e plin de pământ! Arată ca un șleau noroios care străbate stepa. Dincolo de el, pustiul cenușiu al Ucrainei. Nimic! Doar iarbă uscată și măruntă. În spatele nostru, altă Sahară: Basarabia. Singurele lucruri pe care-ți poate poposi privirea sunt un rând de papură, într-o mlaștină, la dreapta, și, tot la dreapta, o ridicătură de pământ cu o moară în vârf – o moară în ruine, care înalță o aripă, ultima ei aripă...

Soldații nu scot un cuvânt. Trăiesc într-o indignare amară, care arde în ei mocnit, ca o boală. Uneori, tensiunea este prea mare și câte unul înșfacă o pușcă pe care o trântește de pământ înjurând, fărâmițând înjurătura, cu gura lăbărțată până la urechi, cu dinții la vedere; altul strigă, ridicând pumnii:

— De ce nu vin dracului odată, de ce?!... Să cucerească pustietatea asta, cu tot cu noi! O să ne fie mai bine în partea ailaltă!...

Iar noi le spunem:

— Și dacă urli ce rezolvi? N-ai ce să-i faci! N-or să te țină mai mult decât pe restul contingentului! Cu cât te chinui mai rău acum, cu atât o să fii mai bucuros când o să scapi…

Lucrul cel mai exasperant este liniștea, golul din jur! Adăposturile noastre par, în nemărginirea câmpiei, la malul fluviului pustiu, derizorii, iar veghea noastră, absurdă. Consemnul este să nu lăsăm pe nimeni să treacă Nistrul. Dar pe cine?… Să tragem în tot ce mișcă… Dar în soarele ăsta nu mișcă decât colbul și muștele! Începe să semene cu o pedeapsă gratuită, cu un simulacru de război imaginat de un comandant ramolit, care nu poate fără bucățica lui de front!

E zăduf, iar oamenii au ațipit și dorm grămadă, cu gura deschisă, peste tot; dorm somn greu, prăvăliți pe fundul tranșeei, și trebuie pășiți cu grijă. Un singur lucru reușește să-i mai smulgă din toropeală: plescăitul câte unui pește. Atunci, foștii pescari schimbă câteva vorbe despre mărimea și familia lui. Îi auzi zicând:

— Măcar dacă ne-ar lăsa să dăm la undiță!…

Noaptea, dublăm posturile de santinelă. Se spune că roșiii traversează fluviul în ambele sensuri, chiar sub nasul nostru. Așa afirmă și biroul de informații, și poliția română. Nu vedem și nu auzim nimic real. Căci, noapte de noapte, santinelele văd târându-se umbre, trag, lansează câte o rachetă a cărei lumină palidă plutește pâlpâind peste pustiul palid al Ucrainei, apoi cade cu un sfârâit în fluviu. Nu e niciodată nimic, doar vechile halucinații ale războiului, care prind iarăși viață.

N-am zărit până acum decât un singur om, un înecat care plutea pe fluviu, umflat ca un burduf, cu o burtă neagră, bombată. Prin binoclu, mi s-a părut că poartă o centură de cartușe care strangula balonarea trupului, și că are barbă. Ne-am uitat mult timp după el cum cobora la vale, urmând cotul cel mare pe care-l face fluviul mai jos. Curentul părea să-l împingă spre malul roșilor.

Pentru odihnă ne-am încartiruit la câțiva kilometri de Nistru, la Baliș, un sat în care noroiul s-a întărit, iar șleaurile, crăpate, desfundate, îți sucesc picioarele în păienjenișul lor de făgașe. La cea mai mică ploaie, totul devine o mlaștină. Casele scapă de mocirlă cățărându-se pe ziduri. Chiar și așa, tot te

simți cotropit, împresurat de pământul negru, brăzduit. În dreptul ferestrei mele, șleaul e mai lat ca o piață din Franța; ușa casei dă într-o curte imensă, prin care aleargă niște porci negri. De îndată ce ieși, simți dureros lipsa oricărei ținte, a oricăror limite: totul duce pretutindeni, iar spațiul ăsta nedeterminat descurajează plimbatul.

E totuși greu să rămâi în casă, din pricina detestabilei inoportunități a gazdelor. Camera mea, o odaie spoită prost, care adăpostește niște ceapă, un pat și lada mea de campanie, este năpădită de dimineața până seara de țânci chelboși și fetițe cu dinții cariați până la os, pe care am obosit să-i tot alung. Pe ușa fără broască și fără zăvor mai intră din când în când o femeie albinoasă, cu pielea străvezie, ochii roșii și buzele parcă tocite. E slabă, numai piele și os. Se încăpățânează să-mi vorbească rusește, fără să-i pese că n-o înțeleg. Cred că ar vrea să plec, să-i dau înapoi camera. Sau poate că-mi cere conserve ori ciocolată, sau poate că-mi reproșează că înrobesc poporul rus… O suport ca pe un curent de aer.

Pentru că este arestat, Conan a moștenit singurul lucru precis din tot peisajul: movila morii, la intrarea în sat, înspre fluviu. O împarte cu jandarmii și preveniții. Și-a făcut dormitor în tindă. De acolo, zărește în depărtare fumul Tiraspolului, orașul roșu.

— Îl cuceresc cu două companii! declară el.

Cum însă nimeni nu-i cere să invadeze Rusia, așteaptă, fără nerăbdare, să se ocupe cineva și de el. Pot să afirm fără să mă laud că plecarea mea a dezorganizat Justiția militară! Nimeni nu e dispus să preia postul, la pachet cu Conan! Și atunci, el așteaptă!

Lucru de necrezut, s-a împrietenit la cataramă cu jandarmii. Într-un acces de încredere, un brigadier i-a destăinuit ascunzătoarea în care își țin țuica și vinul, căci, mulțumită deselor lor drumuri la Bender, obscurei complicități a pesmețarilor și grijii poliției române, jandarmii sunt mai bine aprovizionați decât însuși generalul. Conan s-a apucat deci să tragă la măsea în tovărășia lor, iar acum și-a schimbat și proasta impresie pe care i-o făceau cândva.

— Zău că nu-i credeam așa descurcăreți! Hehe, se pricep, nu glumă!... Pe față, scrupuloși la datorie, dar când e vorba să dea pe gât o dușcă de tărie, nu-i întrece nimeni! Merită să-i cunoști!

Nu se stânjenea nici să peroreze în fața prevenților sau a condamnaților, și știam că, prin optimismul lui înnăscut și prin bunătatea lui sufletească, le inocula uimitoare doze de speranță. De altfel, acum se putea da pe sine drept exemplu. Nu era și el candidat la curtea marțială? Îi păsa vreun pic? N-aveau decât să facă și ei ca el și să nu-și bată capul! Eu unul eram mai puțin liniștit, dar nu-mi venea să-i spun.

Într-o dimineață când urcasem la el, mă împinge în fața ferestrei:

— Uite, din locul ăsta poți cuprinde cu privirea toate pozițiile noastre defensive, cum le spune bătrânul. Și-a dovedit aici întreaga capacitate, care însă e cam cât o vadră!... Spune și tu dacă sectorul nu e pur și simplu tăiat în două!

Îmi arăta un triunghi lat de păpuriș, cu baza pe malul fluviului și vârful înfipt departe, pe uscat, până la un mic pod cocoșat. Era o mlaștină care se scurgea, pe la capăt, într-un canal fără meandre, un șanț peste care fusese aruncat podul cu pricina.

— Se pare, a continuat Conan, că acolo e o mocirlă imposibil de trecut pe jos, călare sau înot. S-a dus și s-a uitat un genist, un locotenent, un băiat conștiincios, care a făcut cale-ntoarsă abia după trei pași, când i-a ajuns noroiul la carâmbul cizmei. A venit așa în fața generalului și i-a zis: „Domnule general, n-am făcut nici doi metri, și priviți în ce hal sunt!“. Generalul l-a felicitat, apoi s-a felicitat că, pe o lungime de o mie cinci sute de metri, sectorul lui e apărat „de un adânc obstacol natural“, așa cică a zis. Asta îi permite să întărească puternic apărarea punctelor accesibile... Le-a explicat și băieților de la Statul-Major, de-au rămas ăia cu gurile căscate când au văzut atâta dibăcie!

Conan ridică lung din umeri:

— Un raționament de tâmpit! Cu o minte așa luminată, n-are nevoie de camuflaj!... Eu atât știu, că, dac-aș fi în locul ălora din față, mi-aș trage cea mai proastă pereche de nădragi și fix pe-acolo aș debarca. E calea cea mai bună.

— Crezi c-or să se-ncumete?

— Cu niciun chip! Poate, cel mult, când românii vor rămâne singuri…

Deodată propune:

— Hai să-i vezi pe polițai! Fostul tău grefier o să se bucure.

Găsim, în pridvorul morii, un jandarm cu capul descoperit, care trăgea din pipă, călare pe un scaun. Când ne vede, își culege iute chipiul din iarbă și se ridică.

Înăuntru era o încăpere rotundă, cu un acoperiș spart din care atârnau șipci și bucăți de argilă. Prin spărtură se putea vedea axul morii și roțile ei dințate, de oțel înnegrit.

Șase jandarmi joacă o partidă de cărți și, printre ei, fostul meu grefier, care începe să-mi mulțumească, bâlbâindu-se cu o fâstâceală măgulitoare, pentru cât de frumos m-am purtat cu el. Era evident că relația dintre noi îi sporea prestigiul… Suntem respectuos invitați să bem ceva și, ca o culme a rafinamentului, ni se oferă niște pesmeți îngrozitor de sărați. Nu se lăsau înghițiți, spunea Conan, decât ajutați fiecare de câte o cană plină până la buză. Vinul ordinar al Intendenței mă amețise puțin, când Conan îmi ordonă:

— Hai să-ți vezi foștii mușterii!

Refuz, dar fostul meu grefier insistă:

— Veniți, domnule locotenent, or să se bucure!

Și, pentru că mă arăt oarecum surprins, adaugă:

— Știu ei că nu le-ați făcut viață grea!

Mă scot în curte. Preveniții și condamnații șed la puțina umbră a clădirii. Toți s-au ridicat când jandarmul a strigat „Drepți!“.

— Pe loc repaus, spune Conan.

Îi recunosc, rând pe rând: o mulțime de algerieni vărsați de la divizia colonială, apoi cei șase de la Palais de Glace, care mă scrutează fără să clipească, cu chipurile impenetrabile; sergentul ucigaș, care-și pleacă fruntea și roșește sub privirea mea; și, într-un colț, mai la o parte, unul care mă face să tresar – Erlane, condamnatul *meu* la moarte!

Se uită la mine cu atâta neliniște, încât îmi dau seama că se așteaptă la ceva îngrozitor din partea mea. Nu știe că nu mai

fac parte din Justiția militară și crede că am venit să-i anunț… execuția, poate. Mă duc să vorbesc cu el:

— Am expediat cu mâna mea recursul tău și cererea de grațiere. Știu, n-a venit niciun răspuns. Înseamnă că sunt încă în curs de examinare… I-am scris și mamei tale. Cred că se mișcă ceva. Timpul trece, e semn bun…

Erlane stă țeapăn, crispat, iar ochii lui imenși, ochii lui care parcă-i devorează întregul chip, rămân ațintiți asupra mea. Conan se întoarce spre el și-i spune cu blândețe:

— Ai auzit ce-a spus domnul locotenent; se poate rezolva, dar e nevoie de timp… Nu ți se poate întâmpla nimic câtă vreme nu se știe dacă recursul a fost respins. Nu-i așa, Norbert?

— Întocmai.

— Poftim, repetă Conan.

Apoi îl sfătuiește:

— Nu-ți mai face sânge rău. N-ajută la nimic!

Ieșind din curte, îmi spune cu voce joasă:

— Dacă vor să-l împuște, ar trebui să se grăbească… Îmi aduce aminte de cintezoii pe care, în copilărie, în zilele cu ninsoare, îi prindeam și-i băgam într-o colivie din sârmă… Mâine-poimâine or să-l găsească rece.

Face câțiva pași pe cărare:

— Bietul nenorocit! Rău i-a tras-o de Scève la cotitură!… Și, după mintea lui, nu-i așa, n-ai cum să nu-i dai dreptate!…

Nu-l mai văzusem pe de Scève de când plecasem din Sofia. Batalionul lui era cantonat la marginea unei turbării, într-un cătun, la vreo doi kilometri de noi, dar îmi interzisesem să trec pe-acolo… Încă o dată, Conan văzuse lucrurile corect: „după mintea lui, n-ai cum să nu-i dai dreptate“. Dar mintea asta a lui rămânea, pentru mine, de o simplitate monstruoasă!… Încă mi se părea că-l aud zicându-mi: „Tu aduni, ca pe niște chiștoace, crâmpeie de adevăr inutilizabile. Când vine vremea să te miști, încerci să le iei cu tine pe toate: nu poți, și atunci te culci peste grămadă“… Se prea poate, dar tot e mai bine decât s-o pornești, ca el, țanțoș, fără să-ți pese pe ce calci sau ce strivești! Căci lucrul pe care nu i-l voi ierta niciodată nu e că a cerut condamnarea lui Erlane, ci că a făcut-o fără să lupte, fără să se frământe!…

Conan îmi întrerupe reflecțiile:

— Mâine intrați în schimb?

— Da.

— Ai grijă, că o să plouă…

Într-adevăr, ploua. Era seară și camera mea era deja scăldată în întuneric. Tocmai mă încinsesem cu centironul peste vechea mea manta de ploaie galbenă și, în picioare lângă fereastră, citeam ordinele pe care mi le adusese ordonanța:

„Locotenentul Norbert, comandantul companiei a 12-a, va asigura schimbul de santinelă, la ora 21.30, de la tranșeea Arhanghel până la malul de vest al mlaștinii…“.

Rusoaica intră în odaie, îmbrăcată cu haine albe de lână aspră. În penumbră, chipul ei slab și decolorat plutește ca o pată ciudat de palidă. Se apropie de mine și se uită, fără să scoată o vorbă, la foaia pe care o citesc:

„Va păstra legătura, în stânga, cu locotenentul Martin, comandantul companiei a 8-a…“.

Am simțit pe umăr o atingere, am întors capul: rusoaica se uita la mine, cu ochii lucind, cu fața tot mai aproape… A, nu! M-am smuls cu o lovitură de cot, indignat de omagiul ei revoltător. Dar chiar nu s-a uitat în oglindă?… S-a retras și s-a făcut una cu peretele.

„…și, în dreapta, peste podul de la capătul mlaștinii, cu locotenentul de Scève, comandantul companiei a 9-a.“ Urmau consemnele obișnuite privitoare la supravegherea fluviului.

Afară turna cu găleata. Mi-am găsit compania udă leoarcă, în spatele piramidelor de puști. Pământul, pământul acela cu încrețituri atât de aspre încât l-ai fi crezut întărit pe vecie, ca zgura, se prefăcuse, în mai puțin de un ceas, într-o mocirlă cleioasă și adâncă. Noroiul lua forma bocancului și, la fiecare pas, era nevoie de două opinteli ca să-ți smulgi piciorul din strânsoarea clisoasă. Ploaia răpăia pe căști, iar cei patru kilometri de marș până la fluviu ni s-au părut interminabili.

În amurg, sub ploaia torențială, fluviul era de-a dreptul sinistru! Curgea, negru ca șleaul și încrețit de valuri mocirloase. Șiroirea aversei parcă înfigea în apa lui miliarde de cuie. Păpurișul culcat la pământ se zbătea șuierând, clătinându-și măciuliile ca pe niște capete exasperate. Pe cerul pe care se

prăvălea o avalanșă de nori rotunzi, moara închisorii se profila uimitor de precis. Singura aripă care-i mai rămăsese tăia cu o linie groasă cicatricea roșie a asfințitului.

Văzând tranșeea inundată, soldații încep să înjure. Compania pe care o schimbăm a abandonat-o și ne așteaptă risipită pe taluz.

— Nu vă fie frică, ne zic ei, apa vă ajunge doar până la genunchi, iar când s-o usca, o să aveți sub tălpi niște punți pe cinste!...

Sar primul, cu stoicism. O senzație neplăcută, de apă rece care ți se strecoară pe sus în ghete, îți lipește de picioare niște cârpe ude...

— Așteptați invitație specială?

Șovăie, aplecați peste apa gălbuie, ca niște înotători începători.

Unul câte unul, coboară. Își dau drumul, gemând, pe funduri, încearcă apa cu vârful bocancului, așa cum ar încerca o baie fierbinte. Când sunt cu toții înăuntru, îi chem pe comandanții de plutoane:

— Luați saci cu nisip și ridicați baraje din douăzeci în douăzeci de metri. Când ați terminat, scoateți apa din șanț, cu gamele și găleți de pânză. O să vă ia jumătate de oră.

La miezul nopții încă nu se isprăvise, dar oamenii luptau ca să-și țină picioarele uscate, scosul apei îi încălzea, iar apa scădea. În cele din urmă, lanternele sergenților nu mai luminau decât noroi.

Am plecat într-un rond. Noaptea era foarte întunecoasă. Ploaia continua să cadă la fel de deasă, iar vântul ți-o arunca în rafale peste față. Înaintam, cu fasciculul lanternei îndreptat spre picioarele ajunse două calupuri de mâl, poticnindu-mă, alunecând pe călcâie și agățându-mă cu ambele mâini de pereții din care ieșeau, ici-colo, pietre ascuțite. Din când în când, vedeam mișcându-se umbre și găseam câte o santinelă care ba nici măcar nu se mai prefăcea că veghează la crenel, ba renunțase să mai înfigă în noroiul lichid de pe parapet crăcanul puștii-mitraliere.

— Nu stă, don' locotenent, alunecă rău...

Cei care nu erau de gardă se înghesuiseră în adăposturi, niște gropi fără cofraj, în care, în ciuda foilor de cort, ploua ca într-o peșteră. Lanterna mea îi găsea chirciți, cu gulerele ridicate, cu genunchii la nas, cu capul între umeri. Ca niște cerșetori sub un pod!...

M-am întors la postul meu de comandă, o vizuină îngustă, dar acoperită cu tablă ondulată. M-am așezat pe patul meu de sârmă și am mâzgălit pe o foaie de blocnotes:

„Lt. Norbert către lt. de Scève.

Am onoarea să vă informez că, până la noi ordine, voi asigura legătura cu dvs. la Podul Mlaștinii, prin agenți de legătură la orele 3 și 5“.

Soldatul pe care l-am trimis a rămas multă vreme afară. Trebuia să coboare de-a lungul perdelei de papură, până la micul pod cocoșat, apoi să urce pe cealaltă parte a mlaștinii, la postul de comandă al lui de Scève, la trei sute de metri de movila morii. Trecuse de ora 2 când s-a întors și mi-a înmânat un plic sigilat:

„Cred că e groaznic la tine, Norbert. Toată apa din mlaștină se scurge peste voi! Aici e relativ uscat. Am o rezervă de rogojini, o să ți le trimit mâine dimineață la prima oră.

P.S. – Completați legătura la Podul Mlaștinii cu un agent de legătură la ora 4“.

Am ridicat din umeri. Chiar că tipicar, comandantul companiei a 9-a! Un agent de legătură la fiecare oră, pe o vreme ca asta!... El, care pretindea că nu-i place să se joace de-a soldații!... Și nu-l rugasem să-i fie milă de picioarele mele ude!...

Întins pe culcușul meu, în întuneric, în nesfârșitul șopot al ploii, reiau, încă o dată, procesul. Pe de Scève cel cu mintea pătrunzătoare, pe gentilomul ironic și ager eu îl născocisem, cum născoceam odinioară suflete alese pentru toate fetele frumoase!... Nu era decât un militar fanatic, care mărșăluia în viață ca toți ceilalți, în cadență, cu ochii acoperiți de un principiu! Trimitea un biet copil la latrine și în fața plutonului de execuție doar pentru că-l văzuse incapabil de violență, iremediabil dezarmat! În de-alde el se prelungește războiul care s-a încheiat peste tot... Cei ca el îi slujesc drept ecou... Și totuși, s-a încheiat... s-a încheiat de mult!... Gata... Am visat lucrul ăsta

de nenumărate ori, dar acum nu mai visez… de vreme ce spălătoresele s-au întors la lucru și bat rufele… de vreme ce aud zgomotul pe care-l fac dând cu bătătorile, apa care curge, strigătele lor… Cum? Ce-i?…

Sar în picioare, uluit că am dormit, că văd lumina zorilor intrând în adăpostul meu. Dar încă refuz să înțeleg că pocnetele bătătorilor din visul meu s-au transformat în împușcături susținute ce răsună în dreapta mea, de cealaltă parte a mlaștinii, dinspre tranșeea lui de Scève.

— Trag de mult?

— Nu, don' locotenent. Adineauri au început. E un atac!…

Știu prea bine; dar cât de tragic e cuvântul ăsta când îl auzi rostit în faptul zilei, printre focuri de armă, după ce tocmai ai visat că nu-l vei mai auzi niciodată!…

Lângă mine, niște soldați deschid focul. Am urcat pe bancheta de tragere și scotocesc cu binoclul zorii lăptoși, tulburi ca lumina dintr-un acvariu. Din nou nimic, nimic nicăieri, nici pe fluviu, nici pe maluri!

— Dar în ce dracu' trageți?

Ce întrebare! Trag ca să tragă, ca să sperie sursa amenințării, ca s-o împiedice să se apropie de ei…

Ceilalți însă, în dreapta, de cealaltă parte a mlaștinii, în spatele triunghiului des de papură, nu trag în năluci!… Brusc, îmi apare dinaintea ochilor sectorul tăiat în două, cum mi l-a arătat Conan.

Conan! Prevăzuse totul. Roșiii s-au strecurat peste fluviu, în întunericul nopții, în vuietul egal al apelor, care ascunde toate celelalte zgomote. Au intrat în mlaștină, iar acum au atacat tranșeea lui de Scève cu tir de anfiladă! Evident că alții înaintează de-a lungul lizierei către pod. Dacă-l vor trece, ne vor cădea în spate în timp ce noi stăm întorși ca proștii spre fluviul gol, și ne vor azvârli în apă!…

— Lamy, spune-i adjutantului că-l las aici cu plutoanele 1 și 2, și că mă duc cu celelalte două să apărăm podul… Așa că el să se întindă spre dreapta, rămânând în legătură cu locotenentul Martin pe stânga… Și să fie mai atent la păpuriș decât la fluviu, să respingă pe oricine ar veni din partea aia. Hai, fuguța!

Lamy răspunde:

— O tai pe sus…

Îl ajut să salte pe parapet și îl văd alergând.

După două minute, alergam la rândul meu spre pod, în fruntea oamenilor mei desfășurați în lanț de trăgători și, în timp ce alergam așa și mă împiedicam de brazdele clisoase, fostul raportor din mine se amuza: „Deci părăsirea poziției în fața inamicului! Părăsirea tranșeei în plin atac și deplasarea la o mie cinci sute de metri în spate!“. Apoi gâfâitul îți golește mintea, simți cum inima îți zvâcnește în piept și nu mai auzi decât bătaia de gong din tâmple…

Podul! Gol!… Încă o sută de metri și trecem, ocolim vârful triunghiului de vegetație, ultimele tufe de papură uscată, și vedem! Asistăm la ceea ce se petrece de cealaltă parte a perdelei!… O rafală de gloanțe în fața noastră, pământul sare ca stropii grei de ploaie pe furtună.

Trântit în noroi, încerc să-mi dau seama: pesemne că au cărat, pe o plută, o mitralieră până în mijlocul mlaștinii. Nu suntem în bătaia ei, dar podul este, și nu vom reuși să ajungem la el!…

De altfel, nici ei. Țin podul sub focul meu, și apoi, vântul nu mai suflă, iar păpurișul stă neclintit. Un fir de papură se dezechilibrează ușor și, de cum îl atingi, începe să oscileze ca un metronom. Inamicii nu pot mișca fără ca eu să aflu!

Mă întorc și îi număr din ochi pe cei care m-au urmat. Sunt vreo treizeci; s-au trântit și ei în spatele meu, seceraţi de vechiul reflex care a funcționat. Treizeci… Mă gândesc la numărul lor, la ce-mi va permite să încerc… și îmi dau deodată seama că, mai mult decât numărul, contează forța lor! Să mă uit la fețele lor, să-i recunosc?… N-am timp! Treizeci de puști… De Scève avea dreptate: dacă a început din nou, dacă trebuia oricum să înceapă din nou, trupa e totul! În afara ei, oamenii nu contează.

Pe fluviu, împușcăturile se răresc și, treptat, se așterne liniștea. Câteva focuri, ca de sfârșit de alarmă. Încă o detunătură izolată… Dar astea nu sunt grenade? Le aud exploziile, care se desfac ca niște evantaie!… Ce-i ăsta, foc de baraj? Suntem atacați!…

Deodată țâșnește un răcnet, un strigăt… Strigătul asaltului, urletul pe care omul îl ține la păstrare în adâncul rărunchilor și

pe care-l recunoaște, deși nu l-a mai auzit și nu l-a scos niciodată… Strigătul de război al roșiilor m-a făcut să mă înalț pe coate; un glonț mă obligă să mă culc la loc: s-a înfipt la două degete în fața mea, m-a împroșcat cu noroi pe obraz, cu niște stropi care mă mănâncă mai rău ca urticaria și pe care trebuie să-i șterg, fie ce-o fi…

Pe fluviu, zarva crește, fierbinte, deasă! Aud țipete zvârcolindu-se în gâtlejurile negre; altele se frâng și pier, altele se prelungesc orizontal, fără să șovăie, apoi sunt retezate brusc, ca o beregată… Ploaia s-a oprit, iar în aerul rece al dimineții ies la iveală amănuntele acestei dezlănțuiri infernale. Niciun răcnet nu se pierde, fiecare se înfige într-o ureche, cu înțelesul lui precis de ucidere – cuțitul, năpustirea baionetei, lovitura cu patul puștii, dar nu cea de teatru, când ții pușca de țeavă cu ambele mâini și o înalți deasupra capului, ci cea adevărată, când apuci arma din scurt, o ridici în dreptul urechii, iar lovitura pleacă pieziș, perfidă, zdrobitoare, și talpa de metal zboară măselele din gură!… Nu putem rămâne aici! Teaca de pământ moale îmi arde coapsele, burta!… În spatele meu e culcat pușcașul mitralior.

— Când mă ridic, golești un încărcător în păpuriș… Plutonul 2… Salt înainte în direcția podului… În lanț de trăgători, la patru pași… Plutonul 1, de pe loc, foc de voie asupra mlaștinii… Transmiteți mai departe…

Zgomotul tălpilor mele pe dalele podului mi se pare exagerat. Aud apoi răsunând în spatele meu alți pași. Am fost urmat, iar asta mă surprinde. Mă întorc și văd că vreo cincisprezece soldați de-ai mei trecuseră podul. Întind brațul, iar ei iau distanță și, la pas, aplecați, dar pregătiți să ducă arma la ochi, se înșiruie de-a lungul ultimelor tufe îngălbenite care încă ne ascund câmpia și fluviul.

Nu sunt deloc surprins când îi văd pe inamicii negri din cap până-n picioare: îi așteptam. Înaintau în șir, de-a lungul lizierei aride. Mi se par înalți și înarmați cu puști lungi. Pe zdrențele lor lucesc benzi de cartușe. Mă șochează faptul că niciunul nu are uniformă. La primul nostru foc, sar cu toții în mlaștină, cu pleoscăituri de broscoi uriași. Păpurișul se desface cu foșnet de hârtie mototolită. Ajunși la adăpost, roșiii încep să tragă în

direcția noastră, prost, dar e de ajuns ca să ne silească să ne trântim pe burtă.

Observ atunci că întreaga mlaștină e cuprinsă de freamăt, că toate firele de papură se leagănă. Între măciuliile lor brune au început să se caște coridoare largi, deschise de partea din față a plutelor care se mișcă. Iar coridoarele converg spre noi!

Ridic privirea și urmăresc, după vârfurile papurii, traseul atacului! Urât!... În spatele nostru, mitraliera prindea în bătaia ei un colț de pod și ne tăia retragerea. Probabil că mai împingeau și altele prin mocirlă și apă, spre linia noastră...

Oamenii mei deschiseseră focul, dar nu izbutiseră să frâneze lenta apropiere a coridoarelor. Roșiii înaintau, culcați în bărcile lor plate, iar gloanțele noastre nu frângeau decât tulpinile uscate... Când ambarcațiunile vor ajunge lângă mal, încă mascate de ultimele tufe, inamicii se vor ridica în picioare, tot nevăzuți, și ne vor împușca de sus în jos, ca pe iepuri. Gloanțele ne vor intra în spinare!... Atunci, trăgând înspre detunături, poate că vom doborî câțiva...

Și tot ce putem face e să așteptăm! Dacă voi încerca să ajung la fluviu tăind câmpul, nu voi apuca să străbat nici o sută de metri și mă vor împușca cei de pe lizieră. Dacă mă voi înnămoli în mlaștină, nu voi mai fi decât un cap deasupra unei mocirle, un cap numai bun să fie zdrobit sau înfundat!...

Oamenii mei au înțeles și ei: se instalează pe poziție. Culcați pe o parte, sapă cu lopețile din dotare. Doar că, bieții de ei, nu vor avea vreme să-și facă niște adăposturi sănătoase! Vor reuși cel mult să adune o grămăjoară de pământ în dreptul feței, dar spatele...! Pe-acolo or să-i găurească!... Acum, că nu mai tragem, papura se clatină din ce în ce mai tare. Au rămas doar câteva minute!...

Iar asta se întâmplă la exact șapte luni și douăsprezece zile după armistițiu!... Aproape că-mi vine să râd când mă gândesc la cei care l-au căinat atâta pe ultimul om ucis în război, în minutul acela dinaintea ordinului de încetare a focului! De parcă ar exista vreodată un ultim om ucis!...

Din locul în care stau culcat nu zăresc nici fluviul, nici tranșeea lui de Scève. De Scève!... Oare pentru el sau pentru pod am venit eu aici? Ar dura prea mult să-ncerc un răspuns –

nu mai am vreme! Căci clătinarea firelor de papură se apropie. Zarva încleștării din depărtare nici măcar nu mai reușește să acopere oribilele trosnete ale tulpinilor care se frâng.

— Încărcați magaziile!

Acest ordin, dat pentru a ucide repede, sună ca o recomandare făcută unor băcani!...

Păpurișul!... Nu mai vreau să-l văd, de teamă că-mi voi pierde cumpătul!... Când n-o să se mai miște, da, dar, din moment ce încă se leagănă, mă uit cu lăcomie în altă parte, mă uit la cer, la movila lui Conan, atât de clar decupată sub soare. Văd pridvorul morii, cu umbra lui rotundă, caldă, aurie. Oare ăsta va fi ultimul lucru plăcut pe care-l voi avea sub ochi: calmul luminos al unei porți vechi?...

Deodată, dintr-acolo țâșnește o trupă grăbită, niște oameni neînarmați care coboară panta în fuga mare, cum fac copiii când aleargă la vale. Nu au căști, nu au cartușiere care să le lipească hainele de trup, vestoanele fâlfâie desfăcute, capetele sunt descoperite; ici-colo, câte o pată albă, căci unii au ieșit în cămăși... În câteva secunde, s-au trântit la poalele movilei: nu-i mai văd și aș crede că nu i-am văzut niciodată, dacă unul dintre ei n-ar fi rămas culcat, cu brațele desfăcute, în plin soare, pe pantă... și dacă spațiul din fața mea nu s-ar sfâșia de sus în jos, ca o cortină, cu un zgomot asurzitor, ca de trăsnet...

Cred că am apucat să alerg câțiva metri, apoi câmpia a început să se învârtă șuierând, ca o placă de gramofon care ar fi redat fluieratul strident a mii și mii de locomotive...

— Vezi tu, începe Conan să-mi explice așezat lângă patul meu, eu, în fiecare noapte, mă culcam la polițai. Da' să nu mai spui la nimeni... Când a început sarabanda, grefierul tău a venit să mă zgâlțâie. N-a fost nevoie să-mi spună ce și cum, m-a trezit tremurul mâinii lui pe brațul meu. M-am prins imediat! Când i-am văzut pe maimuțoii ăia venind târâș, mi-am dat seama că se-ngroașă gluma: ieșeau de peste tot, zău așa, mai ceva ca râmele după ploaie!...

Când s-au ridicat urlând, am și tulit-o! Toți foștii tăi clienți erau în curte, cu polițaii, și să știi că nu clienților le era cel mai frică!... Le-am zis: „Băieți, asta vă e liberarea! Frățiorii de vizavi au venit să vă grațieze mai sigur decât președintele

Republicii!... Umpleți-vă buzunarele cu grenade și fuga marș la vale!...“. Am uitat să-ți spun că de Scève adusese cu o zi înainte niște lăzi de grenade, că pluteau în mocirlă... Câțiva au șovăit, așa, ca la vreo trei secunde!... Se gândeau că nu pierd mare lucru dacă se fac că plouă, dar erau printre ei veteranii mei, care și veniseră în urma mea și băgau la grenade...! Restul n-au mai avut încotro...

Doar speriatul ăla de Erlane stătea și se uita așa, cu brațele atârnând. Am strigat la el: „Fă ca ăilalți, altfel te-mpușc!“. Și face mutra aia de căzut din lună: „Domnule căpitan, n-am aruncat niciodată grenade“ – „Păi, atunci, rămâi lângă mine și dă-mi când ți-oi cere!“. Și i-am umplut mâinile și buzunarele.

Și, dragă, am pornit! Ah! Merita să vezi iureșul ăla!... Jerpeliții ăia, urâții ăia năpădiseră locul, alergau zbierând, săreau în tranșee! Și tot mai ieșeau din mlaștină! Ploaie de broaște, îți zic! Cred că erau vreo cinci sute – și murdari și împuțiți de nu-ți venea să te apropii de ei nici ca să-i omori!...

Ai văzut cum am apărut?... Până să ajungem jos, smulseserăm inelele de la grenade și, de la treizeci de metri, am început să le aruncăm în capul ălora, și pe urmă altele, și altele, și tot așa, până n-a mai rămas niciunul! Fugeau și mai trăgeau câte un glonț la nimereală.

Atunci ne-am dus la grupurile de luptă, pentru că mai rămăseseră unii care nu se lăsau, niște vlăjgani, niște coioși, ăia care săriseră primii și care se țineau tari. Pe drum, am adunat puștile ălora căzuți și cu ele i-am luat la omor... Îl știi pe Beuillard, l-ai trimis la curtea marțială: ăsta învârtea un soi de archebuză pe care ăia o găsiseră prin vreun muzeu, și le dădea la cap, zicând la fiecare lovitură: „Na, javră! Na, javră!“... Nu ne-a luat mult să facem curățenie... Și-l văd pe Beuillard al meu că-mi strigă, furios din cale-afară: „Vor să fugă, don’ căpitan!“. Într-adevăr, începuseră să-și tragă plutele și bărcile din mlaștină. Le ajunsese! Intraseră în mocirlă până la brâu și trăgeau, și împingeau...! Și-mi zic: „Hai că încă nu s-a fluierat sfârșitul meciului!“.

Las totul baltă, iau din tranșee o mitralieră, urc înapoi pe movilă... Și, cum urcam așa, pe cine văd întins și zâmbind mulțumit că nu-l deranjează nimeni? Pe Erlane al meu, cu o

găurică în cap. Încă mai ținea de grenade. Dacă nu m-am chinuit până i le-am luat…! Mă rog, de pe movilă eram perfect plasat ca să le găuresc luntrile. I-am lăsat să se desprindă. Erau alea pline să se scufunde, nu alta. Pe margini, stăteau unii în picioare… I-am lăsat să ajungă până la mijlocul apei și, când i-am avut în cătare, ohooo!… Arătau ca niște vidre, cum se zbăteau sângerând printre bulboane…

Ca să-l întrerup, ca să scap de imaginea trupurilor negre înghițite de apa înroșită, îl întreb:

— Și, de la noi, au căzut mulți?

— Păi, compania lui de Scève a cam încasat-o: opt morți, vreo treizeci de răniți, iar el, sărmanul, un glonț uite-aici, în plin… L-au dus imediat la Bender, l-au trepanat, însă doar ce m-am întors de-acolo și nu-i a bună!… Parcă ar fi bănuit, să știi! În seara când ați intrat în schimb, i-am zis: „După ce-ți așezi oamenii, vino-ncoace să facem un bridge. – Nu, zice, nu pot s-o las moale! Nu e deloc momentul s-o lăsăm moale!“. L-am luat în bășcălie… Un sector de tot râsul, ca ăla!… Țin minte că i-am zis: „Fă ca mine, resemnează-te!… Deocamdată s-a isprăvit. Inamicii sunt ca fânul, au nevoie de timp ca să crească la loc…“. Și, poftim, nu trec nici opt ceasuri și primii debarcați îi trimit un glonț în căpățână… Ce-i, te săgetează umărul?… Auzi, da’ tu, fraiere, ce dracu’ căutai dincolo de pod?…

Generalul insistase ca toți răniții ușor să asiste la ceremonie. Cu umărul meu fracturat și cu enorma mea gutieră, am ajuns drept în rândul întâi al eroilor.

Trupele erau adunate în careu, în plină stepă. În centru, în spatele liniei noastre de bandaje, se aliniau, pe două rânduri, soldați în veston și cu boneta pe cap. Generalul sosi pe jos, se opri în fața noastră și salută. Apoi despături o foaie de hârtie:

— Adresez salutul meu, strigă el cu ciudata lui voce de falset, care se pițigăia și mai tare pe măsura evenimentului, adresez salutul meu în primul rând celor care s-au acoperit de glorie plătind cu viața victoria noastră. Ei au căzut apărând un pământ prieten și arătând întregii lumi solidaritatea Franței cu credincioșii ei aliați. Îi salut pe caporalul Bourdais François, pe soldații Lepetit Albert, Vérin Léon, La Roé Joseph, Courtais Marcelin, Pichereau André, Boisnet Gustave, Brelot Édouard și

Erlane Jean, căci nu vreau să-l despart de ei în cinstire pe cel care nu s-a despărțit de ei în jertfă și care și-a răscumpărat cu viața greșeala cea mai mare pe care o poate săvârși un ostaș.

Vă salut pe voi, glorioși răniți, și adresez salutul meu mai întâi eroicului locotenent de Scève, grav rănit în fruntea companiei sale. Apoi vouă, ostași ai companiei a 9-a, care v-ați apărat cu dârzenie pozițiile împotriva unui inamic de zece ori superior numericește și avantajat de teren. De asemenea, celor din compania a 12-a, care, însuflețiți de inițiativa și pilda unui tânăr ofițer plin de avânt, au sărit în ajutorul camarazilor lor, pornind vitejește la luptă și interzicând inamicului accesul la un pod devenit cheia întregului nostru sistem defensiv.

Nu în ultimul rând, vă salut fără preget pe voi, adevărații artizani ai acestei izbânzi, preveniți și condamnați care, prin strălucitul vostru contraatac, l-ați azvârlit pe inamic peste fluviu; pe voi care, sub comanda unui minunat ofițer, ați scris o pagină de glorie în marea carte a vitejiei franceze. Voi ați dovedit că glasul iubirii de patrie nu amuțește niciodată în inima unui francez, chiar aflat vremelnic pe o cale greșită. Abnegația și spiritul vostru de ofensivă v-au reabilitat. Bizuiți-vă pe generalul vostru, aveți încredere în el! Deocamdată, el vă va spune doar atât: ați redevenit vrednici să purtați frumosul nume de soldat!

M-am uitat la cei glorificați, la preveniții și condamnații care stăteau în poziție de drepți, încremeniți în proaspăta lor mândrie. Mă uitam la ei cu mulțumire, așa cum, înainte de a urca la bordul unui pachebot, te uiți la pântecul lui solid, așa cum te bucuri, din înaltul unui turn, de grosimea parapetului. Era bine, era liniștitor să știi că ai niște apărători ca ei!

Apoi i-am recunoscut, în rândul întâi, pe Beuillard, Grenais, Forgeol, trupa de la Palais de Glace, detașamentul de cercetare, și mi-am adus aminte că ucideau atât de bine doar pentru că le plăcea să ucidă. Și m-au oripilat, chiar în secunda în care mă gândeam că mi-au salvat viața.

— La dreap… ta! Înainte… marș!

Companiile se înșiră peste câmp. Cadența pașilor se rupe de îndată pe pământul clisos. Eu o apuc pe șleaul ce duce la Bender. Conan mă ajunge din urmă.

— Încotro?

— Să-l văd pe de Scève… Înțelege când îi vorbești?

— Pe mine m-a recunoscut… Dar te-ai țăcănit! Până la Bender, pe jos!… Cu umărul ăla în care oasele joacă domino? Fă-te-ncoace. O să-ți găsim o haraba.

Pe drum, comentează ceremonia.

— N-a fost rău discursul bătrânului… Știi că a plâns de m-a făcut leoarcă, aproape cerându-mi scuze, și că iar m-a făcut erou!…

Merge lângă mine. Înainte de a întoarce spatele fluviului, se mai uită o dată la movilă, la moară, la întregul decor al ultimei lui fapte de arme.

— Trebuie, îmi spune, să-i scrii mamei lui Erlane. Trebuie să-i spui ce-a zis adineauri bătrânul, că n-a vrut să-l despartă de ei în așa, pentru că au fost împreună în cutare…

Face câțiva pași, încovoiat, cu mâinile la spate, cu capul plecat, apoi se oprește și mătură ceva cu un gest brusc:

— Auzi? Mai dă-le naibii de discursuri!… Spui atât, din partea mea, că băiatul ei n-a suferit, că nu și-a dat seama de nimic și că eu credeam că a adormit…

Movila însă îl atrage; se mai întoarce o dată:

— Era o chestie să-mi fi găsit și eu sfârșitul pe-acolo, ca el!…

XV

Mă cam rătăcisem: am încetinit, ca să pot citi indicatorul rutier, apoi am frânat:

— Păi aici locuiește Conan!

Mi-am amintit că citisem numele acela, subliniat cu o săgeată, în ultima scrisoare de la el, o scrisoare din 1921, în care mă anunța că se însoară și că se mută din Bretania în localitatea nevesti-sii…

Am mers o jumătate de oră prin mijlocul unei foste mlaștini desecate, un deșert fertil de argilă albă, brăzdat de șanțuri de scurgere, vărgat de rânduri galbene de răchită. Deasupra se întindea pânza albastră a cerului. Drumul era prost, numai făgașuri întărite. Am dat în cele din urmă de o șosea asfaltată și, după câteva minute, de indicația stupidă: „Autovehicule: 15 kilometri pe oră. Hotărâre a Consiliului local“. Ca și cum o mașină ar fi putut atinge vreodată pe-aici asemenea viteză!…

Orășelul mi s-a părut bogat și urât. O bucată de stradă largă și dreaptă, mărginită de clădiri noi, o școală nouă, cu pătrățele de cărămidă pe ziduri, o biserică nouă, în stil pseudogotic, subțiratic și tăios, o primărie cu fronton și inscripție cu litere de aur. Și strada, și trotuarele de beton erau pustii: nici găini, nici copii, nici câini. Era atât de curat încât îți venea să accelerezi ca să ajungi iarăși la șoseaua care începea din nou mai încolo, cu copacii ei.

M-am oprit totuși în fața Monumentului Eroilor, o statuie din bronz adevărat, a unui soldat care murea în picioare, fără să clintească vreo cută a mantalei și fără să dea drumul drapelului pe care-l ținea strâns la piept.

— Domnul Conan…?

— Vizavi.

Într-adevăr, pe geamul unei prăvălii scria mare: CONAN, MERCERIE. În vitrină am zărit o stea făcută din sculuri de lână

și două manechine de lemn, foarte lăcuite, pregătite pentru prima împărtășanie, cu mănuși de ață și costume de marinari. „Facem și ceva confecții“, îmi spusese el cândva…

Am traversat strada, am apăsat pe clanță, cu răsuflarea tăiată, de parcă aș fi alergat.

— Ce doriți?

— Îl caut pe domnul Conan…

Fără să răspundă, femeia s-a apropiat. Încă orbit de soare, o deslușeam doar ca pe o umbră mișcătoare, mai densă în penumbra din încăpere. Când a ajuns lângă mine, am văzut doi ochi verzi și scrutători, niște buze subțiri, un nas ascuțit, niște trăsături care fuseseră cândva delicate, dar acum erau aspre și uscate. Se simțea mai cu seamă că fața aceea e o față utilă, un chip care nu face decât să privească, să simtă, să vorbească, un chip pe care femeia aceea nu-l răsfățase, nu-l iubise niciodată… Părul îi era prins într-un coc, la spate. Purta o bluză de satinet negru; i-am dat cam treizeci și cinci de ani.

— Îl caut pe domnul Conan…

— De ce?

— Sunt un prieten, un camarad de pe front. Treceam prin apropiere și am profitat ca să vin să-l salut. Poate v-a pomenit de mine: Norbert, André Norbert.

— Nu.

— E aici?

— Nu.

— Dar… nu l-aș putea vedea?

Părea să șovăie, stătea pe gânduri. Până să răspundă, am dat din priviri ocol prăvăliei. Am văzut metrul, casa cu pete de cerneală violet, niște cutii de carton pe niște rafturi întunecate, câteva vestoane atârnate pe umerașe.

— Vedeți la cafenea.

— Unde e?

— Întrebați. Sunt trei…

Am ieșit. Vedeam, în pragurile caselor, femei uitându-se după mine cu priviri furișe, încărcate de curiozitate dușmănoasă. Sporovăiau din ușă în ușă, dar amuțeau la apropierea mea. Am lăsat în urmă o clădire de granit, cu peron și ecusoane proaspăt aurite, și am ajuns în dreptul vitrinei lungi

a unei cafenele. Am intrat, pentru că am văzut, prin perdele, patru bărbați care jucau cărți la o masă.

N-am recunoscut niciun chip, așa că m-am așezat pe un scaun în celălalt capăt al sălii. Cei patru jucau în tăcere. Din locul în care mă aflam, zăream profilul unuia dintre ei – un grăsan cu mutră de samsar, cu obrazul puhav, îngălbenit de ciroză, cu pleoapele buhăite și grele, cu mai multe guși care i se revărsau peste guler. Femeia care servea îmi ștergea de zor masa, cu mișcări circulare.

— Un țap, vă rog… Spuneți-mi, domnul Conan trece vreodată pe-aici?

Se întoarce și strigă:

— Domnu' Conan! Întreabă de dumneavoastră un domn!…

Trei dintre jucători se uită la mine. Doar grăsanul rămâne nemișcat, cu privirea lipită de cărți. Așa l-am recunoscut.

— Veniși!

Vocea nu i se schimbase deloc – era vocea lui înarmată, temătoare, din zilele proaste. Cu aceeași voce și cu aceeași vorbă mă întâmpinase în ziua în care urcasem în camera lui de la Gorna Bania, când cu bulgarul aruncat pe scară.

M-am scuzat:

— Eram în trecere… Și mi-am adus aminte… N-am mai avut ocazia… Lenea de-a scrie… Pierzi legătura… Asta-i viața!…

Mă lasă să bălmăjesc, apoi se ridică:

— Fă-te-ncoace.

În picioare, avea o burtă înspăimântătoare. Și un grumaz! Un grumaz numai cute de grăsime! Și un mers de moșneag care-și târșâie picioarele pe podea!…

M-a dus în sala alăturată, sala de bal străbătută de ghirlande din hârtie, și m-a poftit să șed în fața pick-upului. Am încropit un zâmbet care s-a risipit sub privirea lui și am făcut un efort ca să-l întreb:

— Ia spune, ce-ai mai făcut?

Apoi am încercat ca, privindu-l, să regăsesc o amintire, dar am simțit cum panica pune stăpânire pe mine când mi-am dat seama că imaginea lui monstruoasă tocmai distrusese, degradase trecutul după care venisem!

— Da… Și ce mai faci, după atâta vreme?…

Și-a ridicat pleoapele grele. Nu i-am mai recunoscut nici privirea.

— Cum vezi: îmi aștept moartea.

Am reușit să râd.

— Doar că vine descompus, ca la mânuirea armei… Durează mai mult… Tu nu te-ai schimbat decât atât cât trebuie… Puțin de tot…

Neputând pune cap la cap două idei, repetam întruna, prostește:

— Doamne, cât timp a trecut!…

Până la urmă, am reușit să rostesc cuvintele pentru care venisem:

— Mai ții minte?

— Dacă mai țin minte…!

Vocea lui gâtuită, sfâșietoare, m-a răscolit. L-am prins de mâini, de bietele lui mâini groase și moi:

— Ce e, bătrâne?

Ridică din umeri, cum făcea odinioară în orice împrejurare, dar, de data asta, atât de încet, atât de greoi!

— Mai bine nu veneai, Norbert!… M-am gândit de multe ori la tine și-mi ziceam: „Măcar el nu m-a cunoscut decât viu!“… Vorbisem să-ți trimită crucea mea, două-trei poze, citările, mărunțișuri… Doctorul nu-mi dă nici șase luni: am ficatul praf, dragul meu!… Când le-ai fi primit, te-ai fi gândit: „Ce om era Conan, când îi caftea pe polițai la București; când ne plimba, cu părintele Dubreuil, prin tranșeele de la Burmuchli; când cobora de pe movilă, la Nistru!…“. Și, poftim, ai venit!…

Dezolat, îl întreb:

— Dar n-ai pe nimeni aici de care să te agăți?… cu care să stai de vorbă? Nu e niciun ofițer în rezervă?

Tresare:

— Niște tipi care-și pun uniforma de 14 iulie, ei și cu pompierii!… Poate că, dacă veneai mai devreme… Sau dacă mă lăsai, pe vremuri, când împărțeai bilete, s-ajung la compania disciplinară, cu Beuillard, cu Grenais, cu veteranii mei!… Mă rog, asta-i viața, cum ziseși, nenorocita asta de viață!…

Se ridică:

— Nu te poftesc la masă – nu te-ai simți bine, și nici n-am voie!... Mi-ar face nevastă-mea un tărăboi...! Deh! Nu putem face chiar tot ce ne trece prin cap!... Cât e ceasul? Cinci?... Trebuia să fiu deja acasă. Tre' să fug... Nici măcar nu ți-ai terminat țapul!... Cu bine, bătrâne, și mulțumesc, totuși!...

Ajuns la ușă, o deschide, dar se întoarce:

— Mai ții minte ce ți-am zis la Gorna, că am fost cel mult trei mii care am câștigat războiul?... S-ar putea ca, din ăia trei mii, să mai găsești câte unul, doi, pe ici, pe colo, prin câte-un colț de țară... Uită-te bine la ei, Norbert dragă: ca mine or să ajungă toți!

Postfață
Roger Vercel, ofițer în Primul Război Mondial

Armata franceză de Răsărit

Prilep, vârful Sokol, râul Vardar, Skopje, Bender… Aceste repere geografice presărate de-a lungul romanului lui Roger Vercel au un punct comun: toate fac parte din istoria Armatei franceze de Răsărit. Căci *Căpitanul Conan* este unul dintre puținele romane despre Primul Război Mondial care evocă această armată și, în general, frontul răsăritean din Europa Centrală și Orientală.

Armata franceză de Răsărit era o mare unitate a armatei franceze de uscat, parte componentă a armatelor aliate din Răsărit care, la rândul lor, reuneau trupe ale armatelor britanică, sârbă, italiană, rusă și greacă, aflate sub conducerea generalului francez Louis Franchet d'Espèrey și desfășurate pe frontul oriental, îndeosebi în nordul Greciei, între 1915 și 1918.

La 28 iunie 1914, arhiducele Franz Ferdinand, moștenitorul prezumtiv al tronului imperial austro-ungar, este asasinat la Sarajevo de către un student sârb bosniac. Răspunderea atentatului este imediat atribuită Serbiei, care dorește în mod deschis să-i unifice pe toți slavii de sud, inclusiv pe cei care erau supuși austro-ungari. Imperiul Austro-Ungar nu va întârzia să reacționeze și, la 28 iulie 1914, va declara război Serbiei. Așa începe prima conflagrație mondială.

Timp de aproape un an, armatele austro-ungare încearcă în zadar să învingă Serbia. În toamna lui 1915, Germania și Austro-Ungaria își unesc forțele pentru a ocupa definitiv Serbia și pentru a stabili o legătură terestră cu Imperiul Otoman, aliatul lor. În acest scop, se pot bizui pe un alt aliat din zonă – Bulgaria. La 6 septembrie 1915, Regatul Bulgariei semnează cu Puterile Centrale un tratat de alianță care-i promite, în caz de victorie, Macedonia și o bună parte din Serbia. Trupele bulgare, germane și austro-ungare lansează ofensiva împotriva Serbiei la 5 octombrie 1915. În acel moment intră în scenă Armata franceză de Răsărit, care debarcă la Salonic pentru a veni în ajutorul armatei sârbe și pentru a opri înaintarea bulgară în Serbia. Din nefericire, pătrunderea Armatei de Răsărit în adâncimea teritoriului sârbesc se dovedește dificilă, iar trupele sunt nevoite să se replieze la Salonic în decembrie 1915. Între timp, armata sârbă este atacată din toate părțile și, în ciuda debarcării trupelor aliate, este silită să bată în retragere. O parte din armata sârbă găsește refugiu în Italia, în vreme ce cealaltă parte va îngroșa rândurile

Armatei de Răsărit, instalate în Balcani. Trupele austro-germane și bulgare ocupă teritoriul Serbiei și rezistă atacurilor Armatei de Răsărit; în cele din urmă frontul se stabilizează, iar cele două tabere intră într-un război de poziții.

Acest al doilea front, care se întinde între Albania și Tracia, va ceda sub presiunea armatelor aliate la 15 septembrie 1918. În acea zi, generalul Franchet d'Espèrey lansează o ofensivă spre nord, în direcția Serbiei, și cucerește Dobro Polje (1.830 m) și Sokol (1.825 m), două vârfuri fortificate de către bulgari și germani, care deschid calea spre Prilep (Macedonia). În urma acestui succes, francezii cuceresc orașul Prilep la 23 septembrie, apoi orașul Skopje. Armata bulgară, care până atunci rezistase cu dârzenie, este astfel tăiată în două, iar calea spre Sofia este deschisă. Bulgaria se vede așadar nevoită să ceară un armistițiu, ratificat la 5 octombrie 1918.

Situația României

România intră târziu în Primul Război Mondial. Regele Carol I încheiase în 1883 un acord secret de alianță cu Germania și Austro-Ungaria, acord de care guvernul român află abia în august 1914, în momentul izbucnirii războiului. Ion I.C. Brătianu, prim-ministru la acea dată, refuză să se alăture Puterilor Centrale și proclamă neutralitatea României, poziție pe care țara și-o va păstra între 1914 și 1916, purtând totodată tratative cu Antanta (Franța, Marea Britanie și Rusia). La 10 octombrie 1914, Carol I moare. Ferdinand I, urmașul său la tron, tinde să se alăture Antantei, ca întreaga opinie publică românească, majoritar francofilă. Apropierea de Tripla Înțelegere este dorită și de cadrele armatei române: mulți ofițeri români fuseseră formați în școli militare franceze, ca aceea de la Saint-Cyr. Negocierile, îndelungate și ținute secrete, au dus la semnarea, la 17 august 1916, a unui tratat cu aliații, care doreau deschiderea unui nou front la est. După zece zile, Consiliul de Coroană decretează mobilizarea generală, iar România declară război Germaniei și Imperiului Austro-Ungar.

Prima ofensivă este lansată în Carpați și răspunde unei revendicări teritoriale: românii doresc să-și elibereze de sub stăpânirea austro-ungară frații din Transilvania. Ofensiva este încununată de succes, iar trupele române sunt întâmpinate în Ardeal ca eliberatoare. Victoria este însă de scurtă durată, căci Puterile Centrale răstoarnă rapid situația. Regatul României este atacat mai întâi dinspre sud, de Bulgaria, care i-a declarat război la 1 septembrie 1916. Susținută de trupe germane, armata bulgară trece Dunărea, zdrobește apărarea românească și pornește spre București și Constanța. Trupele franceze ale Armatei de Răsărit, desfășurate în nordul Greciei, lansează atunci o contraofensivă de proporții împotriva armatei bulgare, între 10 septembrie și 3 octombrie, împingându-i pe inamici înapoi pe pozițiile ocupate la începutul lunii august. În Transilvania, euforia din primele zile se risipește. Trupele germane resping forțele lui Ferdinand I până la hotarul Carpaților, unde frontul se stabilizează o vreme. Germanii sunt foarte bine echipați și pregătiți: trupele lor vin de pe Frontul de Vest și beneficiază de experiența

de luptă dobândită în precedenții doi ani de război. Deși inferioară, armata română reușește să reziste și își menține pozițiile până în noiembrie 1916, moment în care cursul evenimentelor se precipită: Craiova este cucerită la 21 noiembrie, iar la 6 decembrie forțele germane de pe Frontul de Sud intră în București. Guvernul, familia regală și o parte din populație părăsesc orașul. În decembrie, Dobrogea este abandonată trupelor germano-bulgare. Ofensiva Puterilor Centrale se oprește la porțile Moldovei; linia de apărare ruso-română se organizează pe Siret; statul român se reconstituie în Moldova, stabilindu-și capitala la Iași.

Misiunea Berthelot

România era prost pregătită de război, iar perioada de neutralitate nu-i îngăduise să se înzestreze în perspectiva unui conflict de o asemenea amploare. După înfrângere, România a beneficiat de asistență militară străină, conform prevederilor tratatului semnat la 17 august 1916. Dintre aliați, rușii sunt cel mai masiv prezenți pe teritoriul românesc. Marea Britanie, Serbia, Belgia, Italia și Franța trimit și ele misiuni militare, cu scopul de a reorganiza și pregăti armata română. Tratatul prevedea, de asemenea, livrări de arme, muniții și echipamente. Misiunea franceză era condusă de generalul Henri Berthelot. Șef de stat-major al generalului Joffre, Berthelot participase în 1915 la a doua bătălie din Champagne, apoi fusese numit șef al misiunii franceze în România. Aici, el este reprezentantul comandantului-șef al armatelor franceze și, în această calitate, va sta alături de regele Ferdinand I, comandant suprem al armatei române. Misiunea Berthelot cuprinde un efectiv impresionant: 1.150 de persoane – ofițeri și specialiști din toate domeniile, de la infanterie și artilerie până la aviație și administrație. Aviatorii și mecanicii de zbor alcătuiau o adevărată misiune în cadrul misiunii, căci trebuia creată o aviație română performantă, capabilă să țină piept avioanelor de vânătoare și de bombardament germane și austriece. Zeci de medici francezi vin să-i îngrijească pe răniți. Berthelot înființează școli de ofițeri și de subofițeri. Instructorii francezi îi învață pe români să mânuiască mitralierele. Nu în ultimul rând, misiunea franceză contribuie la dezvoltarea serviciilor geografice și meteorologice române.

Misiunea Berthelot este cea mai importantă dintre toate misiunile militare trimise de Franța în străinătate în cursul Primului Război Mondial, iar rezultatele nu se vor lăsa așteptate: în timpul iernii 1916-1917, armata română se întărește, renaște, sporește, efectivele ei ajungând din nou la 400.000 de oameni. Soldații români adoptă ținuta bleu și casca model francez, căreia i se aplică emblema regelui Ferdinand.

Reluarea luptelor de către armata română

La 22 iulie 1917, armata română ia cu asalt pozițiile inamice de la Mărăști și face o breșă de 10 kilometri pe frontul din Moldova. La o săptămână de la încheierea acestei bătălii, comandamentul german inițiază o serie de atacuri la Mărășești (6 august) și Oituz (8 august), hotărât să străpungă liniile române și să determine capitularea definitivă a României. Românii rezistă însă eroic, iar luptele se încheie cu înfrângerea trupelor germane și austro-ungare. Din păcate, victoria nu poate fi exploatată, deoarece armata rusă, prezentă pe frontul românesc, este dezorganizată ca urmare a eșecului „ofensivei Kerenski“ din Galiția (1-19 iulie), a frământărilor interne din Rusia și a agitației bolșevice în rândul soldaților. La sfârșitul verii lui 1917, frontul se stabilizează pe Siret – până ce Istoria își va face auzit glasul.

De la defecțiunea rusă la victoria României

După preluarea puterii de către Lenin, la 8 noiembrie 1917, Rusia se retrage din conflict. Lipsită de sprijinul militar rusesc, România este descumpănită și, izolată de aliații ei occidentali, se vede nevoită să negocieze un armistițiu. Armistițiul este semnat la Focșani, la 9 decembrie 1917. Printre condițiile impuse de germani figura și expulzarea misiunii militare franceze; aceasta va părăsi România în martie 1918. La 7 mai, se semnează Tratatul de la București. Revendicările economice și teritoriale sunt covârșitoare și umilitoare: România devine, practic, protectorat german. Tratatul nu va rămâne însă în vigoare decât șase luni. La 31 octombrie 1918, România îl denunță, apoi, la 10 noiembrie, regele Ferdinand ordonă mobilizarea generală și reluarea ostilităților împotriva trupelor germane și austro-ungare; între timp, trupele franceze care ocupaseră Bulgaria trec Dunărea. A doua zi, la Rethondes, în pădurea Compiègne, Germania semnează armistițiul, punând oficial capăt Primului Război Mondial.

Unitățile Armatei de Răsărit sunt împărțite în trei grupări. Prima, formată din două divizii franceze, staționează în momentul armistițiului pe Dunăre, motiv pentru care se va numi „Armata de la Dunăre“. În fruntea ei, generalul Foch va numi un om care cunoștea bine România – pe generalul Berthelot. În condițiile în care România reia ostilitățile, trupele lui Berthelot trec Dunărea pentru a veni în sprijinul armatei române. Împreună, forțele române și franceze vor înfrunta trupele germane și vor elibera Bucureștiul. La 1 decembrie 1918, familia regală și generalul Berthelot intră triumfal în Capitală și coboară Calea Victoriei în ovațiile poporului. În același timp, Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia proclamă unirea cu Regatul a Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului.

În ciuda armistițiului și a eliberării României, Armata de la Dunăre va rămâne mobilizată timp de mai multe luni. Soldații ei sunt încazarmați la București și întâmpină dificultăți în readaptarea la legile vieții civile. Acesta este fundalul romanului *Căpitanul Conan*. La finele anului 1918, Armata de la Dunăre este redesfășurată pe frontul Ucrainei, pentru a lupta împotriva sovieticilor. Ea se va angaja în una din ultimele înfruntări la care vor participa trupe franceze – bătălia de la Tighina (sau Bender), de la 27 mai 1919. Încheiată cu înfrângerea și respingerea peste Nistru a atacatorilor bolșevici, aceasta este ultima bătălie a Armatei de la Dunăre înainte de demobilizare, precum și una dintre ultimele scene descrise de Vercel în romanul său.

Roger Vercel evocă în filigran toate aceste evenimente: anevoioasa înaintare a trupelor franceze prin valea Vardarului, după bătălia de la Dobro Polje, intrarea victorioasă a trupelor româno-franceze în București, la 1 decembrie 1918, bătălia de la Tighina din mai 1919. Descrierile sunt precise, căci, pentru a povesti, scriitorul s-a bizuit pe propriile-i amintiri, consemnate în carnete pe care le-a ținut de-a lungul întregului război tocmai pentru a putea reconstitui în amănunt aceste instantanee ale Istoriei. Solida lui documentație ne permite ca, citind *Căpitanul Conan*, să întreprindem o adevărată călătorie în timp și să împărtășim viața militarilor din Armata franceză de Răsărit.

Frédéric Bonnor